

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIKTA EKOLOJİK ÜTOPYALAR

MUHAMMED CİHANGİR BAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

GEBZE
2022

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIKTA EKOLOJİK ÜTOPYALAR

MUHAMMED CİHANGİR BAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMANI
PROF. DR. KUTLU SEVİNÇ KAYIHAN

GEBZE
2022

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

ECOLOGICAL UTOPIAS
IN ARCHITECTURE

MUHAMMED CİHANGİR BAŞ
A THESIS SUBMITTED FOR THE DEGREE OF
MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

THESIS SUPERVISOR
PROF. DR. KUTLU SEVİNÇ KAYIHAN

GEBZE
2022

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07/07/2022 tarih ve 2022/34 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 02/11/2022 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Muhammed Cihangir BAŞ'ın tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI)

: PROF. DR. KUTLU SEVİNÇ KAYIHAN

ÜYE

: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ SEDEF ÖZÇELİK

ÜYE

: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BAHARAK TABİBİ

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

Ütopyalar, çağlarının can alıcı sorunlarını merkeze alarak mevcut gerçekliğe alternatifler üretmeye odaklanan düşünsel uğraşlardır. Bu düşünsel uğraş, ütopyacılık olarak adlandırılan bir gelenek oluşturmuş, ütopyacılar da daha iyi yaşama olan inancın temsilcileri haline gelmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde ütopyacıların odaklandıkları sorunlar ve bu sorunların çözümünü işaret eden yol haritaları ise tematik ütopya başlıkları yaratmıştır. Bu başlıklardan biri olan “ekolojik ütopyalar”, bir modernite ve endüstriyalizm eleştirisi olarak ortaya çıkmış, sanayi kapitalizminin insan-doğa ilişkilerine ve üretim-tüketim kalıplarına karşı güçlü bir itiraz olarak ütopyacı geleneğe yer edinmişlerdir.

Bu çalışmada, ekolojik ütopyaların siyasi teorideki ve edebiyattaki kökenleri yorumsamacı yöntemle incelenmiş, bu doğrultuda bir kavram haritası oluşturularak bu ütopyaların temel nitelikleri ve belirleyici özellikleri ortaya konmuştur. Yapılan inceleme sonucunda ekolojik ütopyaların; merkezileşmeye karşı ademi merkeziyet, kent-kır bölünmesine karşı kent-kır birlikteliği, teknolojik belirlenimciliğe karşı alternatif teknoloji/uygun teknoloji, bireysel rekabete karşı ekolojik topluluk bilinci arayışında olduğu, ayrıca yeni etik ve estetik değerler önerdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, ekolojik toplum idealine yönelik görüşlerin mimarlıktaki yansımalarının keşfedilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu sorgulamanın, ekolojinin farklı boyutlarına yönelik (sosyal, çevresel, kültürel) ilişkiselliğe ve bütünselliğe dönük arayışlara katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: ekolojik ütopya, ekolojik mimarlık, endüstriyalizm, alternatif teknoloji, sanayi sonrası ütopyalar.

SUMMARY

Utopias are intellectual pursuits that focus on offering alternatives to the current reality by pivoting around the crucial problems of their era. These intellectual pursuits have created a tradition called utopianism, and utopians have become representatives of the belief in a better life. In the historical process, the problems that utopians focused on and the road maps pointing to the solution of these problems created thematic utopia titles. One of these titles, "ecological utopias", emerged as a critique of modernity and industrialism, and took a place in the utopian tradition as a strong objection to the human-nature relations and production-consumption patterns of industrial capitalism.

In this study, the origins of ecological utopias in political theory and literature have been examined with interpretive method, which is one of the qualitative research methods, a concept map has been created in this direction and the basic characteristics and defining features of these utopias have been put forth. As a result of this examination, it has been concluded that ecological utopias seek decentralization over centralization, urban-rural coexistence over urban-rural division, alternative technology/appropriate technology over technological determinism, ecological community consciousness over individual competition, along with proposing new ethical and aesthetic values.

In this study, it is aimed to explore the reflections of the ideals of ecological society in architecture. It is expected that, this inquiry will contribute to the search for relationality and holism regarding different dimensions of ecology (social, environmental, cultural).

Key Words: ecological utopia, ecological architecture, industrialism, alternative technology, post-industrial utopias.

TEŞEKKÜR

Öncelikli olarak, bu çalışmanın bir fikir olarak belirmesinde “Sürdürülebilir Mimarlık” dersiyle bana ilham kaynağı olan ve yüksek lisans eğitimim süresince özverili, destekleyici tutumuyla yol gösterici olan danışmanım Prof. Dr. Kutlu SEVİNÇ KAYIHAN’a,

Yüksek lisans eğitimim süresince akademik gelişimimde büyük katkıları olan Doç. Dr. Fitnat CİMŞİT KOŞ’a, Dr. Öğr. Üyesi Sedef ÖZÇELİK’e ve Dr. Öğr. Üyesi Can BOYACIOĞLU’na,

Tez savunma jürimde değerli yorumlarıyla beni cesaretlendiren, Dr. Öğretim Üyesi Baharak TABİBİ’ye,

Çalışmaya, fikirleriyle değerli katkılar sunan ve tez konum kapsamında kendisinden çok şey öğrendiğim Öğr. Gör. Özge Can BALABAN’a,

Tüm sorularımı içtenlikle yanıtlayarak bu çalışmanın gelişmesine katkı sunan, başta Doç. Dr. Esra ŞAHİN BURAT, Prof. Dr. Nida NAYCI, Doç. Dr. Tuba AKAR, Doç. Dr. Fikret ZORLU, Dr. Öğretim Üyesi Ali Cenap YOLOĞLU, Dr. Öğretim Üyesi Yasemin SARIKAYA LEVENT olmak üzere, Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi akademisyenlerine,

Ve başta sevgili halalarım Prof. Dr. Selma BAŞ, Prof. Dr. Gülsen BAŞ ve Dr. Ayla BAŞ olmak üzere eğitim hayatım boyunca beni destekleyen aileme, en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problemin Tanımlanması ve Çalışmanın Amacı	4
1.2. Tezin Yöntemi	6
1.3. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	8
2. ÜTOPYA KAVRAMI ve ÜTOPYA- MİMARLIK İLİŞKİSİ	9
2.1. Tarihsel Süreçte Ütopya Tanımlamaları	9
2.2. Ütopyaların Özellikleri	15
2.3. Ütopya- Mimarlık İlişkisi	16
3. EKOLOJİK ÜTOPYALAR	24
3.1. Ekolojik Ütopyaların Eleştirel Arka Planı: Ekolojik Krizin Kökenlerine Yaklaşımlar	24
3.2. Ekolojik Ütopyaların Siyasi Teorideki Kökenleri	29
3.2.1. Arkadyacı Pastoral: Romantizm	30
3.2.2. Çevreciliğe Karşı Ekolojizm	33
3.2.2.1. Eko-Merkezci Etik: Derin Ekoloji	36
3.2.2.2. Eko-Merkezci Topluluk Ütopyası: Biyo-Bölgeselcilik	39
3.2.3. Doğanın Üretimi (Diyalektik Doğalcılık) ve Toplumsal Ekoloji	42
3.2.4. Sanayi Sonrası Ütopycılarında Ekoloji: Alternatif Ekonomi ve Alternatif Teknoloji	46
3.3. Edebiyatta Ekolojik Ütopyalar	51
3.3.1. Hiçbir Yerden Haberler (1890) – William Morris	51

3.3.2. Ekotopya (1975) – Ernst Callenbach	54
3.3.3. Zamanın Kıyısındaki Kadın (1976) – Marge Piercy	56
3.4. Bölüm Sonucu	58
4. EKOLOJİK ÜTOPYALARIN MİMARLIKTAKİ YANSIMALARI	60
4.1. Kendine Yeterli Ekolojik Topluluk ve Düşünsel Kökenleri	60
4.1.1. Ekolojik Köyler	70
4.1.2. Geçiş Hareketi ve Geçiş Kasabaları	72
4.2. Kent ve Kırın Uyumlu Birlikteliği	75
4.2.1. Bahçe Kent (Garden City)	78
4.2.2. Bahçe Kent İdealinin Uzantısı Olarak Eko-Kentler	82
4.3. Merkezileşmeye Karşı Ademi-Merkeziyet	91
4.3.1. Geniş Arazi Kenti (Broadacre City)	91
4.3.3. Ademi Merkeziyet ve Dijital Uzam	96
4.4. Teknolojik Determinizme Karşı Alternatif Teknoloji	99
4.4.1. Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim	100
4.4.2. İnsan Dışı Doğayla Karşılıklı Bağımlılık	106
5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA	108
KAYNAKLAR	116
ÖZGEÇMİŞ	134
EKLER	135

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler ve Açıklamalar

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BIG	: Bjarke Ingels Group
CAT	: Center for Alternative Technology
CEO	: Chief Executive Officer
DIY	: Do It Yourself
ing.	: İngilizce
GEN	: Global Ecovillage Network
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
WEF	: World Economic Forum

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil No:</u>	<u>Sayfa</u>
1.1: Çalışmada Kullanılacak Yöntemi İfade Eden Şema.	7
2.1: Güneş Ülkesi'nin, Tessa Morrison Tarafından Yapılan Modellemesi.	18
2.2: Güneş Ülkesi'nin, Tessa Morrison tarafından Yapılan Modellemesi.	18
2.3: Filarete'nin Sforzinda Kent Planı, 1451.	19
2.4: Bruno Taut, Die Stadkrone (Şehrin Tacı), 1919.	20
2.5: Bruno Taut, Die Stadkrone (Şehrin Tacı), 1919.	20
2.6: New Babylon, Constant Nieuwenhuys, 1961.	21
2.7: Continuous Monument, Superstudio, 1969.	22
3.1: Küresel Risk Ağı Haritası, 2020.	26
3.2: Thomas Cole'un 1834 Tarihli Arkadya Tasviri: The Course of Empire The Arcadian or Pastoral State.	31
3.3: Thoreau'nun Walden Gölü Kıyısına İnşa Ettiği Kulübe.	32
3.4: Kuzey Amerika için Hazırlanmış Bir Biyo-Bölge Haritası.	39
3.5: Ekolojik Ütopyaların Kavram Haritası.	59
4.1: Charles-François Daubigny Tarafından Hazırlanan Bir Falanj Tasviri (19.yy).	63
4.2: "Onun Evi Aynı Zamanda Fabrikası" Vurgusuyla Borsodi'yi Tanıtan Bir Gazete Kupürü.	64
4.3: Bjarke Ingels Group tarafından tasarlanan Telosa Kenti- Equity Towers, 2021.	66
4.4: Telosa Kenti'nin Ekolojik Tarım Alanları, BIG, 2021.	66
4.5: Drop City, 1965-1973.	68
4.6: Arcosanti Kasabası, Yapım Başlangıç Yılı: 1970, Paolo Soleri.	69
4.7: a) Auroville, Kuruluş Tarihi, 1967, b) Ithaka Eko-Köyü, Kuruluş Tarihi, 1991, c) UfaFabrik, Kuruluş Tarihi, 1979.	71
4.8: Totnes Poundu Banknot Tasarımları.	73
4.9: Geçiş Evleri Vaziyet Planı.	74
4.10: Çizgisel Kent (Cidudad Lineal), Arturo Sorio Y Mata, 1882.	77
4.11: Yol Kent (Roadtown), Edward Chambless, 1910.	77
4.12: Bahçe Kent Gelişim Şeması, Ebenezer Howard, 1902.	81
4.13: Masdar Kenti, Foster and Partners, Birleşik Arap Emirlikleri, 2006.	83

4.14:	Tianjin Eko Kenti, Surbana Urban Planning Group, Çin, 2007.	84
4.15:	Neom Çizgisel Kenti (The Line), Suudi Arabistan, 2021.	84
4.16:	Neom Çizgisel Kenti'nin Kütlesel Organizasyonu.	86
4.17:	Neom'un Çatısında Yer Alan Havalandırma ve Işık Boşlukları.	87
4.18:	Paolo Soleri'nin Arkoloji Tasarımlarından Babel 2D, 1969.	89
4.19:	Geniş Arazi Kenti'nin Maketi, Frank Lloyd Wright, 1935.	93
4.20:	Geniş Arazi Kenti'ne Yukarıdan Bakış, Frank Lloyd Wright, 1935	93
4.21:	Usonia Evi, Frank Lloyd Wright, 1942.	94
4.22:	ReGen Köyü Modeli, Effekt Architects, 2016.	97
4.23:	ReGen Topluluk Merkezi, Effekt Architects, 2016.	97
4.24:	ReGen Pazar Alanı, Effekt Architects, 2016.	98
4.25:	Alternatif Teknoloji Çerçevesi.	100
4.26:	Dymaxion Evi Modellerinden Wichita House, 1945.	102
4.27:	Tetrahedron Kent, Buckminster Fuller, Japonya, 1965.	102
4.28:	Habitat 67, Moshe Safdie, Montreal Kanada, 1967.	104
4.29:	Mashambas Gökdeleni, Pawel Lipinski, Mateusz Frankowski, 2017.	105
4.30:	Dragonfly, Vincent Callebaut, 2009.	105
4.31:	The Fab Tree Hab House, Terreform, 2003.	106
4.32:	The Fab Tree Hab House, Terreform, 2003.	107
4.33:	Vegetal City, Luc Schuiten.	107
5.1:	Ekolojik Ütopyacı Düşüncelerin Tarihsel Sıçramaları ve Mimarlıktaki Yansımaları.	110
5.2:	Endüstriyalizm –Ekolojizm, İlişkisel Ağları.	112

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
3.1: Çevrecilik ile Ekolojizm Arasındaki Farklar.	35
3.2: Endüstriyalizmin Temel Nitelikleri.	36
3.3: Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji'nin Karşılaştırılması.	38
3.4: Sale'in Biyo-Bölgesel - Endüstriyel Paradigma Karşılaştırması.	40
3.5: Biyo-Bölgeselciliğin Özellikleri.	41
3.6: Toplumsal Ekoloji ve Ütopyacılık Yaklaşımı.	45
3.7: Sanayi Toplumu ile Sanayi Sonrası Toplum Arasındaki Farklar.	51
3.8: Ekolojik Ütopya Edebiyatında Öne Çıkan Kavramlar.	57
4.1: Kent ve Kırın Olumlu Yanlarını Sentezleyen Bahçe Kent Modeli.	79
5.1: Seçilen Mimari Örneklerin Ekolojik Ütopyalarla İlişkisi.	113

1. GİRİŞ

Ütopyalar, mevcut gerçekliğe eleştirel bir yaklaşımla alternatifler üreten ve bu yeni durumu canlı bir şekilde tasvir eden tasarımlardır. Bu tasarımların merkezinde çağlarının en can alıcı sorunlarının yer aldığı ve söz konusu sorunların etrafında şekillenen umutların ve korkuların ütopya anlatılarına biçim verdiği görülmektedir. Ütopyaların tarihi incelediğinde, ütopyistlerin odaklandıkları sorunların ve bu sorunların çözüme kavuşturulduğu alternatif toplumsallıkların tematik ütopya başlıkları yarattığı izlenmektedir. Örneğin; “sosyalist ütopya” kavramı sınıf çatışmasını merkeze alarak üretim araçlarının işçilerin kontrolünde olduğu ve üretimin hakça bölüştürüldüğü toplumsal tahayyüllere referans vermektedir. “Feminist ütopya” kavramı ataerkil toplum eleştirisi üzerinden cinsiyet rollerini sorgulayan yeni bir sosyal düzeni, “teknolojik ütopya” kavramı ise ilerleme idealinin geleceğini, dolayısıyla bilim ve teknolojinin başat rolü üstlendiği bir toplumsal durumu imlemektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen “ekolojik ütopya” kavramı ise çevresel sorunların diğer toplumsal sorunların farklı yüzleri olduğunu savunan ve mevcut durumun ekolojik ilkeler gözetilerek radikal bir dönüşüme uğradığı toplumsallık biçimlerini konu almaktadır.

Ekolojik ütopyanın bir kavram olarak belirmesi, 1960’lar sonrasında gelişen çağdaş çevre hareketinin başlangıcıyla eşzamanlılık göstermektedir. Modern çevre hareketinin başlangıç metinleri olarak kabul edilen, Rachel Carson’ın *Sessiz Bahar* (Silent Spring) [1962] adlı eseri ve Murray Bookchin’in aynı yıla tarihlenen *Our Synthetic Environment* (Sentetik Çevremiz) [1962] adlı kitabının oluşturduğu kamuoyu ilgisiyle birlikte, “ekoloji” politik düzlemde geniş bir tartışma alanının; dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin merkezinde önemli bir yer edinmiştir. Bu politik tartışmaların odaklandığı sanayi toplumu eleştirileri farklı ideolojilerce farklı yönleriyle ele alınmış, ekolojik ilkelere göre kurulmuş bir sanayi sonrası toplumunun temel nitelikleri siyasi teoride, edebi metinlerde ve niyet topluluklarında ütopya taslaklar üretmişlerdir.

Ekolojik ütopya kavramı, her ne kadar 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olsa da, tür olarak ekolojik ütopyaların 19. Yüzyıl Romantizminin sanayi toplumu karşıtlığına dek uzanan bir düşünce örüntüsünün ürünleri olduğu görülmektedir: Ütopya kuramcısı Krishan Kumar’a göre, [1987, 1991] ekolojik ütopya türünün

simgesel öncüsü William Morris'in 1890 yılında yayınlanan *Hiçbir Yerden Haberler* adlı eseridir. Ekolojik ütopyalar üzerine incelemeler yapan Marius de Geus da benzer şekilde türün başlangıcını 19. yüzyılın sanayi toplumuna yönelik eleştirileriyle ön plana çıkan Henry David Thoreau, William Morris, Pyotr Kropotkin gibi isimlerin çalışmalarına dayandırmaktadır [De Geus, 1999]. Bu düşünürler sanayi toplumunun kurumsal yapılarını merkeze alarak çağlarının üretim-tüketim ve doğa-insan ilişkileri üzerinden radikal birer eleştiri geliştirmiş, çevrenin bozulmasını dönemlerinin etik, estetik, ekonomik ve politik yaklaşımları üzerinden ilişkiyel bir çerçevede tartışmışlardır. Ekolojik ütopyalar üzerine çalışmalar yapan kuramcılardan Brian Stableford'a göre türün ortaya çıkışı tam da bu ilişkisellik üzerinden gelişen yaklaşımla ilgilidir [Stableford, 2010]. 19. yüzyılın sanayi toplumu eleştirilerini miras alan çağdaş ekolojik ütopyacı düşünürler de benzer şekilde endüstriyel kirlilik, canlı türlerinin kaybı, doğal kaynakların tükenmesi gibi çevresel sorunların, toplumsal eşitsizlikler, yabancılaşma, ekonomik istikrarsızlık gibi sosyo-ekonomik olgularla ilişkiselliğini tartışmışlardır. Dolayısıyla 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan ekolojik ütopyacı düşünce çizgisi, aşırı tüketim ekonomisinin ve yıkıcı bir teknolojinin doğal çevre üzerinde oluşturduğu baskı kadar, bu durumu hazırlayan sosyal ve kültürel süreçleri tartışan eleştirel bir patikayı tarif etmektedir. Söz konusu eleştirel başlıklar ve bu başlıkları içeren literatür şöyle sıralanabilir:

*Endüstriyalizm Eleştirisi: Ekolojik ütopyacı eleştirinin temel dayanağını da oluşturan ve refah toplumuna endüstriyel kalkınmayla ulaşılabilceğini savunan insan merkezci -ilerlemeci yaklaşıma yönelik eleştiridir. Kaynakları sınırlı bir gezegende sınırsız ekonomik büyümenin mümkün olamayacağı görüşü üzerine temellenen bu eleştiri, endüstriyel üretimin nihai amaç olarak görülmesine karşı çıkarak çağdaş ekopolitiğin temel zeminini de oluşturmaktadır. Teknolojiyi ve endüstriyi tamamen reddeden "soyly vahşi" yaklaşımından, transandantalizm düşüncesinde olduğu gibi doğayı tanrılaştıran mistik düşüncelere, geleneksel siyasi akımları ekolojiyle melezleştiren fikirlerden reformist ideallere kadar farklı ideolojik bağlamlarda ele alınmaktadır. Söz konusu düşünsel çeşitlilik Jonathan Porritt'in *Yeşil Politika* [1984] (Seeing Green: The Politics of Ecology Explained) ve Andrew Dobson'ın *Ekolojizm* [2007] (Green Political Thought) adlı eserlerinde irdelenmiştir.

*Devleşme ve Merkezileşme Eleştirisi: Ekolojik sorunları bir ölçek sorunu olarak ele alan yaklaşımların temelinde devleşme ve merkezileşme eleştirisi yer almaktadır. Merkezileşme karşıtları, ekolojik toplumun biyo-bölgelerde ademi merkezizetçi bir şekilde örgütlenmiş olduğunu tahayyül ederler. Ademi merkezizetçilik doğrudan demokrasi ve uygun/küçük ölçekli teknoloji idealinin de temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Pyotr Kropotkin'in *Mutual Aid* (Karşılıklı Yardımlaşma) [1902] adlı kitabı Sosyal Darwinist teorileri tersine çevirerek evrimi rekabet yerine dayanışmayla ele aldığı için ekolojik topluluk bilincine yönelik temel esin kaynaklarından biri olmuştur. Kropotkin'in bir diğeri eseri olan *Fields, Factories and Workshops* (Tarlalar, Fabrikalar ve Atölyeler) [1901] ise çağının elektrik teknolojisinin, endüstriyel ve tarımsal faaliyetlerin bütünlük içinde olduğu, bedensel ve zihinsel faaliyetlerin bütünlüştiği küçük ölçekli yerleşmelere imkân sağlayacağını düşündüğünden, ekolojik düşüncenin siyasal teorideki ütopyacı esin kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Benzer şekilde Ernst Friedrich Schumacher'in *Small is Beautiful* (Küçük Güzeldir) [1973] adlı eseri, ölçek sorununu, insan yüzlü teknolojinin potansiyellerini ve ademi merkezizetçi örgütlenmenin gerekliliklerini 20. yüzyılın ikinci yarısında yeniden gündeme taşıdığı için ekolojik toplum paradigmasının ve alternatif ekonomi/alternatif teknoloji arayışlarının kuramsal zeminini sağlamlaştıran bir metin olarak ünlenmiştir.

*Mekanik Dünya Görüşü Eleştirisi: Bu eleştirinin temelinde, daha önceleri canlı bir organizma olarak görülen evrenin, modernite ile birlikte, sınırları öğrenilecek ve kontrol edilecek bir makinaya doğru değışen tasavvuru yer almaktadır. Bu eleştiriye göre mekanik düşünceyle birlikte doğa kavramı manevi özelliklerinden arındırılmış, böylelikle insanların doğa üzerindeki egemenliğıyle sonuçlanan bir doğa-kültür ikiliğı oluşmuştur. Carolyn Merchant'ın *Death of Nature* (Doğanın Ölümü) [1989] adlı eseri "organik doğa" kavramının Aydınlanma'yla birlikte "makine doğaya" dönüşümünün tarihsel perspektifini incelemekte, dişil özellikler atfedilen doğanın sömürsüyle patriarkal sömürünün benzerliklerini ortaya koyduğu için eko-feminist yazının en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Fritjof Capra'nın *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* (Turning Point) [1982] adlı eseri ise mekanik dünya görüşünün ekolojik ve bütüncül bir dünya görüşüyle değışmesi halinde yaşanabilecek sosyo-ekolojik değışimleri tartışan, bu yönüyle ekolojik düşünceye ütopyacı bir esin kaynağı olmuş önemli eserlerden biridir.

Yukarıda kısaca özetlenen ve ekolojik düşüncenin temel yapıtaşlarını oluşturan eleştirel yaklaşımlar, farklı toplumsallık biçimlerine ilham kaynağı olmuşlardır. Tezin üçüncü bölümünde ekolojik ütopyalar başlığı altında kapsamlı olarak incelenecek olan bu yeni toplum biçimlerinin modern sanayi toplumuna alternatifler olarak belirlediği görülmektedir. Ekolojik ütopyalar, sanayi toplumunun değerlerini ters yüz etmeyi amaçladığı için birçok kuramcı tarafından sanayi sonrası ütopyaları olarak ele alınmışlardır. Örneğin; Kumar'a göre ekolojik ütopyalar, sanayi toplumlarının özelliği olan kent-kır, beden-zihin, birey-kitle yarılmalarını aşmaya çalışmaktadır [Kumar, 1987]. Murray Bookchin ise "sanayi sonrası" kavramı yerine "kıtlık sonrası" kavramını benimsemiş ve kıtlık bilincine sahip olduğunu varsaydığı çağdaş sanayi toplumlarının kent-köy, duygu-akıl, oyun-iş, toplum-birey olarak parçalandığını ve organik bütünselliğini kaybettiğini ifade etmiştir. [Bookchin, 1971].

Bu çalışmada sanayi toplumunu ve bu toplumsal yapıyı hazırlayan düşünsel altyapıyı eleştiren ekolojik ütopyacı düşünceler incelenmiştir. Eleştirel çıkış noktaları ve ulaştıkları yeni toplum modelleri birbirinden farklılık göstermesine karşın, ekolojik ütopyacı düşüncelerin odaklandıkları tartışma başlıklarının ve ideallerinin benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Kent ve kırsal uyumlu birlikteliği, ademi-merkeziyetçi siyasi yapılanma, uygun ölçekli ekolojik topluluk ve bu idealleri destekleyen bir teknoloji olarak ifade edilebilecek bu başlıklar ilişkili oldukları alt başlıklar ile kavramsal olarak haritalandırılmıştır.

1.1. Problemin Tanımlanması ve Çalışmanın Amacı

Ekolojinin özellikle 1960'lar ve 1970'lerle birlikte politik gündemin, dolayısıyla yeni toplumsal arayışların merkezinde yer edinmesiyle mimarlık disiplini de bu yeni arayışların önemli bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte ekolojik mimarlık kuramına katkıda bulunan önemli isimlerin de belirttiği üzere ekolojik mimarlığın ne olduğu ve ideallerinin nasıl gerçekleşeceği hakkında farklı birçok görüş yer almaktadır [Steele, 2005]. Mimarlık ve ekoloji arasındaki ilişkiye yönelik farklı söylemler ve arayışlar mevcut olmasına karşın, 1980'ler sonrasında sürdürülebilirlik kavramının dünya çapında geniş kabul görmesiyle birlikte, çevreye duyarlı mimarlık pratiklerinin de ağırlıklı olarak "sürdürülebilir mimarlık" ve "çevreci mimarlık/çevreci tasarım" başlıklarıyla tartışıldığı görülmektedir.

Öte yandan sürdürülebilirlik ve çevrecilik gibi kavramlar, ekoloji düşüncesi içerisinde aşağılayıcı anlamlarda da yer bulabilmekte, bu kavramların kullanımının toplumsal sorunların kökenlerine yönelik radikal bir değişim çağrısından yoksun olduğu dile getirilmektedir; Bu eleştirilere göre, “bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetisinden ödün vermeden gerçekleştirebilmek” [Bruntland, 1987] olarak ifade edilen sürdürülebilirlik ideali, ekolojik krize yol açan sistemin çarpıklıklarını maskeleyerek, sürdürülemez bir sistemi işler kılmak için kullanılmakta, nihayetinde yalnızca bu sistemin kendisini sürdürmesine hizmet etmektedir [Bookchin, 2006, Radkau, 2009, Parr, 2012, Tanyeli, 1994]. Çevrecilik kavramının ise yalnızca semptomlara yönelik reformist bir yaklaşımı işaret ettiği, kıt kaynakların insan merkezci bir bakış açısıyla teknokratik yönetimine referans veren bir olguya dönüştüğü belirtilmektedir [Bookchin, 1980, Dobson, 2007, Porritt, 1984]. Benzer şekilde sürdürülebilirliğin mimarlıktaki tartışma zemininin de büyük ölçüde “çevreye saygılı” termal kontrol teknolojileri ve enerji verimliliği üzerinden ilerlediği, ekolojinin diğer bileşenlerinin göz ardı edildiği eleştirisi yapılmaktadır [Jarzombek, 1999].

Tüm bu eleştirilerin ortak özelliği, mevcut ekolojik gündeme yönelik yüzeysel ve tek yönlü bakış açılarının hakimiyetine ve bütünsel bir ilişkiselliğin eksikliğine dönük bir söylem oluşturmalarıdır. Bu çalışma, söz konusu söylemler ışığında gelişen ve kök nedenleri işaret eden ütopyacı ideallere odaklanmakta ve 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan tarihsel hat üzerinde düşünsel olarak tutarlı ve özgün bir ekolojik ütopyacı geleneğin var olduğunu hipotez olarak kabul etmektedir. Tez çalışması bu doğrultuda ekolojik ütopyacı ideallerin mimarlıktaki yansımalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Tezin amacı seçilen mimari örneklerin birer ekolojik ütopya olup olmadığını tespit etmek değil, bu örneklerin ekolojik ütopyacı gelenek içerisindeki yerini (uyumluluklarıyla/karşıtlıklarıyla) tespit etmek ve geleceğe dönük bir söylem üretmektir.

Bu çalışma için ütopya konusunun belirlenmiş olması özgün bir tutuma işaret etmektedir. Frederic Jameson’ın belirttiği gibi ütopyalar ideal bir toplumun portresi olmaktan ziyade, mevcut durumdaki kökleşmiş sorunlara yönelik eleştirel bir kılavuz olma niteliği taşımaktadırlar [Jameson, 2005]. Ütopyalar aynı zamanda mevcut olanın yerine temenni olarak dile getirdikleri yeni biçimlerin eleştirisine de (karşı-ütopyalara) imkân sağladığından dolayı diyalektik bir tartışma zemini oluşturmaktadırlar [Sorkin, 2011]. Özellikle son yıllarda politik ekoloji ve mimarlığın kesişim noktaları üzerinden

geliştirilen birçok tartışma ve yayın olmasına karşın, bu tartışmaları bütünsel bir ütopya okuması üzerinden gerçekleştiren bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Bu çalışma, bu doğrultuda ekolojik toplum idealine yönelik ön plana çıkan farklı akımlardan ve edebi eserlerden faydalanan tümevarımsal bir yaklaşımı benimsemektedir. Söz konusu yaklaşımın ve ütopya anlatısının diyalektik eleştirel kurgusunun - son yıllarda çevresel sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve ekonomik sürdürülebilirlik şeklinde de ifade edildiği üzere - ekolojin farklı boyutlarına yönelik ilişkiselliğe ve bütünselliğe dönük arayışlara katkı sunması beklenmektedir.

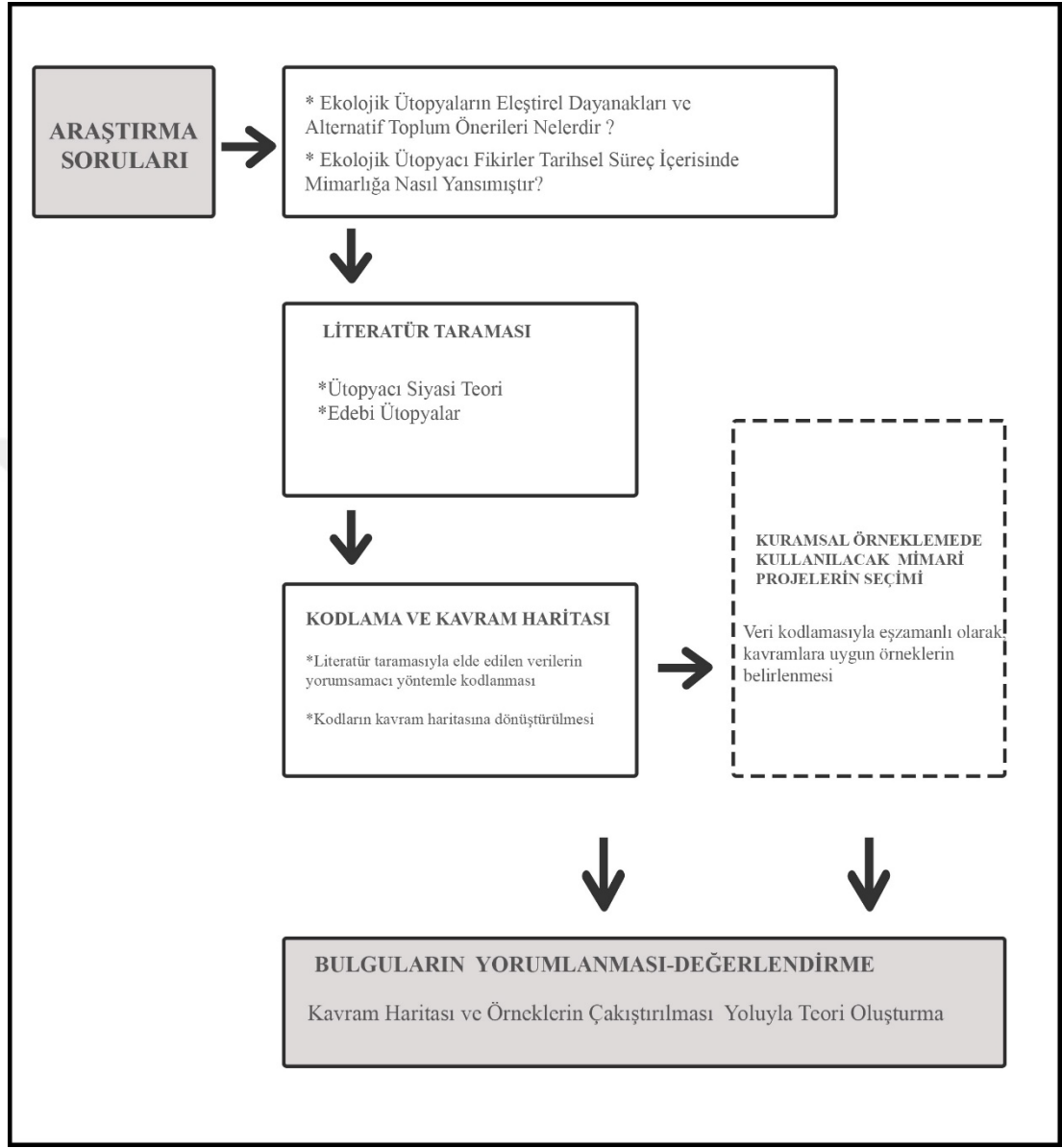
1.2. Tezin Yöntemi

Bu çalışma, ütopya kuramını merkeze alan birbiriyle bağlantılı iki soru sormaktadır: Birincisi ekolojik ütopyaların eleştirel dayanaklarının ve önerdikleri yeni toplum modellerinin neler olduğu, ikincisi ise ekolojik ütopyacı ideallerin mimarlıkta nasıl karşılık bulduğudur. Dolayısıyla çalışma ekolojik sorunların ve bu sorunlar karşısında gelişen tepkisel yaklaşımların analizine odaklanmakta, eş zamanlı olarak söz konusu yaklaşımların mimarlıktaki yansımalarını sorgulamaktadır. Bu doğrultuda ütopya literatüründeki farklı metinlerin ayrıntılı okuması ve yerleşik anlamların keşfedilmesine, tümevarımsal olarak haritalanmasına imkân sağlayan, temel nitel araştırma olarak da ifade edilen, yorumsamacı yaklaşım metot olarak benimsenmiştir.

Yorumsamacı yaklaşım nesnel olmaktan ziyade öznedir [Thanh and Thanh, 2015]. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, öne çıkan ütopya kuramcılarının eserleri, ütopyacı siyasi teori ve edebi ütopyalar literatürü incelenmiş, ekolojik ütopya türünün temel niteliklerine dönük olarak özgün kodlar ve kavram haritaları üretilmiştir. Yorumsamacı yaklaşımın başka bir özelliği ise genellikle ölçüte dayalı (amaçlı) örneklem kullanılmasıdır [Meriamm and Tisdell 2015]. Ölçüte dayalı örnekleme belirli ölçütler dikkate alınarak örnekler seçilmektedir [Miles and Huberman, 1994].

Bu doğrultuda ekolojik ütopyaların temel niteliklerine ulaşmak için ekoloji yazınında ön plana çıkan ve sanayi toplumu/sanayi kapitalizmi eleştirileri üzerinden yeni toplumsal öneriler getiren akımlar (ekolojizm, derin ekoloji, toplumsal ekoloji,

biyobölgeselcilik...) ve ekolojik ütopya edebiyatının ön plana çıkan edebi eserleri incelenmiştir.

Şekil 1.1: Çalışmada Kullanılacak Yöntemi İfade Eden Şema.

Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular ölçüt alınarak, kuramsal örneklemede kullanılacak mimari örnekler belirlenmiştir.

1.3. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünden sonra yer alan ikinci bölüm, ütopya kavramının tarihsel sürecini ve mimarlıkla ilişkisini açıklamak üzere kurgulanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ekolojik krizin kök nedenlerini işaret ederek, modern sanayi toplumuna alternatifler öneren ütopyacı siyasi teori ve edebi eserler incelenmiştir. Yapılan incelemeler ışığında ekolojik ütopyaların temel özellikleri ve modern sanayi toplumuyla temel karşıtlıkları kavram haritası olarak ifade edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde yer alan mimari örnekler, ekolojik mimarlık ve ütopyacı mimarlık özelinde taranan literatür (kitaplar, mimarlık dergileri, çevrimiçi belgeler) doğrultusunda, üçüncü bölümde ortaya konulan kavramları içerip içermeme durumu ölçüt alınarak seçilmiştir.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde, ekolojik ütopyaların öne çıkan kavramları ve mimarlık örnekleri özdeşlik/farklılık bağlamında tartışılarak ekoloji-ütopya-mimarlık arakesitlerinde geleceğe dönük öneriler geliştirilmiştir.

Ekolojik ütopyacı fikirler, literatürde sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan teknolojik ve sosyal değişime karşı gelişen fikirler olarak yer aldığı için tezde yer alan mimari örnekler 19. yüzyıla başlamaktadır. Tezin sınırlılıkları ile ilgili belirtilmesi gereken bir nokta da çalışmanın ütopya kavramına yaklaşımıyla ilgilidir. Kavramsal olarak zengin bir içeriği ve çağrışımları olan ütopyalar, Lewis Mumford'ın da ifade ettiği gibi “gerçek dışılık” ya da “imkânsızlık” üzerinden okunabilmektedir [Mumford, 1922]. Ancak çalışmanın ikinci bölümünde de tartışılacağı üzere ütopya kavramı 20. yüzyılda Ernst Bloch, Karl Mannheim gibi kuramcılarının katkıları sayesinde var olan toplumsal durumu “aşkınlştırıcı” idealler olarak ele alınmıştır. Bu çalışma da ütopya kavramını, var olan toplumsal duruma alternatifler üreterek radikal değişimler öneren düşünceler bütünü olarak ele alan kuramsal çerçeveyi benimsediğinden, hayata geçirilmiş mimari ve kentsel tasarılar ütopyacı düşüncenin yansımaları olarak tartışılmıştır.

2. ÜTOPYA KAVRAMI ve ÜTOPYA-MİMARLIK İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde, öne çıkan ütopya yazını ve kuramsal çalışmalar ışığında ütopya kavramına ilişkin farklı yaklaşımlar ele alınmış, ayrıca ütopya-mimarlık ilişkisi ana tartışmaya altlık oluşturacak şekilde genel hatlarıyla incelenmiştir.

2.1. Tarihsel Süreçte Ütopya Tanımlamaları

Ütopya teorisyenleri, ütopya kavramının tek bir tanımla ifade edilemeyeceği noktasında uzlaşmaktadırlar. Kumar'a göre [1991] ütopya sözcüğünün farklı tanımlamalara imkân sağlaması büyük ölçüde tarihinden kaynaklanan çeşitlilikle ilgilidir. Dolayısıyla ütopyanın tanımı, nelerin ütopya olarak kabul edilip nelerin kavramın dışında tutulacağı, ütopyaların özelliklerinin neler olduğu, kavramın tarihsel serüvenine ve farklı ilgi alanlarının kavrama yaklaşımlarına göz atmayı gerektirmektedir.

Sözcük olarak “ütopya”, ilk kez 1516 yılında Thomas More tarafından, ekonomik, sosyal, politik, hukuki ve dini yönlerden ideal bir adanın anlatıldığı, aynı adı taşıyan eserde kullanılmış; sonrasında bir tür, kavram, terim ve metot olarak özel bir ilgi görmüştür [The Blackwell Dictionary of Western Philosophy, 2004, Gordin, et al., 2015]. Ütopya sözcüğü, More tarafından Yunanca “*ouk*” (değil), “*topos*” (yer) ve “*ia*” (yer bildiren son ek) kelime ve takılarla “yer olmayan yer” anlamına gelecek şekilde oluşturulmuştur. More, eserinin ilk baskısında, “*ouk*” ön ekini “*eu*” (iyi) ile değiştirerek cinaslı bir şekilde kullandığı için, kavram icadından bu yana süren “iyi yer” ve “yok yer” anlamlarının ikiliğinden doğan gerilimi taşımaktadır [Vieira, 2010, Bezel, 1984].

Ütopya sözcüğü, Thomas More tarafından icat edilip kavramsallaştırılmasına karşın ütopya düşünce tarihi sözcüğün tarihinden daha eskidir. Ernst Bloch ve George Orwell gibi düşünürler ütopya dürtünün insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve gündelik yaşamda izlerinin sürekli görünür olduğunu belirtirler. Ünlü distopya yazarı George Orwell “insan imgelemine tüm çağlarda sürekli kurcalayan bir adil toplum hayali”nden bahsetmiştir [Kumar, 1991]. Marksist felsefeci Ernst Bloch da

[1954] ütopya kavramının daraltılmasını eleştirmiş, ütopyacı dürtünün insanlığın umut ve korkularıyla yaşamın her alanında izinin sürülebileceğini savunmuştur [Bloch, 1954]. Bloch'un metinlerinde ütopyacı dürtünün izleri “oyunlardan patenli ilaçlara, mitlerden kitle eğlencelerine, ikonografiden teknolojiye, mimariden erosa, turizmden şakalara ve bilinçaltına kadar” her yerde görülmektedir [Jameson, 2005]. Bloch'un ütopyaya yaklaşımı, kavramın sınırlarını fazlaca genişletip neredeyse bütün insan eylemlerini ütopyacı düşünce kapsamına aldığı için tehlikeli de görülmektedir [Jendrysik, 2020]. Ancak ütopyacı dürtünün ilksel tetikleyicisi olarak umut, ütopya eleştirisinde büyük ilgi görek sözcüğün tarih öncesiyle birlikte tartışılmıştır.

Ütopyaların en temel özelliklerinden biri Ernst Bloch'un “Umut İlkesi” olarak tanımladığı başka bir yaşama, sosyal düzene olan iyimser inançtır. Bir diğer deyişle “ütopya, derinlerde yatan arzu ve umutların dışavurumudur” [Sargent, 1994]. Jameson'ın da [2005] “ütopyacı biçim” den ayrıştırarak “ütopyacı istek” biçiminde ifade ettiği ütopyacı umut biçimleri arkaik ütopyalarda da karşımıza çıkmaktadır: Altın Çağ, Binyıl ve Cennet gibi mitsel ve dinsel söylenceler tarih boyunca tüm toplumlarda görülmüşlerdir. Tüm bu anlatılarda bolluk, barış, birlik, ölümsüzlük, kolay ölüm ya da ölümden sonra iyi yaşam gibi tematik benzerlikler vardır. Bu yüzdendir ki; ütopyaların mitte ya da ölüm sonrası daha iyi yaşama duyulan eskatolojik arzuya aynı itkiden ortaya çıktığı savunulmaktadır [Pohl, 2010]. Fritzie ve Frank Manuel benzer şekilde, Yahudi-Hristiyan geleneğindeki cennet düşüncesini ütopyaların en derin arkeolojik katmanı olarak görmüşlerdir [Manuel and Manuel, 1979]. Bahsi geçen ütopyacı anlatılardan Altın Çağ söylencesi, insanların mutluluk ve memnuniyet içinde yaşadığı bir başlangıç zamanını referans almaktadır. İnsanlar, özgürce ve bolluk içinde yaşarlar ancak bunun için çalışmaya gerek yoktur, bolluk tanrıların ya da doğanın hediyesidir [Kumar, 1991, Sargent 1994]. Altın Çağ söylencesinin Batı'daki en bilinir yorumlarından biri olan Hesiod'un *İşler ve Günler*'inde [1977] bu arzu şöyle tasvir edilmiştir:

“Olympos'ta oturan ölümsüzler yarattı, Ölümlü insanları ilk soyunu, altından. O zamanlar Kronos'un gökleri tuttuğu zamanlardı, Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar, Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz. Belâlı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine, Kolları bacakları her zaman dipdiri... Sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde, Tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı. Dünyanın varı yoğu onlarındı, Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu. Sayısız nimetler ortasında rahat, memnun, Yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında.”

Altın Çağ'ın idealleştirilmiş pastoral yorumu olan Arkadya ise kırsal sadelik, mutluluk zamanı ve mekânı olarak kır edebiyatına ilham olmuştur. Cockayne ise Arkadya'nın aksine aşırılık, bolluk ve taşkınlıklar ülkesidir. Cennet söylencesi de Altınçağ'ı tekrarlamıştır; kaybedilen cennet geçmişte değil gelecekte bir yerdedir ve yeniden kazanılabilir. Yüzünü geleceğe dönen başka bir anlatı da Binyıl'dır (Milenyum). Binyılcılara göre dünyanın sonu yakındır ve bir kurtarıcının gelmesiyle önce çokça sıkıntılar yaşanacak, ardından iyiler zafer kazanarak haksızlıkları giderecektir. Böylece arzulanana duruma ulaşılacak, binyıl; barış, bolluk ve erdem çağı olacaktır [Kumar, 1987, 1991].

Tüm bu anlatıların ütopya olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı ve ilk ütopyanın hangi eser olduğu soruları, çağdaş ütopya kuramcıları tarafından tartışılmaya devam edilmektedir. Kumar, [1991] bütün toplumlarda görülen bu söylencelerin ütopya olarak kabul edilemeyeceği ve ütopyanın laik ve Rönesans hümanizminden doğmuş bir düşünce biçimini temsili ettiğini savunmaktadır: Ona göre ütopya, önceden belirlenmiş ilahi düzene değil, insanın akılcı eylemlerine dayanır ve ilgisi bu dünyadır. Her ne kadar Klasik ve Hristiyan biçim ve temalarını almış olsa da Thomas More'un *Ütopya*'sı yeni ve özgün bir biçimdir ve bir gelenek başlatmıştır, ayrıca bu biçimde daha önce görülmemiş sosyolojik ve estetik imkânlar vardır [Kumar, 1991]. Kumar, bu biçim farklılığı nedeniyle, bazı görüşlerin aksine, Platon'un *Devlet*'ini ilk ütopya olarak görmekten kaçınır. Bunun yanında Platon'un ütopya tarihindeki etkisini şu soruyu sorarak vurgular: "Geçmiş 2500 yılın ütopyalarının yalnızca Platon'un *Devlet*'ine dipnotlar olduğu görüşü ikna edici, hatta klişe bir görüş değil midir?" [Kumar, 1987].

Ütopya kavramı, Thomas More ile cennetvâri yerleri tasvir etmek üzere ortaya çıkmış olsa da zamanla ütopyacı edebiyat olarak bilinen bir anlatı türünü açıklamak üzere kullanılmıştır [Vieira, 2010]. Bu anlatı türü, genellikle mekânda ya da zamanda yolculuk yapan kişinin ütopyaya denk gelmesi üzerinden ilerler: Bu kişi öncelikle ütopyanın sıradan insanlarıyla karşılaşır ve oranın mekânlarını, günlük yaşantısını gözlemler. Sonrasında ise kendisine toplumun örgütlenme ilkeleri anlatılır. Toplumun işleyişini tasvir eden düzen ve mutluluk tabloları örneklendirilir. Böylelikle yolcunun kendi toplumunda bu sistemin nasıl işleyeceğine ilişkin bir ders verilir [Kumar, 1991].

Kenneth Roemer'in de [2010] belirttiği gibi, ütopya metninin özgünlüğü, olan ile olması gerekenin karşıtlığı" üzerine kurulmuş bir anlatı oluşturmasıdır. "Olan ile olması gereken" arasındaki diyalektik gerilim, ütopyaların toplumsal eleştirinin bir

aracı olarak kullanıldığını da vurgulamaktadır. Robert Havemann'ın tanımıyla ütopya; "içinde yaşadığımız dünya ile eleştirel bir tartışma biçimidir" [Havemann, 2005]. Kumar da benzer şekilde, ütopyanın geleneksel toplum teorisine konu olan sorunları kendi yöntemiyle ele aldığını vurgulayarak, kavramı "iyi toplumu tartışmanın belirli, özel bir yolu" olarak tanımlamaktadır [Kumar, 2005]. David Harvey ise More ile başlayan bu geleneğin "toplumsal ilişkiler, ahlaki düzenler, siyasi ve ekonomik sistemler ve benzeri konusunda birbiriyle yarışan envai çeşit fikri ifade etmenin verimli bir aracı haline geldiğini" belirterek, ütopyanın özel bir metot olarak ilgi gördüğüne dikkat çekmektedir [Harvey, 2000].

Sargent bu fikirleri (1994) üç grup olarak- edebi, siyasi (kurmaca dışı) ve niyet toplulukları olarak üç grupta ele almaktadır. Edebi ütopyalar More'dan sonra, 17. yüzyılda, Francis Bacon'un bilimsel ütopyası *Yeni Atlantis* ve Tommaso Campanella'nın manastır uzamının devamı niteliğindeki *Güneş Ülkesi* ile gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemdeki ütopyalara eklenen bilim teması, ütopyayı durağanlıktan kurtarmış ve anlatıya dinamizm unsurunu eklemiştir.

18. yüzyıl'a gelindiğinde ise Aydınlanma düşüncesi ile birlikte bir önceki yüzyılın dinamizm olgusu genişleyerek "eukronya" kavramı ortaya çıkmıştır. Vieira'nın da belirttiği gibi Aydınlanma düşüncesiyle birlikte, iyi yer olan ütopya (eutopia), "gelecekteki iyi yer" anlamına gelen eukronyaları doğurmuş, 18. yüzyılın sonlarına doğru ütopyacı istek biçimleri ücrâ adalar yerine, insan aklına ve ilerlemeye duyulan güvenin ve iyimserliğin bir sonucu olarak, gelecekte konumlanmaya başlamıştır [Vieira, 2010].

19. yüzyıl ise edebi, siyasi ve topluluk ütopyalarının tümünün bir arada görüldüğü, en verimli dönem olarak özel bir yere sahiptir [Roemer, 2010]. Kumar'a göre ise bu dönem, siyasi ütopyaların edebi ütopyalara baskın olduğu ve ütopyanın sosyalist ütopyayla eş anlama geldiği bir zaman aralığıdır [Kumar, 1987]. Sosyalist ütopyalar, eleştirilerini sanayi toplumunun sefaleti ve eşitsizliği üzerine kurmuş ve eşitlik, özgürlük talep etmişlerdir. Ütopik sosyalizmin kurucuları olarak anılan Henri de Saint Simon, Robert Owen, ve Charles Fourier'in sanayi toplumu eleştirilerini Hegel diyalektiğiyle ele alan Karl Marx ve Friedrich Engels, toplumun iktisadi değişimiyle birlikte, geleceğin toplumunun kendiliğinden ortaya çıkacağına yönelik teleolojik bir ütopya-eukronya portresi çizmişlerdir. Marx ve Engels'in siyasi teorisi, More'un ütopyasında olduğu gibi, mülkiyetin sonlandırıldığı, insanları üretim sürecinin zorunlu bir parçası olmaya zorlayan yabancılaşmış emeğin ortadan

kaldırıldığı, kent ile kır arasındaki farkların silindiği ve bu yeni iktisadi düzenin bireyler arasında uyum ve haz olarak görünür olduğu bir ütopya portresi çizmiştir [Marx and Engels, 1845]. Dönemin bilimsel gelişmeleri teknolojik üretimin komünal bir düzende eşitlik ve bolluk yaratacağı fikri, 20. yüzyılda da birçok aydın tarafından etkin bir şekilde savunulmuş; sosyalist ütopyayı, geleceği kurmak için harekete geçilecek bir program haline getirmiştir [Bauman, 1976].

20. ve 21. yüzyıllar ise gerek önceki yüzyılların ilerleme idealinin, gerekse sosyalizmin eleştirisi üzerinden gelişen anti-ütopyacı yaklaşımlarla birlikte ütopya kavramının olumsuzlandığı, fakat aynı zamanda da ütopyaların yeni anlamlarının sorgulandığı bir dönemdir: 18. yüzyılla birlikte “iyi yer”in gelecekte konumlanmasına şüphe ile yaklaşan isimlerin en ünlülerinden biri Thomas Malthus’a göre; bolluk ve barış dolu bir geleceği tartışmak anlamsızdır, zira ekolojik limitler yüzünden insan toplulukları sürekli olarak savaş, kıtlık ve hastalıklarla terbiye edilmek zorundadır [Malthus, 1798]. Marry Shelley’nin *Frankenstein* adlı kitabı [1818] ise teknolojik iyimserliğin karşısına insanın doğaya müdahalesinin olumsuz sonuçlarını yerleştirmesinden dolayı, anti-ütopyacı bakışın ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır. İnsanlığın gelecek beklentilerini araştıran Ignatius F. Clarke’ın tespit ettiği üzere Birinci Dünya Savaşı, ilerleme ve gelecek arasındaki bağlantının yok olmasına neden olarak ilerleme idealinin sorgulanmasına neden olmuştur [Clarke, 1979].

Anti-ütopyacı söylemin bir başka dayanağı ise 20. yüzyılın iki büyük sosyalist deneyinin, Alman Nasyonal Sosyalizmi ile SSCB Sosyalizmi’nin olumsuz sonuçları olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ütopya, Hitler ve Stalin gibi toplum mühendislerinin gönülsüz bir tebaaya zorla dayattığı, özgürlüğün ve serbestliğin karşısında duran, indirgemeci bir şablon olarak görülmeye başlanmıştır [Sorkin, 2011; Jameson, 2005]. Ütopyayı, zorunlu olarak totaliterliğe neden olacak bir şablon olarak gören düşünürlerden Karl Popper’a göre en iyi niyetleri taşısa bile yeryüzünü cennete çevirme düşüncesi tehlikelidir. Zira ütopyacı, sahip olduğu sınırlı bilgiyle toplumu baştan sona yeniden tasarlamaya çalışmakta, bu uğurda sayısız fedakârlık bekleyen tehlikeli bir dogmatizme neden olmaktadır. Popper’a göre tüm toplumu bir defada tasarlama projesi, nihayetinde azınlığın merkezileşmiş gücünü doğurarak diktatörlüğe neden olacaktır [Popper, 1945]. George Kateb de benzer şekilde anti ütopyacı tezlerin, baskı, denetim, değişmezlik ve şiddet getiren bir ideal toplum portresine yönelik olarak ortaya çıktığını belirtmektedir [Kateb, 1963].

Ütopyanın zorunlu olarak totaliter sonuçlara yol açacağını ve ilerleme idealinin sosyal ve çevresel açıdan olumsuzluklar doğuracağını merkeze alan anti ütopycacı tezlerin sonucu olarak, toplumsal eleştirinin 20. ve 21. yüzyılda distopyalarda görünür olduğunu söylemek mümkündür. İlk kez 1868 yılında John Stuart Mill tarafından bir parlamento tartışmasında kullanılan distopya kavramı, “kötü yer” (dys+topia) anlamına gelmekte, öte yandan, genellikle birbirlerinin yerine kullanılmalarına karşın, anti-ütopya kavramından ayrılmaktadır [Claeys, 2010]. Anti-ütopycalar, ütopycalara karşı inançsızlığı ifade ederken, distopyalar, ütopycanın anlatım araçlarını kullanarak sakınılması gereken gelecek seçeneklerini okuyucuya hatırlatırlar [Vieria, 2010]. Distopya kavramı bu bağlamda ütopycanın doğrudan zıddı değildir, ütopycalar gibi “şimdi” nin eleştirisi üzerinden sakınılması gereken bir geleceğin imgelerini sunmak gibi bir görev üstlenirler [Gordin et. al., 2015].

Anti-ütopycacı söylemlere karşı son yıllarda kavrama olumlu anlamını geri kazandırma yönünde çabaların olduğu da görülmektedir [Balaban, 2018]. Özellikle bu doğrultuda 1960’lı ve 1970’li yılların karşı kültür hareketleriyle ortaya çıkan ve ekolojik ütopya yazınının da içinde yer aldığı “eleştirel ütopya”lar bir düşünme edimi olarak ütopycacı geleneğe bağlı kalırken, ütopycanın biçimsel özelliklerine yönelik eleştirel bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Tom Moylan’a göre eleştirel ütopycalar farklı toplumsal biçimler ve radikal toplumsal dönüşüm üzerinde düşünmeye devam ederken, evrenselleştirici ideallerden ve mükemmellik arayışından uzak kalmakta, hiyerarşi ve kontrolün yerine çok merkezliliği ve özgürlüğü esas almaktadırlar [Moylan, 1987].

2.2. Ütopycaların Özellikleri

Ütopycalar, farklı dönemlerde farklı karakterler göstermelerine karşın, özgün bir düşünme biçimi olarak bazı ortak özelliklere sahiptirler: Ütopycalar, kendi çağlarının ve kültürlerinin içinden doğarlar ve bu özgül koşulları nasıl yorumladıklarını göz önüne sererler. “Kök nedenlere işaret ederek devrimci çözümler önerirler” [Gordin, et al., 2015]. Jameson, ütopycacı çözümlerin ortaya çıkabilmesi için tüm sorunları tek seferde çözmeyi taahhüt eden bir sorunun tanımlanmış olması gerektiğini belirtir ve bu sorunların etkili ütopycacılarıdaki karşılığının dökümünü yapar. Ona göre Thomas More için temel problem para ve mülkiyet iken; William Morris için yabancılaşmamış

emek, Frederic Skinner için pedagoji, Marge Piercy için ırk-sınıf-cinsiyet üçlemesidir [Jameson, 2005].

Ütopyaların sıkça vurgulanan başka bir özelliği de Batı modernliğinin ürünü olmalarıdır. Ütopyalar, hayal edilen toplum için rastlantılara ya da ilahi güçlere ihtiyaç duymazlar. Geleceği inşa etmek için akla güvenen ve ilahi yazgıyı kabul etmek zorunda olmayan hümanist bir yaklaşım sonucu ortaya çıkarlar [Vieira, 2010]. Bu inşanın nasıl gerçekleşeceği ise farklı dönemlerde farklı bakış açılarıyla tartışılmıştır. Karşıt argümanlarla gelişen bu tartışmalar, türü metinlerarası bir okumayla ele almayı sağlamaktadır. Jameson [2005] iki sosyalist ütopyaı, Edward Bellamy'nin *Geçmiş'e Bakış*'ı ile William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler*'ini, karşılaştırarak şu soruyu sorar. "Bellamy olmadan Morris okunabilir mi ya da Morris olmadan Bellamy?". Zira, Bellamy'nin *Geçmiş'e Bakış*'ı [1888] güçlü bir merkezi, yani devlet sosyalizmini desteklerken, Morris'in ütopyası *Hiçbir Yerden Haberler* [1890] ademi merkezizetçi bir sosyalizmi savunmakta, iki eserin diyalektik etkileşimi üzerinden metinler arası bir toplum kurgusu okuması yapılabilmektedir.

Ütopyalarda merkez ve merkezizlik diyalektiği üzerinden ilerleyen özgürlük ve yaratıcılık karşısındaki denetim ve otorite ihtiyacı, türün en belirgin özelliklerinden birisidir. Ütopya kavramıyla özdeşleşmiş olan mükemmellik, ideallik ve değişmezlik de bu karşıtlıkla ilgilidir. Arzulanan ideal, bir kez kurulduktan sonra değişime ihtiyaç duyulmaz. Zamanın da değişim getiren bir faktör olması nedeniyle tasarlanan toplum, zamanın ve mekânın dışında bir yere sürgün edilir. Thomas More'un ütopyasında olduğu gibi ütopya ülkesi dışarıya kapalı olmayı vurgulamak adına genellikle bir adadır [Göktürk, 1982]. Dışa kapalılık, denetim ihtiyacı ve değişime ihtiyaç duyulmaması, ütopyacılığın otoriterlik ve totaliterlikle birlikte anılmasına neden olmuştur [Harvey, 2000]. Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı kitabında, ütopyacılığı, Platon ve Marx gibi ütopyacılardan fikirlerinden yola çıkarak eleştirmiştir. Popper'a göre ütopya yapıcı, en acil kötülükleri aramak yerine ideal olanın arayışına yönelmekte ve farklı alternatifleri dışlamaktadır [Popper, 1945]. Ütopya eleştirisinin başka bir dayanağı da tek biçimlilik dayatmasıdır. Emile Cioran'ın ifadesiyle ütopya, "anormalliği, biçimsizliği, düzensizliği çekemez; homojenin, tipin, yinelenmenin ve Ortodoksluğun sağlamaştırılmasına yönelir" [Cioran, 1960].

Durağan, hiyerarşik, mükemmelliğe ulaştığı için zamansallığı dışlamış ütopyalar çağdaş ütopya kuramcılar tarafından "şablon ütopya" olarak nitelendirilip ütopyanın yeni olanakları sorgulanmıştır. Thomas More'un *Ütopya*'sı; tektip kentleri, otoritenin

davranışları denetlemesi, yinelenen ritüelleri, simgeleri ve karşıt fikirlere yer vermeyişiyle şablon ütopyaya bir örnektir [Johns, 2010]. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra etkin olan ekolojik ve feminist ütopya örnekleri, bu kalıpları kırmayı amaçlamışlardır. Levitas'a göre [2013] bu metinler, ütopyayı bir program olarak görmeyi reddetmişlerdir. Alessa Johns da [2010] feminist ve ekolojik ütopyaların aşamalı reformu ve sürekli değişimi destekleme eğiliminde olduğunu, bu özellikleriyle şablon ütopyalardan ayrıldıklarını belirtmiştir.

2.3. Ütopya- Mimarlık İlişkisi

“Ütopyalar tasarlamak, politika ve mekân laboratuvarına girmek, ikisinin karşılıkları üzerine deneyler yapmak demektir” [Sorkin, 2011].

Ütopyalar, ideolojik bir tutumun siyasi teorideki yansımaları olduğu kadar, hayal edilen toplumun gündelik yaşantısının, kurumlarının işleyişinin de canlı bir şekilde tasvir edildiği sanatsal anlatılardır. Kumar'ın ifade ettiği gibi ütopya anlatısında mevcut toplumsal işleyişin antitezi üretilmekte kalmaz, aynı zamanda bu “iyi toplumun yürümekte olduğu gösterilir” [Kumar, 1991].

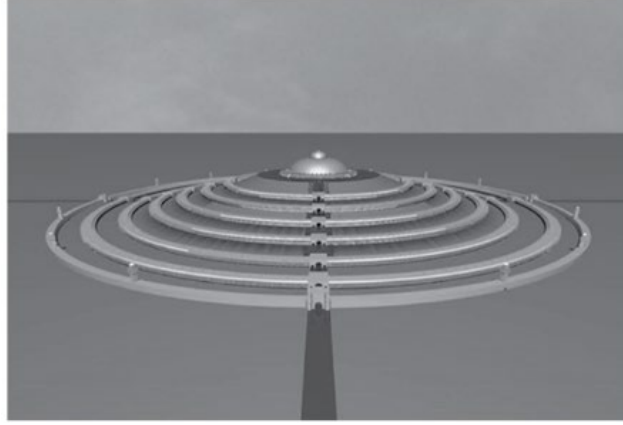
İyi toplumun gündelik yaşantısının ve kurumsal örgütlenmesinin tasvirinde ise geçmişten günümüze mimarlığın özel bir yeri vardır. Ütopyacı mimarlar, toplumsal krizlerin, dönemlerinin kentsel krizleriyle ilişkili olduğunu düşünmüş, kentleri sil baştan ele alarak sosyal sorunlara çözümler getirmeye çabalamışlardır [Fishman, 1982]. Mumford'ın ifadesiyle ise “ilk ütopya bizatihi kentin kendisi olmuştur.” [Mumford, 1965]. Harvey ise, ütopyacı arzuyla fiziksel mekân arasındaki ilişkiyi, “nasıl bir şehir istediğimiz sorusu, nasıl kimseler olmak istediğimiz, ne gibi toplumsal ilişkiler arayışı içinde olduğumuz, doğayla nasıl bir ilişkiye değer verdiğimiz, ne tür bir yaşam tarzı arzuladığımız, hangi estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından ayrı düşünülemez.” ifadesiyle ortaya koymaktadır [Harvey, 2012].

İdeal toplum tasarıları tarih boyunca fiziksel mekân üzerinde görünür olmuş, toplumları belirli davranışlara teşvik etmek ya da istenmeyen davranışlarından caydırmak üzere tasarlanmışlardır. Öte yandan bu fiziksel mekânlar içinde yaşadığımız dünyayı farklı bakış açılarıyla görmeye olanak sağlamış, insanları modern, verimli ya da doğayla denge içinde hissettirmek gibi amaçlar taşımışlardır [Graham, 2016].

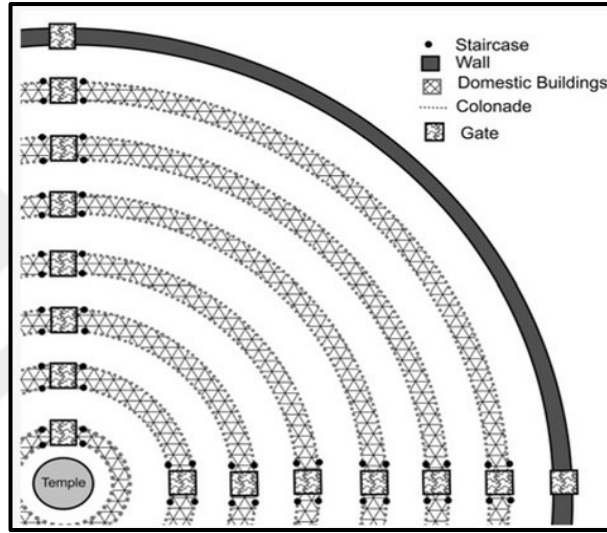
Arzu edilen toplumsal durum, ütopycacı mimarların eserlerinde olduğu kadar, ütopycacı siyasi teorinin ya da ütopya edebiyatının metinlerinde de fiziksel çevrenin ideal durumuna yönelik tasarılar üretmiştir. Ütopycacılık geleneğinin kaynakları arasında gösterilen Platon'un *Devlet* adlı eserinde kent, kurgulanan siyasi yapıyı ve hiyerarşik toplum yapısını yansıtacak şekilde rasyonelleştirilmiştir. Platon'un yöneticiler, koruyucular ve üreticiler olarak katı bir iş bölümüne tâbi tuttuğu kent devleti 5040 kişiye ev sahipliği yapacak şekilde, hijyen ve güvenlik amaçlarını da gözeterek bir tepeye konumlandırılmıştır. Bu kent kurgusunda sur duvarları yer almamış, bunun yerine koruyucu sınıfın evleri kentin en dışında bitişik olarak tanzim edilerek sur görevi görmesi sağlanmıştır [Platon, 1989, Akkoyunlu Ertan, 2003]. Platon'un ideal polisi aynı zamanda kendine yeterlilik idealini gözetten, otarşik bir tarım toplumdur [Mumford, 1965]. Platon, değişimi ve yozlaşmayı önlemek adına kentin çevresinden izole olması gerektiğini savunmuş, aynı zamanda kentsel mekânları vatandaşların birbirleriyle yakın ilişkiler içerisinde olmasını teşvik edecek şekilde iç içe kurgulamıştır [Platon, 1998].

Ütopya sözcüğünün mucidi More'un Ütopya adası ise, dönemin kaotik Londra'sının antitezi olacak şekilde, birörnek tasarlanmış elli dört kentten meydana gelmiştir. Ütopya'da birörnek olan yalnızca kentler ve konutlar değildir, adanın tamamında yasalar, adetler ve görenekler de tek tiptir. Evler yan yana kurgulandığından tek bir yapı gibi algılanmakta, bu evlerin bir kapısı sokağa bir kapısı bahçeye açılmaktadır. Ayrıca "mal mülk kimsenin umrunda olmadığından" herkes her eve girip çıkabilmekte, her on yılda bir kura ile evler değiştirilmektedir. More'un Ütopya kentlerinin başka bir özelliği de dünyanın başka yerinde olmadığı kadar, güzel, bakımlı ve verimli bahçelere sahip olmaları, kent sakinlerinin de kendilerini adanmışçasına bu bahçelere özen göstermeleridir [More, 1516]. Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ise iç içe geçmiş yedi halka ve bunları bağlayan dört yoldan oluşmuştur. Halkalar hiyerarşik toplum yapılanmasını ve iş bölümünü tasvir etmekteyken merkezde yer alan tapınak siyasi erkin otoritesini temsil etmektedir.

Diğer birçok ütopya da olduğu gibi Güneş Ülkesi (Şekil 2.1, Şekil 2.2), [Morrison, 2016] de sıkıca yalıtılmış ve dış tehditlerden korunmuştur. Kentte, evler, odalar ve yataklar ortaktır, altı ayda bir yöneticiler kimin hangi evde, hangi odada kalacağını duyurmakta, yemekler ortak mutfaklarda hazırlanmakta ve ortak sofralarda yenmektedir [Campanella, 1602].

Şekil 2.1: Güneş Ülkesi'nin, Tessa Morrison tarafından yapılan Modellemesi.

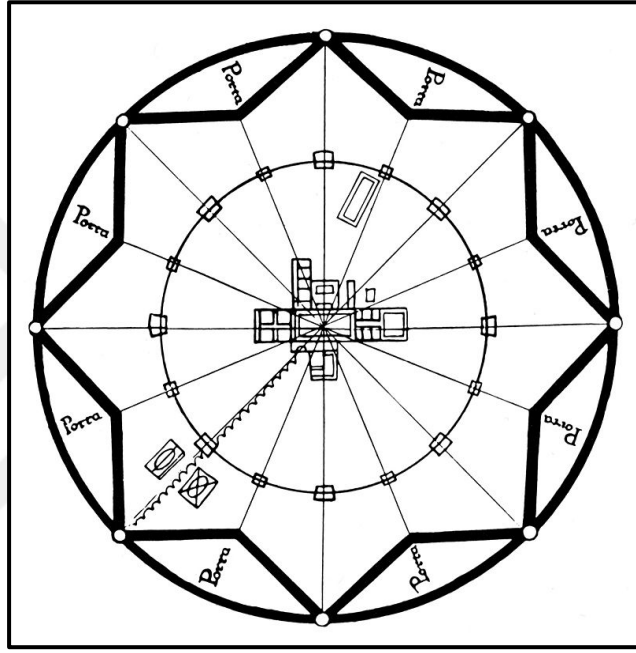

Şekil 2.2: Güneş Ülkesi'nin, Tessa Morrison tarafından yapılan Modellemesi

Antik Çağ filozoflarının ideal kent geleneğini miras alan Rönesans ütopyaları, antik kentte olduğu gibi toplumsal hiyerarşinin ve mesleki uzmanlaşmanın birer temsilidirler. Rönesans ütopya kenti, antik kentin idealleştirilmiş tasarılarındaki gibi tek bir merkezden yönetilen, kusursuz tasarlanmış ve bu arı tasarımı geometrik özellikleriyle yansıtan bir karaktere sahiptir [Baba, 2020]. Bu yönüyle, ideal kent tasarımları, kurumları, binaları, yasaları ve ayrıntılı toplumsal hiyerarşisiyle evrensel düzenin dünyadaki yansımaları olmayı amaçlamakta, ilahi düzendeki makrokozmetik yapının mikrokozmetik görüntülerini sunmaktadırlar [Kumar, 1991].

Mumford'a göre Platoncu ussallığın ve mükemmelliğin bir yansıması olan ideal kent geleneği, ütopyacılık geleneğine nüfuz eden izolasyonun, tabakalaşmanın, değişmezliğin, standartlaşmanın ve militarizasyonun da kaynağıdır. Mumford bu nedenle mekanik katılığının insani değerlerden uzak olduğuna da dikkat çekerek statik

kent ütopyasının standartlaşmış bir geometride açığa çıktığını belirtmektedir [Mumford, 1965]. Kumar'ın da belirttiği gibi ütopya kentlerde doğanın biçimsizliğinin ve karmaşasının karşısında aklın üstünlüğünü simgeleyen geometrik formlar bulunmaktadır. Örneğin Platon'un toplumsal ideallerini benimsemiş olan Rönesans mimarı Filarete'nin Sforzinda kent planı (Şekil 2.3), [Web 1, 2022] sekiz köşeli bir yıldız geometrisindedir. Kentin kurumsal yapılarının mimari detaylarından, toplumsal sınıfların giyeceği farklı renklerdeki kıyafetlere kadar her şey önceden belirlenmiştir [Baba, 2020].

Şekil 2.3: Filarete'nin Sforzinda Kent Planı, 1451.

Mumford'un işaret ettiği gibi [1965] Platoncu ideal kent, doğanın antitezi niteliğinde sıkıca yalıtılmış, değişime karşı korunmuş, mekanik bir düzlemde tüm toplumsal işleyişin tek seferde tasarlandığı bir makineye benzemektedir. İdeal kentin başka bir özelliği de hayal edilen toplumun kutsiyet atfettiği başlıca kurumun bir merkez tanımlamasıdır. Bu merkez Campanella'nın *Güneş Ülkesinde* tapınakken, Francis Bacon'un bilimsel ütopyası *Yeni Atlantis*'te, bilimsel faaliyetlerin sıkıca denetlendiği Salomon'un evidir.

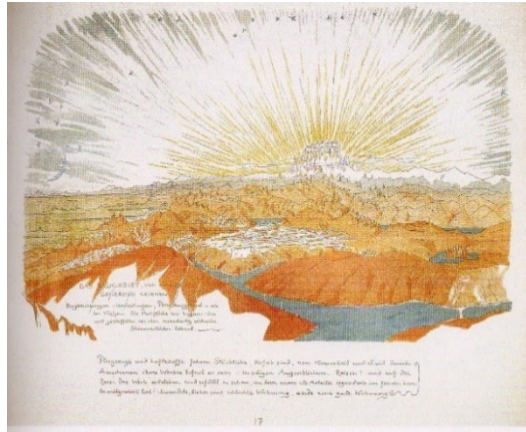
İdeal kent geleneğinin mekanik kurgusu, standart geometrisi ve merkezli şeması modernist ütopyalarda tekrar etmiştir. Le Corbusier'in Işık Şehir ütopyası merkezde konumlanan ticaret merkezi, birörnek gökdelenleriyle, ışımsal yollarıyla, mimarin kendi deyimiyle, "yaşayan bir makinedir". İdeal kentin modernist ütopyalara

kadar uzanan statik hatta totaliter denebilecek etkisine karşı tepkisel ütopyalar doğmuştur.

Söz konusu ütopyalar 20. yüzyılın başlarında, mimarlığın sıkıca yalıtıldığı inşai programa karşı şiirsel bir tepki olarak var olmuşlardır. Örneğin Alman şair ve düşünür Paul Scheebart'ın kristal mimarlık düşüncesinde mimarlık tinsel bir arayışla, kurumsal kontrol mekanizmalarına direnerek, işlevci ve faydacı yaklaşımlardan özerkleşir [Avanoğlu, 2021]. Dışavurumcu ve romantik tepkilerle şekillenen kristal mimarlık düşüncesini benimseyen Alman Mimar Bruno Taut'un Kristal Mimarlığı da (Şekil 2.4, Şekil 2.5), (Web 2, 2022) ütöpik bir sosyal dönüşümü konu almaktadır. Kropotkin'in anarşist ideallerini benimseyen Taut, evliliğin, okul gibi devlet kurumlarının yok sayıldığı ve kent ile kırsın, mimarla yapı ustası arasındaki farkın silindiği yardımlaşma ve karşılıklı dayanışmayla kurulacak toplum idealini kristal mimarlıkla var etmiştir [Web 3, 2022; Bletter, 1981].

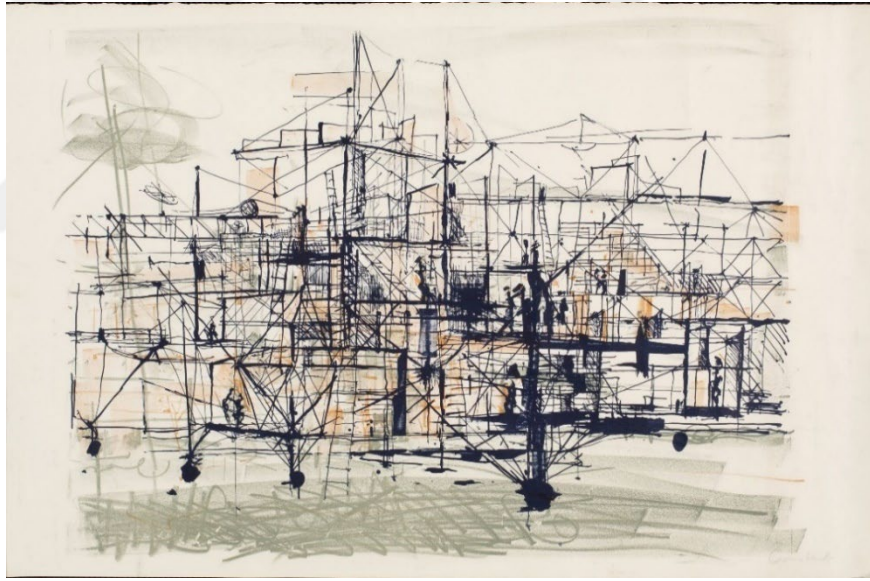

Şekil 2.4: Bruno Taut, Die Stadkron (Şehrin Tacı), 1919.

Şekil 2.5: Bruno Taut, Die Stadkron (Şehrin Tacı), 1919.

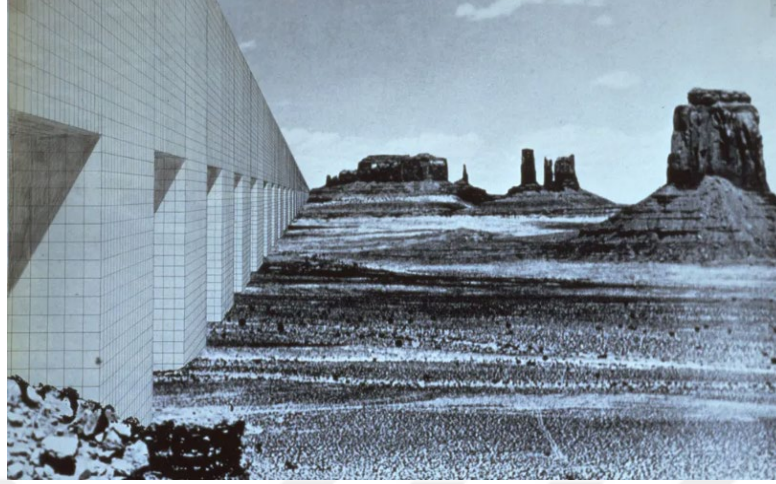
20. yüzyılın ikinci yarısında da avangard gruplar benzer şekilde katı işlevcilik ve teknolojik belirlenimcilikle görünür olan üniter şehircilik ütopyelerine karşı manifestolar üretmişlerdir. Guy Debord'un başını çektiği Sitüasyonistlere göre, toplumsal sistemin totaliter ve hiyerarşik yapısı, bireyleri yabancılaştırmakta ve pasif tüketicilere dönüştürmektedir [Heynen, 1999]. Sitüasyonist sanatçı Constant Nieuwenhuys'un New Babylon (Yeni Babil) ütopyasında (Şekil 2.6), [Web 4, 2022] tam otomasyon sayesinde çalışma gereksizleşmiştir. İnsanlar zorunlu meta üretiminden ve toplumsal normlardan tümüyle özgürleştiği için enerjileri yaratıcılık ve oyun arzusunda görünür hale gelmektedir. Kent ve bölgeleri ise, bu özgür ortamda her türlü kalıcılığı reddeden, sürekli devinim halinde olan bir göçebelikle, statik kent ütopyasının ve normatif toplumsallığın antitezi niteliğindedir [Heynen, 1999].

Şekil 2.6:, New Babylon, Constant Nieuwenhuys 1961.

Benzer şekilde Archigram, Archizoom, Metabolistler, GIAP, Superstudio gibi avangard gruplar da teknokrasinin ve kapitalist tüketimciliğin dışına çıkarak, 1950'ler modernizmine karşı yeni özgürlük alanları yaratmaya çalışmışlardır [Wakeman, 2016]. Bu gruplar yeni yaşam alanları ve ütopyacılı programlar üretmek yerine hiciv yoluyla mevcut durumun eleştirisine yönelmişlerdir. Örneğin Superstudio'nun Continuous Monument'i, (Şekil 2.7), [Web 5, 2021] kartezyen düzenin doğal çevre üzerindeki kesintisiz tahakkümüne yönelik bir tepki olarak görülmüş ve grubun

üyelerinden Adolfo Natalini tarafından negatif ütopya olarak adlandırılmıştır [Web 5, 2021].

Şekil 2.7: Continuous Monument, Superstudio, 1969.

1960'lı yıllar teknolojik iyimserliğin ve uzay çağı hayallerinin mekânsal üretime yansımalarına tanıklık etse de 1970'lerle birlikte ütopyaçı mimarlıkta gerileme yaşandığı ifade edilmektedir. 1970'ler sonrasında ütopyaçı mimarlık harekete geçirici özelliğini yitirerek hâkim ideoloji ve belirli üsluplarla kısıtlanmış, giderek zayıflayarak reaksiyoner, geleneğe ve tarihsel yönelik bir nitelik kazanmıştır [Zelef, 2000]. Mimarlık tarihçisi Françoise Choay ise mimarları toplumsal sorunların kökenine inmek yerine, mekânsal bir düzen dayatmakla suçlayarak ütopyaçı mimarlığı eleştirmiştir [Choay, 2005]. Manfredo Tafuri ve Ernst Bloch gibi isimler ise ütopyaçı mimarlığın kapitalizmle birlikte var olmayacağını savunmuşlardır. Tafuri'nin savına [1976] göre mimarlık kapitalist üretim biçimleri içerisinde devrimci olanaklarını yitirerek sistemin yeniden meşruiyet kazanmasına hizmet etmektedir. Bloch ise [1959] "kapitalizmin boş mekânında" mimarlığın serpilemeyeceğini düşünmektedir: "İşlevselci mimari zaten meta toplumunun buz gibi soğuk otomat dünyasını, onun yabancılaşmasını, işbölümüyle parçalanmış insanlarını, onun soyut tekniğini yansıtır..." der Bloch, ancak ütopyaçı mimarlığa kapıyı tamamen kapatmaz: Bloch'a göre modern mimari kapitalizmin uzantısıdır, şeyleri sıcaklıklarından yoksun bırakmakta, teknolojik kültürün tahakkümünü yansıtmaktadır, oysa yüce mimarının amacı bir Arkadya imgesi inşa etmektir ve bu mimari insan arzularıyla doğal çevreyi bütünleştirecektir [Heynen, 1999; Bloch, 1959].

Wakeman'ın da belirttiği gibi ütopyacı mimarlığın teknolojik modernizasyonu 1973'e kadar devam etmiştir. 1973 küresel petrol krizi ile birlikte ütopyacı arzu sürdürülebilirlik ve ekolojik ütopya idealine doğru kaymıştır [Wakeman, 2016]. Çalışmanın sonraki bölümünde ekolojik ütopyaların siyasi teorideki, edebiyatta ve niyet topluluklarındaki kökenleri bu bağlamda incelenecektir.

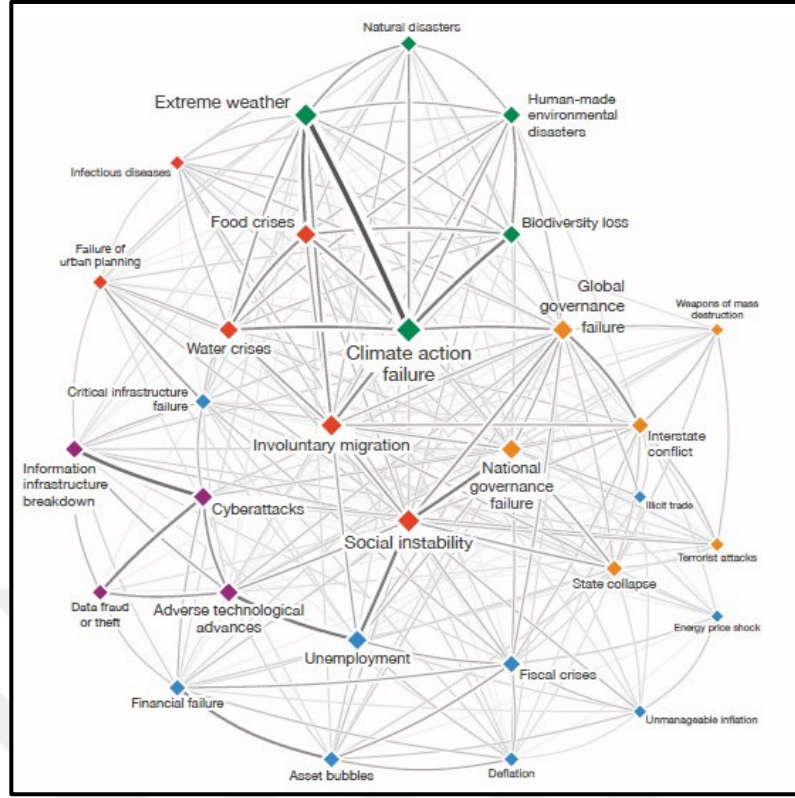

3. EKOLOJİK ÜTOPYALAR

Ekolojik ütopyaların mimarlığa yansımalarını irdelemek amacıyla bu bölümde ekolojik krizin kökenlerine ilişkin farklı görüşler ve bu görüşler doğrultusunda şekillenen ütopyacı taslaklar tartışılmaktadır. Ekolojik ütopya edebiyatının ve niyet topluluklarının da kökeni olarak ütopyacı siyasi teori, üçüncü bölümde daha ağırlıklı olarak yer almıştır. İncelenen farklı eleştirel yaklaşımlar ve ütopyacı taslaklarda ön plana çıkan kavramların tekrarı dikkate alınmış ve bu tekrarlar bölüm sonunda kavram haritası olarak ifade edilmiştir.

3.1. Ekolojik Ütopyaların Eleştirel Arkaplanı: Ekolojik Krizin Kökenlerine Yönelik Yaklaşımlar

Ekoloji kavramı, Ernst Haeckel tarafından bilimsel bir terim olarak kullanılmadan önce, 1858 yılında Henry David Thoreau tarafından sosyo-politik bir bağlamda kullanılmıştır. Thoreu'nun kavramı kullanımı, bilimsel içeriğinden ziyade, doğal süreçlerin birbiriyle ilişkisini ve karmaşıklığını açıklamak amacıyla dayanmaktadır [Stableford, 2010]. Kriz kelimesi ise buhran ve bunalım durumuna gönderme yapmaktadır [Web 6, 2020]. Dolayısıyla ekolojik kriz kavramı, doğal süreçlerin karşılıklı ilişkisindeki bozulmayı imleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruşen Keleş'e göre de ekolojik krizin anlam içeriği yönetim krizi, ekonomik kriz gibi gelip geçici durumlardan ziyade, köklü ve karmaşık bir sorunlar ağına gönderme yapmaktadır [Keleş, 2015]. Dünya Ekonomik Forumu'nun düzenli olarak yayınlanan küresel risk raporunda da belirtildiği gibi, biyo-çeşitlilik kaybı, doğal afetler, ekstrem hava olayları gibi çevresel olaylar, işsizlik, su ve gıda krizleri, savaşlar, göç gibi toplumsal olaylarla neden sonuç ilişkisi kuran bir ağ oluşturmaktadır. (Şekil 3.1), [Web 7, 2020].

Şekil 3.1. Küresel Risk Ağı Haritası, 2020.

Stableford'un tezine göre ekolojik ütopya (ekotopya) kavramının ortaya çıkış nedeni de ekoloji kavramının bilimsel içeriğinden ziyade "doğa" kavramı üzerinden gelişen bu ilişkisel ağla ilişkilidir [Stableford, 2017]. Bu bağlamda doğa kavramının felsefi, ekonomik, kültürel ele alınış biçimlerinin ekolojik krizin nedenine, başlangıç tarihine ya da krizden çıkış reçetelerine yönelik farklı söylemleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Örneğin; "İnsan Çağı" anlamına gelen ve tür olarak insanı ekolojik krizden sorumlu tutan Antroposen söylemi, toplum-doğa ikiliğine neden olduğu ve sorunsal toplumsallıktan sıyrılmış bir "insan"la açıklamaya çalıştığı için eleştirilmektedir [Çaylı, 2020]. Öte yandan antroposenik yaklaşımın ima ettiği insan eliyle bozulmuş ve dönüştürülmüş "doğa"nın karşısına durağan bir pastoralı koyan eko-merkezci yaklaşımlar da kültür-doğa ikiliğini yeniden ürettiği için aynı ölçüde sorunlu görünmektedir. Radkau'nun belirttiği gibi [2009] insanlık tarihi, insanların doğayla etkileşimlerinin, dolayısıyla insanların doğaya müdahalelerinin ve kavramı yeniden üretmelerinin tarihidir. Bu nedenle Radkau, insan türünün bir zamanlar doğayla uyum içinde yaşadığı inancından sıyrılmamanın ilerici bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır [Radkau, 2009]. Tarihçi Yuval Noah Harari de benzer şekilde avcı

toplayıcı insan topluluklarının bile ekosistemde köklü değişiklikler yaptığını göstermektedir. Ona göre çevrenin ilksel bozulma sebebi, Homo Sapiens'in evrimsel gelişme sonucu besin zincirinin tepesine tırmanması ve ekosistemin bu hızlı değişim karşısında gerekli değişiklikleri yapacak zamanı bulamamasıdır. 45 bin yıl önce Avustralya faunasının yüzde 90'ından fazlasının yok olmasına karşın okyanus faunasında bu değişimin gerçekleşmemesini ve türlerin yok oluşunu, Sapiens'in kıtaya ulaşmasıyla ilişkilendiren Harari, insan türü için "ekolojik seri katil" yakıştırmasını yapmaktadır [Harari, 2015]. Tarihçi Clive Ponting ise Paskalya Adası yerlilerinin kaynaklarını tüketerek yüksek bir uygarlığın çöküşüne neden oluşunu bugünün dünyası için bir metafor olarak ele almaktadır; Paskalya Adası 18. Yüzyılda Avrupalı ziyaretçilerini meraklandıran ve şaşırtan bir yerdir. Adada bir yanda sefalet ve barbarlıkla yaşayan birkaç bin kişilik topluluk, öte tarafta gelişmiş bir topluma ait kalıntılar -600'den fazla devasa, yekpare taş anıt- vardır. Sonradan anlaşıldığı üzere anıtlar adadaki klanların rekabetinin ve toplumsal törenlerin simgesidir. Klanlar arasındaki bu rekabet bir taraftan yüksek bir medeniyet kurarken diğer yanda kaynakları tüketerek bu medeniyetin çöküşünü hazırlamıştır [Ponting, 1991].

Doğal çevre, bu örneklerde olduğu gibi, tarih boyunca insan etkileriyle bozulmuş ve kaynaklar aşırı tüketilmiş olsa da etkileri genellikle yerelle sınırlı kalmıştır. Ekolojik kriz kavramı bu noktada tarihsel süreç içerisinde bir kırılma noktasına işaret etmekte, bu durum Antroposen söylemi yerine farklı kavramların tercih edilmesini de beraberinde getirmektedir. Örneğin Andreas Malm ve Jason Moore gibi ekolojistler tarafından kullanılan "Kapitalosen" (Sermaye Çağı) kavramı, ekolojik krizi kapitalizmin doğuşuyla ilişkilendirmektedir. Malm ve Moore, benzer şekilde, çevrenin küresel ölçekte bozulmasını, sanayi kapitalizminin fosil yakıtların sağladığı ivme ile, sanayileşme ve sömürgecilik aracılığıyla genişlemesine dayandırmaktadır [Malm, 2016; Moore, 2016]. Kapitalosen kavramı bu anlamda, 18. Yüzyılın sonunda enerji kaynağı olarak odundan kömüre geçilmesi ile birlikte sermaye-sömürgecilik iş birliğinin fosil yakıtlara ulaşmak amacıyla doğal kaynaklarının sistematik olarak sömürülmesini ön plana çıkarmaktadır [Çaylı, 2020]. Kapitalosen kavramına ek olarak plastiğe dayalı üretim ve tüketime dikkat çeken "Plastisen", ırkçılığa dayalı sömürgeciliğin yükselişini vurgulayan "Plantasyonosen"¹ gibi kavramlarda

¹ Sözkonusu kavramları tartışan bir yazı için bkz. Haraway D., 2015. "Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin", Environmental Humanities, 6(1), 159-165

Antroposen kavramına alternatif olarak ekolojik krizin arkasındaki tarihsel dönüm noktalarını sorgulayan kavramlar olarak tartışılmaktadır.

Genellikle sömürgeciliğin ve sanayileşmenin doğuşuyla ilişkilendirilen ekolojik bunalım, 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı ekonomik büyüme ile küresel ölçekli bir sorun haline gelmiştir [Sevinç Kayıhan, 2006]. Bu nedenledir ki bazı çevreler, Antroposenin başlangıcı olarak 1950 ve 1964 tarihlerine dikkat çekmektedirler. 1950, atom bombası testleri, tek kullanımlık plastikler ve küresel nüfus patlaması, 1964 ise Büyük İvme (Great Acceleration) olarak adlandırılan ve ekonomik büyümenin, nüfus artışının ve teknolojik ilerlemenin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi bakımından önemli görünmektedir [Steffen et. al., 2015; Çaylı, 2020]. Öte yandan 20. yüzyılın teknolojik ve sosyal gelişmelerinin çevre üzerindeki etkileri, ekolojik krizin kökeninde yatan nedenselliklere yönelik tartışmaların genişlemesine de zemin hazırlamıştır. Zira nüfus artışı, teknolojinin zararlı yönleri, sanayileşmenin olumsuz etkileri gibi olgular, birbirlerinden yalıtılarak ele alındıklarında, krizin toplumsal kökenlerine ilişkin bütünsel bir açıklama getirmek mümkün olamamaktadır. Bu nedenledir ki; 20. Yüzyılın ikinci yarısı ekolojik krizin kök nedenlerine ilişkin sorgulamaların yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Tarihçi Lynn Townsend White Jr, alanında klasikleşmiş makalesi, The Roots of our Ecological Crisis [1967] (Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri) adlı makalesi ile, kök nedenlerine eğilmedikçe ekolojik krizden çıkış adına yapılacakların yetersiz olacağını savunmuştur. White'ın argümanına göre bilim ve teknoloji gibi kutsanmış kelimeler Batılıdır ve aynı zamanda Yahudi-Hristiyan geleneğinin, insanı tabiatın üstünde gören kibrini yansıtmaktadırlar. White bu yüzden, insan ve doğayı bir gören Pagan animizminin yerini alan Hristiyanlığı en insan merkezci inanç sistemi olarak ele almaktadır. Ona göre; insanın Tanrı suretinde yaratıldığı ve tabiatın insanın isteklerini tatmin etmek üzere var olduğu anlayışı Bacon'ın fetihçi bilim anlayışıyla birleşmiş, böylece doğanın sömürülmesi meşruiyet kazanmıştır [White, 1967]. White, bu yüzden ki; insanın doğa üzerindeki üstünlüğü üzerinden meşruiyet kazanan “Batılı” bir teknolojinin ekolojik krize çare olabileceğine inançsızlığını dile getirmekte ve şöyle demektedir:

“Ekolojik eylemlerimiz insan-doğa ilişkilerine bakış açımızla ilişkilidir. Daha fazla bilim ve daha fazla teknoloji, yeni bir din bulmadıkça veya eskisi hakkında yeniden düşünmedikçe bizi ekolojik krizden çıkarmayacaktır” [White, 1967].

White'ın işaret ettiği insan merkezilik ve Baconcu bilim anlayışı “mekanik dünya görüşü” olarak farklı düşünürlerce ele alınmıştır. Mekanik dünya görüşü eleştirisi, canlı ve besleyici bir organizmadan, tasarlanacak ve kontrol edilecek bir makineye doğru değişen evren tasavvuruna yöneliktir. Kendisi de bir fizikçi olan ekolojist Fritjof Capra'ya göre [1982] Batı dünyasının Bacon, Descartes ve Newton'dan miras aldığı bilimsel gelenek, ekolojik dünya görüşünün aksine, indirgemeci, parçalayıcı ve mekanizedir. Bacon ile birlikte, önceleri, temel amacı bilgelik, doğal düzeni anlamak ve onunla uyum sağlamak olan bilim, doğaya hükmetmek, onu denetim altına almayı hedefler hale gelmiştir. Zira, Bacon'a göre doğanın sağladığı bilgi insana (man) güç kazandırır, bu yüzden doğa (she) avlanacak, hizmete mecbur bırakılacak ve köleleştirilecek bir varlıktır. [Bacon, 1620; Capra, 1982]. Descartes ise organik dünyayı kâinatın mekanik işleyişinin bir uzantısı olarak görmüş, hayvanların otomatlardan başka bir şey olmadığını, dolayısıyla canlı canlı kesilen bir hayvanın attığı çığlıklarının bile çalar saatin vuruşundan daha fazla bir anlam ifade etmediğini savunmuştur [Dobson, 2017, Ferry, 2000]. Newton da kendinden önceki mekanik doğa anlayışını sistemli hale getirmiş, tüm evreni ilahi bir güç tarafından bütünüyle tasarlanmış bir makina olarak ele almıştır [Capra, 1982].

Capra'ya göre [1982] çevresel ve toplumsal sorunların birbirinden ayrı ele alınmasının nedeni, mekanik dünya görüşünün parçalayıcı ve indirgeyici yaklaşımıdır. Bu düşünme şekli insanlık dışı bir teknoloji yaratmış ve beraberinde denetimi, kitlesel üretimi, standartlaşmayı ve merkezileşmeyi getirmiştir. Bilim tarihçisi Carolyn Merchant ise mekanik düşüncenin doğanın sömürülmesi için gerekli kültürel engelleri ortadan kaldırdığını belirterek, bilimsel ilerlemenin kapitalist gelişmeyle ve ataerkil tahakkümle paralel ilerlediğini savunmuştur [Merchant, 1983]. Benzer şekilde Frankfurt Okulu düşünürleri de araçsal aklın doğayı tahakküm altına alma dürtüsünün, kapitalist sanayileşmeyle birlikte tüm toplumu bir makine gibi tasarlamak ve yönetmek şeklinde gün yüzüne çıktığını ifade etmişlerdir [Adorno and Horkheimer, 1944]. Ekolojik düşüncenin kaynakları arasında gösterilen Lewis Mumford da ütopya, kent ve makine arasında bağlantı kurarak mekanik dünya görüşünün kaynaklarını aramıştır. Mumford'a göre Platon'dan bu yana ütopyalarda sınıflı ve hiyerarşik toplum yapısı, insan bedeninden oluşan görünmez bir makine olarak kurgulanmıştır. Ona göre Sanayi Devrimi'nin belirleyicisi buharlı makine değil mekanik saattir. Mumford, saatin endüstriyel düzene hâkim olmasıyla birlikte sosyal alanın ve kurumların da mekanikleştiğini belirtmiştir [Mumford, 1934, 1962].

Ekolojik ütopya terimini ilk kez kullanan ve toplumsal ekoloji kuramın fikir önderi Murray Bookchin de benzer şekilde mevcut ekolojik sorunların kökleşmiş toplumsal sorunlardan kaynaklandığını savunan ve bütüncül bir yaklaşımı benimseyen düşünürlerdendir. Ona göre doğa kavramı durağan olmaktan ziyade, toplumsal ilişkilerle yeniden üretilen, diyalektik bir yapı olarak ele alınmalıdır [Bookchin, 2006]. Bookchin insanların biyolojik evrimsel süreciyle sahip oldukları özellikleri “birinci doğa”, aile, topluluk, kabile, devlet, ekonomik sınıflar gibi toplumsal özelliklerini de “ikinci doğa” olarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla, ikinci doğa birinci doğanın organik evrimi sonucunda ortaya çıktığından aynı ölçüde doğaldır. Ancak diğer canlıların genetikle belirlenmiş davranış örüntülerinin aksine insanlar teknik öngörülerle hareket etmekte ve dünyayı değiştirmektedirler. İnsanın ikinci doğasının oluşturduğu kurumlar ve bu kurumlarla ortaya çıkan tahakküm ve hiyerarşi doğaya hükmetme düşüncesini doğurmuş, bürokratik, askeri, ekonomik kurumlardaki şiddet doğaya yönelmiştir [Bookchin, 2006]. Bookchin’e göre hiyerarşik ve sınıflı toplum yapısı, sanayi kapitalizmiyle birlikte coğrafi sınırları aşarak etki alanını genişletmiş, “büyü ya da yok ol” düsturuyla rekabeti ve insani ölçekleri aşan bir merkezleşmeyi ve kitle manipülasyonunu beraberinde getirmiştir. [Bookchin, 1980, 2006].

Ekolojik düşüncenin eleştirel isimlerinden Ivan Illich ve Ernst Friedrich Schumacher gibi düşünürler de çevre sorunlarını benzer şekilde endüstriyel ve bürokratik ölçeğin büyümesiyle ve merkezleşmeyle açıklamış, ekolojik toplumun kurumsal yapılarına yönelik fikirler sunmuşlardır [Illich, 1973; Schumacher, 1973].

3.2. Ekolojik Ütopyaların Siyasi Teorideki Kökenleri

Ütopya kuramcısı Kumar’a göre [1991] ekolojik ütopyaların asıl görünür olduğu alan ütopyaçı siyasi teoridir. Önceki bölümde tartışılan eleştirel yaklaşımların, mevcut toplumsallığa yönelik manifestolar geliştirmesinden hareketle bu bölümde Romantizm, Transandantalizm, Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji gibi akımların alternatif toplumsal yaklaşımları incelenmiştir.

3.2.1. Arkadyacı Pastoral: Romantizm

Ütopya her ne kadar modern ve hümanistik dünya görüşünden temellenen bir kurgu olsa da bu kurgunun nostaljik bir içerikle yüklü olduğu da görülmektedir. Vieira'nın işaret ettiği gibi More'un *Ütopya*'sı da Antik Yunan'ın mitsel ve dinsel arketipleri kadar Altın Çağ anlatılarını da içeren bir geleneği takip etmiştir [Vieira, 2010]. Bu Altın Çağ anlatılarından Arkadya ise sadelik, barış, kendine yeterliliği tasvir eden cennetvari bir pastoral tasvir ettiği için [Şekil.3.2.], [Web 8, 2022] 19. yüzyılın romantik geleneği tarafından sahiplenilmiştir. Arkadyacı gelenek, dönemin romantik sanatçıları ve düşünürleri tarafından, endüstri toplumunun çirkinliğine ve barbarlığına karşı pastoralin huzurlu portresi olarak sunulmuştur [Manuel and Manuel, 1979]. Ancak romantizm ilkel bir yaşama dönüş çağrısından daha fazlasıdır. Zira romantizm, “moderniteye karşı modern bir itirazdır”, aynı zamanda romantizmin, Aydınlanmaya karşı, “Karşı-Aydınlanmacı” bir tutum olarak ele alınması gerektiği savunulmuştur [Löwy and Sayre, 2016]. Aydınlanmacı bir düşünür olan ve Romantizmin kaynakları arasında gösterilen Jean Jacques Rousseau'nun görüşleri bu savı kanıtlar niteliktedir: İlkel ve uygar insanlar arasında bir karşılaştırma yapan Rousseau, uygar toplumdaki eşitsizliğin kaynağını mülkiyetin doğuşunda aramış, mülkiyetin korunması adına oluşturulan kurumsal yapıların ve bu doğrultuda düzenlenen hukuksal normların da eşitsizliğe hizmet ettiğini savunmuştur [Rousseau, 1755]. Bu yüzdendir ki, romantik gelenekten modern ekolojik düşüncelere uzanan süreçte toplumsal eşitsizlikler ve bu eşitsizlikleri besleyen kurumsal yapılar sorgulanmıştır. Ümit Şahin'e göre ekolojik düşüncenin antikapitalist özünün sosyalizmden değil romantizmden gelmesinin nedeni de bu sorgulamadır [Şahin, 2017].

Şekil 3.2: Thomas Cole'un 1834 Tarihli Arkadya Tasviri: “*The Course of Empire The Arcadian or Pastoral State*”.

Löwy ve Sayre'ye göre [2016] ise, uygarlık fenomeni ve modernite, “pazar hegemonyası”, “yoğunlaşmış iş bölümü”, “rasyonelleşme”, “bürokratikleşme”, “şehirleşme” ve şeyleşme gibi olguların bütünlüğünden oluşmaktadır, bu bütünlüğün birleştiricisi ise üretim tarzı ve ilişkileriyle kapitalizmdir. Onlara göre; romantizm tam da bu gerçekliğe yönelen itirazdan doğmuştur, romantikler insan-doğa arasındaki kayıp uyumu özlemle anmış, dünyanın mekanikleşmesini, sanayileşmeyi ve çevrenin mekanik fethini perişanlık içinde seyretmişlerdir:

“Para tanrının dini; toplumsal, dinsel vs. tüm niteliksel değerlerin çöküşü; tüm niteliksel insani bağların çözülmesi, imgelemin ve romanekin ölümü, hayatın sıkıcı bir biçimde tek tipleşmesi, insanların kendi aralarındaki ve doğayla ilişkilerinin tamamen yararçılılaşması, şeklindeki modern toplumun tüm olumsuz özelliklerinin bu çürüme kaynağından-yani ticari nicelikleşmesinden-kaynaklandığını sezgisel olarak hissedenlerin çoğu romantikti. Paranın toplumsal yaşamı zehirlemesi ile sanayi dumanının havayı zehirlemesi, birçok romantik açısından, aynı sapkın kökten kaynaklanan paralel fenomenlerdir.” [Löwy and Sayre, 2016].

Romantizmin ABD'deki yansımaları ise Ralph Waldo Emerson'ın geliştirdiği Transandantalizm (Deneyüstücülük) felsefesiyle görünür olmuştur. Transandantalistler 19. Yüzyıl Amerika'sının ekonomik ve bilimsel ilerlemesiyle gelişen materyalizmin karşısına vahşi doğayı koymuşlardır. Doğa, materyalistler için tüketilecek bir kaynakken, transandantalistler için medeniyetin karanlık yanından kaçış için manevi bir sığınaktır. Bu düşünce Emerson'ın yazılarında doğanın Tanrı ile eş anlamlı olduğu fikriyle bütünleşmiştir [Toska, 2017].

Hocası Emerson'ın felsefesini benimseyen Henry David Thoreau ise çağının materyal yaşamını eleştirmek için doğayı bir sahne olarak kullanmış, öte yandan doğanın içsel değerine vurgu yapan ilk kişi olarak derin ekoloji akımını öncelermiştir [Buell, 2005]. Thoreau, 1845 yılında Walden Gölü kıyısında bir kulübe inşa ederek (Şekil 3.3), [Web 9, 2022] bir süre boyunca burada gözlemler yapmış ve düşüncelerini yazmıştır.

Şekil 3.3: Thoreau'nun Walden Gölü Kıyısına İnşa Ettiği Kulübe.

Thoreau, Walden'daki yaşamı boyunca çok az şey tüketerek yaşamış, lükslerden vazgeçmenin insanları kurumların köleliğinden, hırs ve rekabetin huzursuzluğundan kurtaracağını, böylece bireylerin bilgelik yolundaki engellerinin ortadan kalkacağını savunmuştur [Thoreau, 1854]. Thoreau, tüketim karşıtlığına olduğu kadar, meşru bulmadığı kanunlara karşı şiddet içermeyen bir direniş göstererek Gandhi'nin sivil itaatsizlik politikasına da rehberlik etmiş, Walden'daki yaşam felsefesini benimseyen birçok bireysel ve komünal yaşam deneyimi girişimine de ilham kaynağı olmuştur [Garrard, 2004]. Ayrıca Thoreau'nun felsefesi, ekolojizm olarak adlandırılan bütüncül dünya görüşünün de önünü açmıştır.

3.2.2. Çevreciliğe Karşı Ekolojizm

19. yüzyıl romantizminin, pastoralı sanayi karşıtlığının sahnesi olarak kullanmasına benzer şekilde 20. yüzyılın çevre gündemine damga vuran kitabın da pastoralı yeniden keşfettiği söylenebilir: Greg Garrard'ın belirttiği gibi modern çevre hareketinin kurucu metni “Sessiz Bahar” da endüstriyel kirliliğin korkunç yüzünü pastoral ve kıyamet temalarıyla birleştirmiştir [Garrard, 2004]. *Sessiz Bahar*'ın güçlü anlatısının dünya genelinde büyük çaplı ses getirmesi ile birlikte, doğal çevreye yönelik endişelerin etrafında gelişen toplumsal hareketler çevrecilik olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Öte yandan tüm bu toplumsal hareketlerin çevrecilik başlığı altında birleşmesine yönelik itirazlar da bulunmaktadır. Andrew Dobson'a göre çevrecilik, çevre sorunlarına yönelik yönetimsel ve reformist bir yaklaşımı işaret ederken “ekolojizm”, insan dışındaki dünya ile ilişkilerimizde, toplumsal ve politik yaşantıda radikal bir değişiklik gerektiği iddiasındadır [Dobson, 2007]. Ona göre çevrecilik, yalnızca çevre sorunlarının semptomlarına odaklanmaktadır. Ayrıca çevrecilik, bu sorunların mevcut üretim-tüketim değerlerinin kökenlerinde değişikliğe gidilmeden teknolojik onarımlarla çözülebileceğine dair bir iyimserlik taşımaktadır. Dobson'a göre ekolojizmi çevrecilikten ayıran temel olgu çevresel sorunların yalnızca uygunsuz teknolojilerin bir sonucu olmadığını savunması ve politik, ekonomik, toplumsal uygulamaların yerindeliğini sorgulaması yönüyle, başlı başına siyasi bir ideoloji olmasıdır [Dobson, 2007]. Bruno Latour da özerk bir ideoloji olarak ekolojizmin sosyalizm/liberalizm ya da sağ/sol ayrımlarına karşı üçüncü bir kutbu temsil ettiği ve yeni bir çekim merkezi haline geldiğini belirterek bu savı desteklemektedir [Latour, 2018].

Dobson'a göre [2007] ekolojizmle bağdaştırılan fikirler kökenini 19. Yüzyıl romantizminden almakla birlikte, kavramın oluşmasını sağlayan asıl etken Dünya'nın eşik değerlerini tartışmaya açarak ekonomik büyümeyi ve “ilerleme” idealini sorgulayan “Limits to Growth” [1972] (Büyümenin Sınırları) adlı rapor olmuştur. Eckersly'ye göre de söz konusu rapor, teknolojik belirlenimciliğin karşısına ekolojik sınırları (nüfus, doğal kaynaklar, kirlilik) yerleştirmesi yönüyle yeni düşünme biçimlerini zorunlu kılmıştır [Eckersly, 1992]. Ekolojizmin İngiltere'deki temsilcilerinden Jonathan Porritt de benzer şekilde teknolojik belirlenimciliğin karşısında olan düşünürlerden biridir. Porritt, çevre sorunlarının yalnızca bir

teknolojinin ötekinin yerini almasıyla çözülmesini beklemenin bir yanılgı olacağını şöyle ifade etmektedir:

“Tüketimin bugünkü düzeyini "sınırsız geri dönüşüm" ile birleştirme kurgusu ekolojik değil teknokratik bir önsezinin karakteristiğidir. Geri dönüşümün kendisi de kaynak kullanır, enerji tüketir ve termal kirlenme yaratır, en azından bu da diğerleri gibi endüstriyel bir etkinliktir. Geri dönüşüm hem kullanışlı hem de gereklidir. Fakat bunun temel çözümler sağladığını düşünmek yanılsamadır” [Porritt, 1984].

Neil Smith ise Porritt’in görüşlerine benzer şekilde çevreci teknolojilerin, ekolojik sorunlara temelden bir çözüm sağlamaktan uzak olmasını şöyle ifade etmektedir:

“Geri dönüşüm endüstrisi tüketicilerin bedava emeğini ve devlet sübvansiyonlarının desteğini kullanarak suçlu endüstrilere geri kazanılmış daha ucuz hammaddeler temin etti, böylece onlara daha fazla miktarda çöp üretmeleri için teşvik sağladı. Gelgelelim, bu endüstriler hakkında tartışılabilir olumlu ya da olumsuz iddialar ne olursa olsun, birkaç on yıl sonra açığa çıktığı üzere iklim değişikliğine verilen tepki de aynı yolu izliyor. İklim değişikliği kaygısı çeşitli şekillerde büyük iş alanları haline getiriliyor. Dünyanın dört bir yanında el değmemiş doğayı, çölleri ve okyanusları çılginca deşmekte olan petrol şirketleri kendilerini “yeşil” diye pazarlıyor. Kârlı yakıt tasarrufu teknolojileri kullanan havayolu şirketleri kendilerini karbona duyarlı diye niteliyorlar. Nükleer elektrik üretimi ise “temiz seçenek” olarak yeniden gündeme geliyor” [Smith, 1984].

Murray Bookchin’e göre ise çevrecilik, mevcut toplumsal düşüncenin temelinde yatan “insanın doğaya hükmetmesi” gerektiği düşüncesini sorgulamak yerine, tahakküm nosyonunun önünü açacak teknikler geliştiren bir anlayışa karşılık gelmektedir. Ona göre, nükleere hayır demek kadar nükleeri ortaya çıkaran toplumsal dinamikleri de dikkatle incelemek gerekmektedir [Bookchin, 1980]. Bookchin ve Porritt’in çevrecilik kavramına şüpheli yaklaşımları, her iki düşünürün de ekolojizmi endüstriyalizmin karşısında konumlandırmalarıyla ilgilidir. İki düşünürün bakış açısından yorumlanacak olursa, endüstri toplumlarının ideolojisi haline gelmiş endüstriyalizm hem kapitalist hem de komünist² yönetimlerde aynı değerler ve idealler üzerine kuruludur. Porritt’e göre [1984] endüstriyalizm, rekabete dayalı sınırsız bir ekonomik büyüme, insan ihtiyaçlarının karşılanması için doğanın fethini meşrulaştıran materyalist bir etik ve bu doğrultuda sorgulanmadan kabul edilen bir teknoloji üzerinde temellenmektedir. Ona göre endüstriyalizmde sermaye yoğun bir üretim modeli ve teknoloji ile tüketim kısıktılmakta, oluşan refah ise toplumun bir kesimi

² Bookchin, Doğu Avrupa ve Rusya’daki yönetimler için sosyalizm ya da komünizm yerine “devlet kapitalizmi” ifadesinin daha uygun düşeceğini belirtmiştir. Bkz. Bookchin M., (1980) “Ekolojik Bir Topluma Doğru”, (Çev. Abdullah Yılmaz, 2017) Sümer Yayıncılık, İstanbul, (s.15).

için büyük zenginlikler sağlarken diğer kesimlerini yoksulluğa sürüklemektedir. Porritt'e göre endüstriyalizmin diğer özellikleri ise patriarkal değerler üzerine kurulu olması, merkeziyetçi, hiyerarşik yapısıyla, büyüklüğü ve bürokratik kontrolü esas almasıdır [Porritt, 1984]. Bookchin ise endüstriyalizmin temel felsefesinin “üretim için üretim” olduğunu ifade etmekte, temel özelliklerini ise emeğin uzmanlaşması, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel birimlerde ve kentlerde yoğunlaştırılarak merkezileştirilmesi, yaşamın katmanlara ayrılarak bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan koparılarak doğanın ve insanın nesneleştirilmesi olarak ifade etmektedir [Bookchin, 1980]. Aşağıda çevrecilik, ekolojizm ve endüstriyalizme ilişkin kodlamaları içeren tablolar (Tablo 3.1., Tablo 3.2.) yer almaktadır. Çalışmanın sonraki bölümlerinde endüstriyalizme alternatifler olarak beliren ve ekolojizm çatısı altında toplanabilecek düşüncelere yer verilmiştir.

Tablo 3.1: Çevrecilik ile Ekolojizm Arasındaki Farklar.

ÇEVRECİLİK	EKOLOJİZM
Çevre sorunlarını, teknolojinin zararlı etkileri, nüfus artışı, tüketimin artması vb. nedenlerle açıklamaya çalışır.	Çevre dostu olmayan teknolojiler, nüfus artışı, aşırı tüketim gibi olguların, daha derinlerde yatan toplumsal sorunların semptomları olduğunu savunur.
Reformist	Köktenci
Doğa Korumacı	Doğa Kavramını Sorgulayıcı
Özerk Bir İdeoloji Değil	Özerk Bir İdeoloji
Çevre Sorunların Çözümü Olarak Teknolojik İnovasyon	Çevre Sorunların Çözümü Olarak Sosyal Değişim
Teknolojik İyimserlik – Teknolojik Belirlenimcilik	Teknolojik Şüphencilik – Alternatif Teknoloji (ler) Arayışı

Tablo 3.2: Endüstriyalizmin Temel Nitelikleri.

ENDÜSTRİYALİZMİN TEMEL NİTELİKLERİ
Temel Amaç Olarak Üretim- “Üretim İçin Üretim”
Tüketimin Kısıktılmasıyla Ekonomik Büyüme
Doğal Kaynakların Sömürüsü
Kent- Kıır İkiliği
Merkezileşme ve Bürokrasi
İş bölümü, Uzmanlaşma, Hiyerarşi
Patriarkal Değerler
Materyalist Etik
Teknolojik Belirlenimcilik

3.2.2.1. Eko-Merkezci Etik: Derin Ekoloji

Derin ekoloji kavramı ilk kez 1972 yılında, Norveçli Filozof Arne Naess tarafından kullanılmıştır [Önder, 2017]. Naess derin ekolojiyi, sığ ekoloji olarak adlandırdığı çevre korumacı yaklaşımın karşısına konumlandırmaktadır. Ona göre sığ ekoloji, temelde, gelişmiş ülkelerin vatandaşlarının sağlığına ve refah seviyesine odaklanan, kirlilik ve doğal kaynakların korunması konularını da bu doğrultuda ele alan insan merkezci ve faydacı yaklaşım üzerine kuruludur [Naess, 1995]. Derin ekoloji görüşüne dahil edilen diğer isimler de benzer şekilde çevre korumayı sorunları indirgeyici ve parçalayıcı mekanik dünya görüşünün uzantısı olarak ele almakta, ekolojin krizin çözümünün ancak doğayı, insanı ve toplumsal yapıyı bir bütün olarak ele alan bir bakışla mümkün olacağını savunmaktadırlar. Capra'ya göre mekanik dünya görüşü doğayı bağımsız nesnelerin toplamı olarak görmektedir, oysa derin ekolojide doğa kavramı karşılıklı bağımlılıkların ve bağların oluşturduğu bir ağ olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla derin ekoloji, insan dışı doğanın da insanların atfettiği değerden bağımsız, içsel bir değere sahip olduğunu kabullenen bilincin ürünüdür [Capra, 1982, 1996].

Derin ekolojinin belirleyici özelliği olan ve içsel değer (intrinsic value) ya da özsel değer olarak ifade edilen, insan dışı doğanın kendiliğinden bir değere sahip olduğu fikrinin izleri pagan animizmine kadar sürülebilir. Pagan animizmde bir ağacı kesmek, dağı kazmak ya da dereye bent kurmak için öncelikli olarak oradaki

ruhla bir pazarlığa girişmek onu sakın tutmak ve sakın kalmasını beklemek gerekmektedir [White, 1967]. Derin ekoloji de benzer şekilde, insan doğa ilişkisini sömürme, öldürme, hakimiyet kurma yerine, karşılıklı bağımlılıklarla ve iş birliğiyle ele almak gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle derin ekoloji, insanı gezegendeki merkezi rolünden alarak, biyosferik bir demokrasinin parçası haline getirmeyi amaçlayan manevi ve etik bir yönelim olarak ele alınmaktadır [Naess, 1995].

Derin ekolojinin, eko-merkezci yaklaşımının ve biyosferik demokrasi fikrinin doğuşunda Aldo Leopold'un etik yaklaşımının büyük bir payı olduğu ifade edilmektedir [Önder, 2017]. 1949 yılında yayımladığı eseri *A Sand County Almanac* [1949] ile çevre etiğinin ve felsefesinin en etkili eserlerinden birine imza atmış olan Leopold, eserinin son bölümünde yer alan "The Land Ethic" (Toprak Etiği) yazısı ile kendinden önceki düşünürlerin aksine, doğa korumanın insan çıkarlarından bağımsız olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Ona göre mevcut etik sistemler, yalnızca bireylerin birbirleriyle ve toplumla olan bağlarına odaklanmaktadır. Ancak insanların dâhil olduğu bir diğer toplulukla, yeryüzüyle, ilişkisini belirleyen bir etik bulunmamaktadır ve doğa salt ekonomik değeri üzerinden ele alınmaktadır. Leopold, bu yüzden toprak etiğini karaları, suları, bitkileri ve hayvanları içerecek şekilde yeni bir etik olarak geliştirmiş, ayrıca bu etiğin benimsenmesi için "içsel bir değişimin" gerçekleşmesini şart koşmuştur [Leopold, 1949]. Naess ise Leopold'un içsel değişim şartını bir bilgelik türü olarak ele alarak derin ekolojinin felsefesini "ekosofi" olarak tanımlamaktadır. Naess'e göre ekolojik krizin anlaşılabilmesi ya da çözülebilmesi için hümanistik bir yaklaşım yerine manevi iç görüşler gerekmektedir. Derin ekoloji taraftarları bu nedenle doğayı "Gaia" adıyla kozmik bir metafizik üzerinden ele alarak ona kişilik atfetmişlerdir [Önder, 2017].

Her ne kadar derin ekoloji salt tinsel bir arayış ya da seküler bir din yaratma çabası olarak görülüp eleştirilmişse de, siyasal bir duruşu ve ütopyası olan bir düşünce bütünüdür. Ruşen Keleş ve Can Hamamcı'ya göre derin ekoloji çağdaş sanayi toplumunun kapitalist ekonomi modelinin hakimiyetiyle yol açtığı olumsuzluklar için sistematik bir eleştiri getirmektedir [Keleş ve Hamamcı, 2015]. Tim Luke'a göre derin ekolojinin temel eleştirisi, insan dışı doğaya, kadınlara, yoksullara Batılı olmayanlara yönelen tahakkümdür [Luke, 1988]. Derin ekolojinin bu tahakküme karşı, biyosferik demokrasi, kendini gerçekleştirme hakkı ve çeşitliliği esas alan ortak yaşam ilkeleri Naess'in yazılarına dayanılarak şöyle özetlenebilir:

-Ekonomik büyüme hedef alarak, insan refahını sözde rasyonel değerlerle ölçmek hem insanlık hem de doğa için olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Yeryüzündeki tüm yaşamlar, insanların onlara atfettiği değerden bağımsızdır. İnsanlar kendilerini doğanın efendisi konumunda gördükleri için bağlı oldukları bütünden kopmakta ve bütüne yabancılaşmaktadırlar.

-Tüm bitki ve hayvan çeşitleri yaşamın zenginliğine çeşitliliğine katkıda bulunurlar ve insanların yaşamsal gereksinimleri dışında bu çeşitliliği azaltmaya hakları yoktur.

-İnsan yaşamının, kültürünün ve insan dışı canlıların gelişmesi için daha az bir nüfus gerekmektedir. İnsanların insan dışı dünyaya müdahalesi aşırı ölçüdedir ve bu durum hızla kötüye gitmektedir.

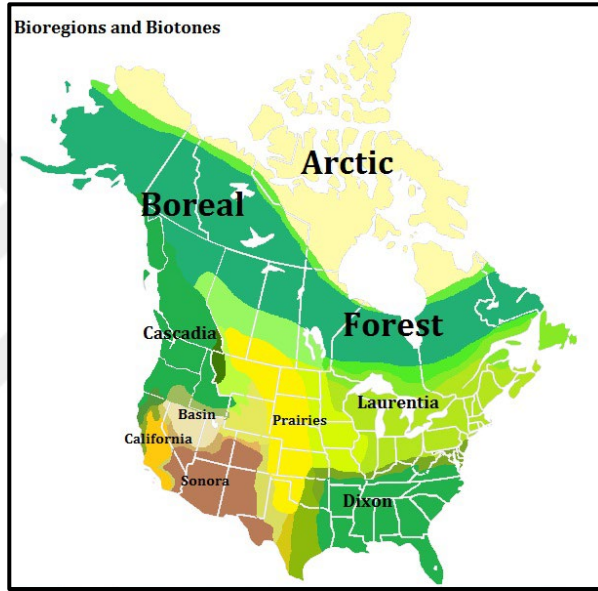
-Bugün uygulanmakta olan politikalar, ekonomik, ideolojik ve teknolojik yapıları etkileyecek olsa bile değiştirilmelidir. Bu değişim, sanayileşmiş ülkelerin tüketim ve savurganlık üzerinden okunan refah anlayışının karşısında, yaşam kalitesine dönük olmalıdır. Yeni toplum ademi merkezi olmalı, taban demokrasisi ile yönetilmeli, uygun teknoloji benimsenmelidir. Bu toplumda hiyerarşi kaldırılmalı, erkek egemenliğine son verilmelidir. Sonuç olarak insanlar karşılıklı yardımlaşma duygusu ile birlikte dâhil oldukları topluluktan başlayarak bir bütüne katılabilecek, böylelikle yabancılaşma duyguları azalacaktır [Naess, 1994, 1995]. Naess'in sığ ve derin ekoloji karşılaştırması aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Tablo 3.3).

Tablo 3.3: Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji'nin Karşılaştırması.

SIĞ EKOLOJİ	DERİN EKOLOJİ
İnsan Merkezci	Eko-Merkezci
Kaynak olarak değerli doğa	Kendinden değerli doğa (içsel değer)
Doğanın Kontrolü	Karşılıklı Bağımlılık
Merkeziyetçi-Kontrolcü	Ademi merkezi-Katılımcı
Ekonomik Büyüme	Ekolojik Denge
Yüksek Teknoloji-Teknolojik Belirlenimcilik	Uygun Teknoloji-Alternatif Teknoloji

3.2.2.2. Eko-Merkezci Topluluk Ütopyası: Biyo-Bölgeselcilik

Biyo-bölgeselcilik, insan yerleşimlerinin sınırları belirlenirken keyfi olarak çizilmiş siyasi sınırlar yerine, ekolojik bakımdan benzer özelliklere sahip coğrafyaların dikkate alınması gerektiğini savunan bir düşünce hareketidir. Biyo-bölge kavramını ilk kez 1975'te kullanan Allen New Kirk ve kavramın kullanım alanını genişletip yaygınlaşmasını sağlayan biyolog Raymond Dasmann, benzer ekolojik bölgelere ilişkin saptamalar ve haritalandırmalar yapmışlardır [Evanoff, 2017].(Şekil 3.4.), [Web 10, 2022].

Şekil 3.4: Kuzey Amerika için Hazırlanmış Bir Biyo-Bölge Haritası.

Biyo-bölgesel yerleşimlerin ekolojik açıdan daha uygun bir seçenek olduğunu savunanların temelde iki argümanı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kirkpatrick Sale'in dile getirdiği gibi, insanların endüstriyel toplumun dayattığı büyük metropoller yerine verili bir ekolojik bölge içinde doğanın sınırlarını, özelliklerini (flora, fauna, iklim vb.) ve ritmini daha iyi kavrayabileceği; nihayetinde kendisini doğanın bir parçası olarak görebileceğidir [Sale, 1985]. İkinci argüman ise, kişilerin ancak sınırlı bir topluluk içerisinde birey olarak var olabileceği ve aynı zamanda sınırlı bir toplulukta katılımcı demokrasinin mümkün olabileceğidir [Sale, 1985]. Dolayısıyla biyo-bölgeselcilik “yere ait olma” ve “yer hakkında söz sahibi olma” üzerinden ademi merkezi örgütlenmeyi önerirken merkezîyetçiliği reddetmektedir. Aynı zamanda biyo-

bölgeselcilik topluluğun doğal çevresi üzerinde denetim sahibi olduğu ve çevresel sorunlardan doğrudan etkilendiği bir toplumsal yapı ortaya koymaktadır. Radkau'ya göre çevrenin korunması her zaman, orada yaşayanların çevreleri üzerinde söz sahibi olması ve sonuçlarından doğrudan etkilenmesiyle mümkün olmuştur [Radkau, 2009]. Bu anlamda biyo-bölgecilik yerel ekosisteme dair farkındalık ve sorumluluklar üzerinden sürdürülebilir topluluklar öngören bir düşünce olarak değerlendirilebilir.

Biyo-bölgesel yaklaşımı endüstriyel-bilimsel olarak adlandırdığı hâkim paradigmanın karşısında, yeni bir paradigma olarak konumlandıran Sale, bu iki düşünceyi (Tablo 3.4), [Sale, 1985] şöyle karşılaştırmaktadır:

Tablo 3.4: Sale'in Biyo-Bölgesel - Endüstriyel Paradigma Karşılaştırması.

	BİYO-BÖLGESEL PARADİGMA	ENDÜSTRİYEL/BİLİMSEL PARADİGMA
ÖLÇEK	Bölge	Devlet
	Topluluk	Ulus/Dünya
EKONOMİ	Koruma	Sömürme
	Denge	Değişim/İlerleme
	Kendine Yeterlilik	Dünya Ekonomisi
	İşbirliği	Yarışma
POLİTİKA	Ademi merkeziyet	Merkezileşme
	Bütünleyici	Hiyerarşi
	Çeşitlilik	Tekdüzelik
TOPLUM	Simbiyoz	Kutuplaşma
	Evrin	Büyüme/Şiddet
	Bölünme	Tek kültürlülük

Biyo-bölgeciliğin diğer motivasyonları ve amaçları ise şöyle sıralanabilir (Tablo 3.5) : Bir topluluğa dâhil olarak yabancılaşma duygusundan korunmak [Sale, 1985], yereldeki çevresel farkındalık sayesinde küresel ölçekteki çevresel sorunlara karşı duyarlılık kazanmak [Roussopoulos, 2017], üretim ve tüketimin yerelde gerçekleşmesi ile kaynak israfının önüne geçmek, bireylerin pasif tüketicilerden üretici-tüketici konumuna geçmesi ve kendine yeterlilik duygusu kazanması, ayrıca toplulukların ekosistemlerdeki çeşitliliği yansıtacak şekilde çeşitlenmesi ve bir araya gelerek tabandan tavana örgütlenmesi [Dobson, 2007].

Tablo 3.5: Biyo-Bölgeselciliğin Özellikleri.

BİYO-BÖLGESELÇİLİĞİN ÜTOPYACI YAKLAŞIMI
Üretim ve Tüketimin Bir Aradalığı (Üreketim, [Prosume])
Kendine Yeterlilik (Bölgesel ve Bireysel)
Karşılıklı Bağımlılık
Taban Demokrasisi
Kültürel Çeşitlilik
Yere ve Topluluğa Ait Hissetme
Yerküresellik (Glocalisation)

Biyo-bölgeselciliğin önerdiği yeni toplumsal yapı ciddi eleştirilere de maruz kalmıştır. Örneğin Roussopoulos [2017] bir biyo-bölgenin sakinlerinin tüm ihtiyacını karşılayacak kaynaklara sahip olduğu varsayımını temelsiz bulurken, Dobson çeşitlilik ilkesinin tehlikesine dikkat çekmektedir. Zira Sale gibi biyo-bölgecilik savunucuları, çeşitliliğin yönetim biçimlerine de yansıtacağını ve demokrasiler kadar oligarşi, teokrasi, monarşi gibi yönetim biçimlerinin de kabul edilebilir olacağını varsaymaktadır. Bookchin ise ademi merkeziyetçi yapıların tiranlıklara dönüşebileceğini ve gelecekteki toplulukların içe dönük, bireysel özgürlük karşıtı yapılara dönüşebileceğini vurgulamaktadır [Bookchin, 2006]. Bu noktada genellikle yerel ve küreselin eşgüdümü şeklinde, otarşik değil ama yarı otarşik modellerin savunusu yapılmakta, tabandan örgütlenen yapıların merkezi yapılarla desteklenmesi ve karmaşık üretimlerin yapılması ya da küresel çevre sorunlarının çözümü için gerekli mevzuatların oluşturulmasına yönelik merkezi yapıların oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir [Dobson, 2007; Frankel, 1991]. Bu olgu politik ekolojide genellikle ekolojist Rene Dubos'nun "küresel düşün yerel hareket et", ya da Bruno Latour'un "yerküreselleşme" (glocalisation) ifadeleriyle karşılık bulmakta, ütopyaların yerel-küresel, merkeziyetçilik – ademi merkeziyetçilik gerilimini yansıtmaktadır.

3.2.3. Doğanın Üretimi (Diyalektik Doğalcılık) ve Toplumsal Ekoloji

Doğanın üretimi tezi, insan-toplum-doğa ilişkilerine yönelik insan merkezci yaklaşım ve eko-merkezci yaklaşımların her ikisini de reddeden üçüncü bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğanın üretimi tezine göre hem insan merkezci yaklaşım hem de eko-merkezci yaklaşım, insan ve doğayı birbirinden ayırıştıran bir düalizm ortaya koymaktadır. Özberk'e göre, insan merkezli yaklaşım, doğayı insanın mutluluğuna hizmet eden bir kaynak deposu olarak ele alıp ona hükmetmeye çalışırken, kıt kaynakları teknokratik bir bakış açısıyla yönetmeyi esas alan "sürdürülebilir kalkınma" ya odaklanmaktadır. Bu bakış açısı teknokratik bilgiyi ideoloji dışı olarak değerlendirerek teknokratlara, uzmanlara ve yöneticilere öncelik vermekte, politik seçenekleri ve demokratik katılımı dışlamaktadır [Özberk, 2017]. Eko-merkezci yaklaşım ise (derin ekolojide olduğu gibi) insanın doğadan kopuşunu "ilk günah" olarak ele alarak, tüm insanlığı doğal dengenin karşısında yıkıcı bir unsur olarak değerlendirmektedir [İdem, 2017]. Eko-merkezcilerin ekolojik krizin sorumlusu olarak bütün insanlığı aynı kefeye koyması ise apolitik ve anti hümanist bir tutum olarak değerlendirilmektedir [Pepper, 1993]. Doğanın üretimi tezi ise hem insan merkezci hem de eko-merkezci düalizmi reddetmektedir. Bu tezin savunucularından Smith'e göre doğa verili bir durumdan ziyade insanın üretici eylemleri neticesinde şekillenen bir olgudur ve kapitalist gelişme dinamiklerinden ayrı düşünülemez [Smith, 2017].

Doğanın üretimi tezine kaynaklık eden ve insan- doğa düalizmini kırmaya çalışan görüşlerin Karl Marx'ın doğa-toplum diyalektiğinden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Marx'ın çağdaş ekolojik düşünceler üzerindeki katkısını araştıran John Bellamy Foster, doğa ve toplum düşüncesini "metabolik yarık" kavramıyla ortaya koymaktadır: Foster'a göre, Marx'ın ekolojik düşüncesinde doğa ve toplum birbirini tamamlayan olgular olarak yan yan durmakta ve karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürmektedirler. Kapitalist üretimle birlikte ise kent ile kırsal yani üretim ve tüketimin farklı yerlerde yapılması ile bu metabolik ilişki bozulmuştur [Foster, 2000]. Yani kapitalizmle kitlelerin sürekli olarak büyük metropollerde yoğunlaştırılması sonucunda toprağın ürettiği yiyecek, giyecek gibi maddeler toprağa geri dönememiş ve doğal süreçleri işleten döngüler bozulmaya başlamıştır. Öte yandan toprağın kısa vadeli verimliliğine yönelen çabalar, özellikle endüstrileşmiş ülkelerde, toprağın ve

emeğin daha da hızlı sömürülmesi ile sonuçlanmıştır [Skirberkk, 1996]. Metabolik yarık ve emek ilişkisi bu bağlamda üreticilerin kendi emeğine ve doğanın bu üretimdeki yerine yabancılaşmasına da referans vermektedir. Doğa ve emeğin girdisiyle üretim sürecinde üretilen artı değere kapitalizmin el koyması, makineleşme ve aşırı uzmanlaşmanın üretim sürecini parçalayarak üreticiyi sürecin bütünlüğünden koparması da bu yabancılaşmanın etkenleri arasında yer almaktadır [Foster, 2000].

Kent-kır bölünmesi, emeğin yabancılaşması ve uzmanlaşma özellikle 19. yüzyıl sonlarında William Morris ve Pyotr Kropotkin gibi düşünürlerin eserlerinde ele alınmış ve bu düşünürler ekolojik düşüncede sıklıkla referans verilen isimler haline gelmişlerdir. Kropotkin' in tarım, sanayi ve zanaati bir arada kurgulayan eseri "*Fields, Factories and Workshops*" [1901] kentle-kırın, sanayiyle tarımın ve "kafa gücü"nün ve "kol gücü"nün bir aradalığını içeren özerk yerleşim bölgeleri önerdiği için toplumsal ekoloji kuramının kurucusu Murray Bookchin'in eserlerinde de sıklıkla kendine yer bulmuştur. Toplumsal ekoloji kuramı bu anlamda doğanın üretimi tezini ütopyacı bir yaklaşımla geleceğe yönelik bir kurgu ortaya koymaktadır.

Ekolojik ütopya kavramını ilk kez kullanan ve toplumsal ekolojinin kuramını oluşturan Bookchin'e göre mevcut ekolojik sorunların hemen hepsi kökleşmiş toplumsal sorunlardan kaynaklanmaktadır [Bookchin, 2006]. Ona göre eko-merkezci görüşlerin bu sorunlara ulaşmak için yöneldiği birinci doğaya -vahşi doğaya- değil, insanların "birinci doğa"yı dönüştürerek oluşturduğu "ikinci doğaya" yani toplumsal yapılara odaklanmak gerekmektedir [Bookchin, 2006]. Bookchin bu noktada toplum-doğa ilişkisinin bozulmasını kapitalizmle ilişkilendiren Marksist görüşleri ve aydınlanma karşıtı görüşleri aşmayı hedeflemekte ve ekolojik sorunların kökenini hiyerarşi ve tahakkümün doğuşunda aramaktadır. Bookchin'e göre tarihsel süreç içerisinde, insan topluluklarının toplumsallaşmasıyla birlikte yaşlılar sahip oldukları bilgiyle gençler üzerinde, erkekler savaşlarda kazandıkları statüler sayesinde kadınlar üzerinde tahakküm kurmaya başlamışlardır. Bu tahakküm, hiyerarşik toplum yapısının önünü açarak kapitalist sanayi toplumunda zirveye ulaşmış, sonuç olarak insanların birbirleri üzerinde kurduğu tahakküm doğaya yönelmiştir. Özetle; Bookchin için doğaya yönelen şiddet her şeyden önce insanların birbirlerine yönelttiği şiddetle ilgilidir ve bu durum toplumsal ilişkilerde tahakküm, ekonomik alanda ise rekabet olarak ortaya çıkmaktadır [Bookchin, 2006]. Dolayısıyla Bookchin için mevcut toplumsal yapı emir-komuta zinciriyle işleyen hiyerarşik ve merkezîyetçi yapıdadır ve

ekolojik bir toplum, sosyal yapıdaki tüm hiyerarşilerin yıkıldığı, ademi merkezi bir yapıda olacaktır. Bookchin ulaşmak istediği ekolojik toplumu şöyle ifade etmektedir:

“...Ekolojik bir toplum yaratmalıyız; yalnızca arzu edilir olduğu için değil, doğrudan zorunlu olduğu için de. Hayatta kalmak için yaşamaya başlamalıyız. Böyle bir toplum, kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin özellikleri olan makineler ve emeğin inceden inceye uzmanlaşması, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel teşebbüsler ve kentsel birimlerde yoğunlaştırılması, yaşamın katmanlara bölünmesi ve bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan ayrılması, doğanın ve insanların nesneleştirilmesi şeklindeki tüm eğilimlerin kökten tersine çevrilmesini gerektirir. Bana göre, bu kapsamlı tersine çevirme, kentlerimizi ademi merkezileştirmeye ve içinde yer aldıkları eko-sistemlerin kalıbına tam anlamıyla uyum sağlayan tümüyle yeni eko-topluluklar kurmamız gerektiği anlamına gelir....Bana göre, böyle bir eko-topluluk kentle kır arasındaki ve hatta mesleki görevlerin rotasyonu ya da çeşitlendirilmesiyle endüstri ve tarımı, entelektüel ve fiziksel çalışmayı kaynaştırarak zihinle beden arasındaki çatlağı kapatır...” [Bookchin, 1980].

Bookchin’in hayal ettiği gelecek, doğal dünya ile toplumsal dünyanın birlikte evrimleşerek tek bir doğa haline geldiği bir gelecektir. Bu yüzdendir ki Bookchin, eko-merkezci yaklaşımı, insanları diğer canlılarla aynı konumda ele aldığı, dolayısıyla ikinci doğanın çevreyi değiştirebilecek teknik ön görülerini dışladığı için eleştirmektedir [Bookchin, 2006]. Ona göre bu teknik öngörü insan dışı doğaya zarar verme potansiyeli taşıdığı kadar onun iyileştirilmesine ve gelişmesine katkıda bulunabilecek bir potansiyel taşımaktadır [Bookchin, 2006].

Bookchin teknolojinin iyicil potansiyelinin ise doğanın homojenleştirilmesiyle değil, onun karmaşıklığının ve çeşitliliğinin anlaşılmasıyla ortaya çıkabileceğini savunmaktadır. Büyük ölçekli ve merkezi olarak yönetilen mono kültürün, fabrika süreçlerinin, kimyasal denetim süreçlerinin ve kitle emeğinin yerini çeşitlendirilmiş, insani ölçekli, organik süreçlerin almasıyla üreticinin doğayla girdiği ilişki kentle kır arasında kaybolmaya yüz tutmuş bağ yeniden kurulabilecektir. Bookchin endüstriyel kirliliği de benzer şekilde merkezileşmiş büyük ölçekli fabrikalara ve tek tipleştirilmiş enerji kaynaklarına bağlamaktadır. Daha küçük endüstri birimleri ise güneş, rüzgâr, su gibi çeşitlendirilmiş temiz enerji kaynaklarıyla büyük ölçekli tesislere kıyasla daha az kirliliğe yol açacak, küçük ölçekli tarım ve sanayinin kontrolü de ekosistemin çeşitliliğini yansıtan farklı eko-topluluklarda olacaktır [Bookchin, 1971].

Bookchin’in hayalindeki eko-topluluk aynı zamanda merkezileşmişliğin, hiyerarşinin ve tahakkümün ortadan kaldırıldığı, insani ölçeklere sahip ve doğrudan demokrasiyle her bireyin toplumsal karar alma süreçlerinin her aşamasına dâhil olduğu bir yapıdadır. Bu eko-topluluklar ayrıca maddi kıtlık çağının kan bağı ve cinsiyet

rolleri üzerinden zorunlu olarak bir araya gelmiş toplumsal yapının anti tezi niteliğindedir. Bookchin modern üretim yöntemlerinin ve özerkleşmiş eko-teknolojilerin maddi kıtlık çağının üstesinden geleceğini ve topluluğun da “zorunluluk alanı”ndan çıkarak bireysel tercihlere dayalı yakınlık gruplarına dönüşeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Bookchin’in ütopyasında bu eko topluluklar içe kapalı ve baskıcı birimler değil, birbirleriyle bir ağ oluşturan, tabandan tavana örgütlenen küresel bir ağ oluşturmaktadır.

Tablo 3.6: Toplumsal Ekoloji ve Ütopya Yaklaşımı.

TOPLUMSAL EKOLOJİNİN ÜTOPYACI YAKLAŞIMI
Kent-Kır Birlikteliği
Kendine Yeterlilik (Bölgesel ve Bireysel)
Ademi-Merkeziyetçi Yapılanma (Eko-Topluluk)
Topluluk Denetimindeki Eko-Teknolojiler
Taban Demokrasisi
Kültürel Çeşitlilik
Hiyerarşik Olmayan Kurumsal Yapılar
Yerküresellik (Glocalisation)

Tablo 3.4., Tablo 3.5 ve Tablo 3.6’da görüldüğü gibi eko-merkezci yaklaşımın ve toplumsal ekolojinin doğa kavramına yönelik farklı bakış açılarına rağmen önerdikleri alternatif toplum yapısının birçok yönden benzeştiği görülmektedir. İnsan merkezci yaklaşımın tersine her iki görüş de merkeziyetçiliğin reddi ve ademi merkeziyetçilik, topluluk denetimindeki alternatif teknolojiler, kendine yeterli topluluklar, kültürel çeşitlilik ve üretim-tüketimin mekânsal birleşimi noktasında uzlaşmaktadırlar.

3.2.4. Sanayi Sonrası Ütopyacılarında Ekoloji: Alternatif Ekonomi ve Alternatif Teknoloji

Sanayi toplumlarının kurumsal yapıları ve doğayla ilişkilerine dönük eleştiriler üzerinden temellenen ütopyacı yaklaşımlar arasında belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulamayacak bazı düşünürler yer almaktadır. Ekolojik sorunları, sanayi toplumlarının ekonomik yapıları ve teknolojiye olan bakış açıları üzerinden değerlendiren bu düşünürler insan-doğa-toplum ilişkilerine yönelik fikirleri ile ekolojik düşüncenin sıklıkla başvurulan referansları haline gelmişleridir. Bu bölümde söz konusu isimlerden Ernst Friedrich Schumacher, Ivan Illich, ve Alvin Toffler gibi sanayi sonrası düşünürlerin fikirleri üzerinden, alternatif ekonomi ve alternatif teknoloji kavramları tartışılmaktadır.

Sanayi sonrası kavramı ilk kez William Morris'in takipçilerinden olan Arthur Penty tarafından, ademi merkezi, küçük zanaata dayanan bir toplumsal yapıya atıf yapacak şekilde kullanılmıştır [Frankel, 1991]. Kavramın güncel algılanışa yönelik olarak ise iki farklı sanayi sonrası toplumu tasavvuru olduğu görülmektedir: Michael Marien'e göre bunlardan ilki teknoloji, hizmet ve refaha dayalı yeni sanayi toplumu iken, diğeri sanayileşmenin olumsuz sonuçlarının görülmesiyle birlikte kurumsal ve ekonomik yapıların dönüştürüldüğü özerk bir toplumsal yapılanmayı işaret etmektedir [Marien, 1977]. Bu bağlamda sanayi sonrası kavramının ekolojik düşünce içerisindeki anlamının ikinci kullanıma daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Zira Schumacher, Illich ve Toffler gibi düşünürler, gelecekte sanayi toplumunun radikal olarak değişebileceğini öngörmüş ya da zorunlu bir değişimin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

Sanayi sonrası toplumun ekonomik ve teknolojik dönüşümlerini ele alan, ekonomist Schumacher'in "*Küçük Güzeldir: Önceliği İnsana Veren Bir Ekonomi Anlayışı*" [1973] adlı kitabı ekolojik düşüncede en çok başvurulan kaynaklardan bir haline gelmiş, "küçük güzeldir" deyişi ise yeşil hareketin bilindik bir sloganı olmuştur. Schumacher'e göre, çağın ekolojik krizi bir ölçek sorunudur. Ona göre, hâkim ekonomik paradigmanın sınırsız kâr ve büyüme hırsı geniş ölçekli tarımsal ve endüstriyel faaliyetlerle görünür hale gelmiş, yenilenemez bir sermaye olan doğal kaynakların büyük çaplı bir talanına yol açmıştır. Ona göre, mevcut ekonomik paradigma, evrensel mutluluğa ve barışa sınırsız bir ekonomik büyüme ile

ulaşılabilirliğini varsaydığı için çevrenin bu büyümenin yüklerini taşıyıp taşıyamayacağı sorusu göz ardı edilmektedir [Schumacher, 1973]. Birkaç elde toplanan merkezileşmiş teknoloji ve emek ise geniş çaplı endüstriyel faaliyetlerin hizmetine girdiği için bu durum gittikçe artan bir uzmanlaşmaya ve kitlelerin makinelerin nezaretçisi olduğu insanlık dışı çalışma koşullarına yol açmaktadır. Ayrıca üretimin merkezileşmiş büyük ölçekli yapısı megapolleri doğurmuş, bir yandan kentler suçun, yabancılaşmanın, gerginliğin merkezi haline gelmiş; öte taraftan kırsal, kente yönelen kitlesel göçlerle birlikte istikrarını kaybetmiştir [Schumacher, 1973]. Mevcut toplumsal durumun kent ve kır ikiliğini yarattığını savunan Schumacher, Bertrand De Jouvenel'i alıntılıyarak bir kentin sakinlerinin insan dışı doğayla olan ilişkisinin de aynı nedenle zayıfladığını hatırlatmaktadır. Jouvenel modern kentlinin doğayla olan ilişkisine yönelik şunları söylemektedir:

“Dünya, insan dışı yaşam biçimlerinin tamamen yalıtıldığı kentlerden yönetildiği için bir ekosistemin parçası olduğumuz hissi canlanmamaktadır. Bu durum ise bağlı olduğumuz ağaç, su gibi kaynakların umursamazca harcanmasına neden olmaktadır” [Jouvenel, 1957].

Schumacher'in önerdiği ekonomik ve teknolojik model, erkin yerel toplulukların denetiminde olduğu, böylelikle tüketicilerin üretim süreçlerinin dışında bırakılmadığı bir vizyona sahiptir. Schumacher'in alternatif/uygun/insan yüzlü gibi isimlerle açıkladığı teknolojik vizyonun kuramcı tarafından ifade edilen gereksinimleri ise şöyledir: *“az çok herkesin erişebileceği kadar ucuz, küçük ölçeklerde uygulanmaya elverişli ve insanın yaratıcılık gereksinimleriyle bağdaşır nitelikte...”* [Schumacher, 1973]. Ona göre böyle bir teknoloji insan ve doğa arasında anlamlı bir ilişki kurmanın yanı sıra, çalışmayı insanlık dışı mekanik bir faaliyete indirgeyerek yabancılaşma duygusu yaratan sistemin yerini alacaktır [Schumacher, 1973]. Schumacher'in de atıfta bulunduğu ünlü ütopya ve karşı-ütopya yazarı Aldous Huxley'e göre teknolojinin asıl amacı üreticilere özerkliklerini kazandıracak makineler icat ederek insanları merkezi yapılara olan bağımlılıktan kurtarmak olmalıdır. Böylece nüfus, üretim araçları, siyasal ve teknolojik erk belirli merkezlerde yoğunlaşmak yerine eşitçe dağılabilecek, böylece insanların doğrudan demokrasiyle kendilerini yönetmesi mümkün olacaktır [Huxley, 1950]. Huxley böyle bir teknolojinin tüketimciliğin de önüne geçeceğini düşünmektedir; zira böylesi bir ademi merkezi yapılanma, merkezleşmenin avantajlarını kullanarak, reklamlar yoluyla kitleleri seri üretim mallarına yönlendirenlerin amaçlarına ulaşmalarını engelleyecektir [Huxley, 1950].

Schumacher'in ekonomi vizyonu merkezileşmiş devasa otoritelerin karşısında yerleşmiş, insani boyutlarda müştereklerin üretimine dayanmaktadır. Bu yanıyla Schumacher'in önerdiği ekonomi modeli müştereklerin bencilce çıkarlar yüzünden aşırı kullanıma maruz kalarak tükeneceğini varsayan Garrett Hardin'in "*Tragedy of Commons*" (Müştereklerin Trajedisi) [1968] tezine karşı çıkan ilk örneklerden biri olarak görülmektedir [Web 11, 2022]³. Sonraki yıllarda Elinor Ostrom ve Yochai Benkler gibi düşünürler de müştereklerin yalnızca tüketilen kaynaklar olmadığını aynı zamanda toplulukların belirli ilkeler etrafında yeniden ürettiği ve koruduğu yapılar olduklarını savunmuşlardır. Müşterekler üzerine yaptığı çalışmalarıyla 2009 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Ostrom, tıpkı Schumacher gibi devlet-piyasa gibi bürokratik dev yapıların dışında, küçük topluluklar ve dayanışma ağları üzerinden kaynakların ve üretimin yönetişimini üçüncü bir alternatif olarak tartışmaya açmıştır [Ostrom, 1990]. Benzer şekilde Benkler de Adam Smith'in iktisat klasiği *Ulusların Zenginliği*'ne (*Wealth of Nations*) gönderme yaparak Ağların Zenginliği (*Wealth of Networks*) [2006] kavramını ortaya atmıştır. Benkler, 19. ve 20. yüzyılların endüstri toplumunun merkezi yapılarının ve devlet mülkiyeti, piyasa mülkiyeti ikileminin yerini internet ağları aracılığıyla oluşan müşterek paylaşımlarına, dolayısıyla yeni mülkiyet biçimlerine bırakacağını öngörmektedir [Benkler, 2006]. Böylelikle otomobil kulüpleri örneğinde olduğu gibi arabalar özel mülkiyette olsalar dahi birçok kişinin kullanımına açık olabilecek, kısıtlı kaynaklar ekolojik açıdan daha etkin kullanılırken araçlara erişim kolaylaşacağı için refah seviyesi de yükselecektir [Wall, 2013].

Avusturyalı filozof ve toplum eleştirmeni Ivan Illich ise sanayi toplumlarının kurumsal yapılarına dönük tespitleriyle ekoloji hareketinin radikal kanadının temsilcilerinden biri olarak kabul görmüştür [Löwy and Sayre, 2016]. Şahin'in de belirttiği gibi, [2017] Illich'in kurumlar üzerinden geliştirdiği endüstriyalizm eleştirisi, kitlesel fabrika üretiminin ve beraberinde getirdiği kaynak israfının ve kirliliğin ötesine geçerek, bu üretim modelini hazırlayan toplumsal yapının marazlarına odaklanmaktadır. Illich'e göre endüstriyel üretim modeli gücün merkezileşmesi, aşırı uzmanlaşma, büyük ölçekli kurumlar ve bürokratik yapılar üzerinden toplumun her kademesini kontrol etmektedir. Böylelikle doğal kaynaklar ve yeni teknolojiler

³ ABD'de yer alan "Schumacher Center for a New Economics" (Yeni Bir Ekonomi için Schumacher Merkezi) 1980 yılından bu müşterekler üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. bkz. <https://centerforneweconomics.org/apply/the-commons-program/>

kurumsal mekanizmalarının tekeline alınarak sürekli olarak yeni sahte talepler yaratılmakta, bireylerin toplumdaki rolü tüketiciye indirgenmektedir [Illich, 1973]. Ayrıca ona göre endüstriyalizmin mantığı toplumsal düzenlemelerin her kademesine yansıdığından dolayı eğitim, sağlık, ulaşım gibi sistemler, seri üretimin montaj bandı gibi homojenleştirici bir işlev görmekte, bireyler bu doğrultuda öğrenci, hasta, yolcu olarak nesneleştirilmektedir [Illich, 1973]. Illich, endüstriyalizmin üretkenlik idealinin karşısına ise “şenliklilik” (conviviality) kavramını koymaktadır. Illich’in “şenlikli toplum”u endüstri sonrası toplumu olarak endüstrinin egemenliğinden kurtulmuştur. Böyle bir toplumu inşa edebilmek için Illich’e göre öncelikle doğal ölçek ve sınırları belirlemek gerekmektedir, zira ona göre çevrenin ve toplumsal dengenin bozulmasının asıl nedeni ölçek sorunudur ve bu ölçekler büyüdükçe başlangıçtaki amacının tam tersine yönelerek toplumu tehdit etmeye başlamıştır [Illich, 1973]. Illich’in gelecekteki toplum ideali ise şöyle özetlenebilir:

-Modern teknoloji yadsınmaz ancak tekniğin imkânları merkezileşmiş erkin elinden alınarak bireylerin yaratıcılığının hizmetine sunulmuştur. Bu toplumda yapay bir çevrenin dayattığı ihtiyaçlar yerine özerk ve yaratıcı ilişkilerle şekillenen karşılıklı bağımlılıklar esastır.

-Endüstri sonrası toplum, başkasının zorunlu emeğini, zoraki öğrenimini, ya da tüketimini esas almayacak şekilde kurulmuştur. Araçlar merkezi denetimden kurtulduğu ve bireylerin kullanımına sunulduğu için insanlar makine denetçisi olmaktan kurtulmuş, böylelikle üretim-tüketim ilişkileri yabancılaşma-kutuplaşma ekseninden şenliklilik-yaratıcılık idealine doğru kaymıştır [Illich, 1973].

Gelecek bilimci Alvin Toffler’in gelecek öngörülleri de Schumacher ve Illich’in görüşleriyle benzerlik taşımaktadır. Toffler sanayi sonrası toplumun “üçüncü dalga” ile ortaya çıkacağını savunmaktadır. Ona göre toplumların tarihsel süreç içerisinde avcı toplayıcılıktan tarım devrimine, tarım devriminden sanayi devrimine iki büyük dalga yaşanmıştır. Üçüncü dalga ise, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görünür olmaya başlayan ve sanayi toplumunun değişimini işaret eden, sanayi sonrası toplumunu hazırlayan dalgadır [Toffler, 1980]. Toffler’in sanayi sonrası toplumunda merkezi kurumlar çözülmeye başlamış, üretim tüketim ilişkileri radikal biçimde dönüşmüştür. Yazara göre sanayi toplumları, insani ilişkilerde geçicilik, hızlı tüketim

ve sürekli değişimle karakterize modern yaşamı sorgulamaya başlamış, aynı zamanda yaşam tarzının doğaya verdiği zararın farkına varmıştır. Dolayısıyla Toffler'in sanayi sonrası toplumu, teknolojiyi doğa üzerindeki tahakküm kurmak için değil onunla karşılıklı iş birliği geliştirmek için kullanmakta, bu doğrultuda yenilenebilir enerji kaynaklarını tercih etmektedir [Toffler, 1980].

Toffler'e göre sanayi toplumunun materyalist eğilimleri de endüstriyalizmin ürünüdür. Sanayi sonrası toplumda ise bilgi ve üretim demokratikleşerek ademi merkezileşeceği için sanayi toplumunun maddiyatçı yapısı da değişime uğrayacaktır, zira ona göre insanlar geleceğin belirsizliğinden korktukları için tüketimi kışkırtan çokuluslu şirketlerin de etkisiyle her şeye anında sahip olmak istemektedirler. Ancak "elektronik ev" in (electronic cottage) ortaya çıkışıyla üretim ve tüketim mekânları birleşecek böylelikle üretimi tekelinde bulunduran ve toplumsal hayatın tüm katmanlarını düzenleyen merkezileşmiş kamusal ve özel yapılar çözülmeye başlayacaktır. Böylelikle "doğaya ve doğal yaşama dönüş" hızlanarak topluluğun anlamı yeniden keşfedilecek, bireyler sanayi toplumlarının yalıtılmışlığından ve yabancılığından sıyrılmış olacaktır [Toffler, 1980].

Toffler üçüncü dalga ile evin toplumsal dönüşümde şaşırtıcı bir önem kazanacağını düşünmektedir. Ona göre elektronik evin ortaya çıkışıyla birlikte tükettiğini üreten, üretici (ing:prosumer) denilen bir sınıf ortaya çıkacak böylece iş yaşamı kitlesel özellikten sıyrılacak, ev iktisadi, tıbbi ve eğitimsel olarak da toplum yaşantısında merkezi bir öneme sahip olacaktır. Böylelikle toplum kurumlar hiyerarşisi yerine kurumlar ağı çerçevesinde yeniden oluşacaktır. Dolayısıyla yeni, haberleşme, çalışma, eğitim, aile biçimleri ortaya çıkacak, geçmişin etik ve kültürel değerleri geçerliliğini yitirecektir [Toffler, 1980].

Frankel'in de [1991] tespit ettiği gibi sanayi sonrası kuramcılarını ücretli emek ve Protestan çalışma ahlakına karşı işin, kendin-yap uygulamalarına dönüşerek özerkleşmesini ve eğlenceli hale gelmesini, bürokratik ve merkeziyetçi yapıların yerini resmi olmayan ağların almasını ve kendine yeterliliğe dönük bir gelecek ön görmektedirler. Sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplumların diğer farkları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Tablo 3.7).

Tablo 3.7. Sanayi Toplumu ile Sanayi Sonrası Toplum Arasındaki Farklar.

SANAYİ TOPLUMU	SANAYİ SONRASI TOPLUM
Merkeziyet	Ademi Merkeziyet
Büyüklik	Küçüklük
Uzmanlaşma	Çok Yönlülük -Mesleki Rotasyon
Teknolojik Determinizm	Uygun Teknoloji/Alternatif Teknoloji
Protestan İş Ahlakı	Yaratıcı Süreç Olarak İş
Fosil Yakıtlar	Yenilenebilir Çok Çeşitli Enerji
Üretkenlik	Şenliklilik
Kitle	Topluluk
Üreticiler ve Tüketiciler	Üreketici
Mülkiyet - Bürokrasi	Müşterekler - Ağlar

3.3. Edebiyatta Ekolojik Ütopyalar

Çalışmanın bu bölümünde ekolojik ütopya edebiyatının öncüsü olarak gösterilen William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler* [1890] adlı romanı, ekolojik ütopyaların klasik eserlerinden olan ve Ernst Callenbach tarafından kaleme alınan *Ekotopya* [1975] ve eko-feminist yazının öne çıkan eserlerinden biri olan Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* [1976] romanı incelenmektedir.

3.3.1. Hiçbir Yerden Haberler (1890) – William Morris

19. yüzyılın ütopyaların en uzun dönemi olduğu ve bu dönemin birbirinden farklı ütopyaçı ideallerin çarpışma alanı olduğu ifade edilmektedir [Manuel and Manuel, 1979]. 19. yüzyılın en etkili ütopyalarından olan iki eser; Edward Bellamy'nin 1888 yılında kaleme aldığı *Geçmişe Bakış:2000'den 1887'e* adlı eseriyle William Morris'in 1890 yılında yayımlanan *Hiçbir Yerden Haberler* adlı eseri bu çarpışmaya örnek olarak gösterilebilir.

Bellamy'nin 2000 yılı Boston'u üzerinden tasvir ettiği ütopya devleti teknoloji ve sanayileşmenin imkânlarını kullanarak kapitalizmin yarattığı sınıfsal eşitsizlikleri aşmış, özel mülkiyeti ikna yoluyla ulus devletin kontrolüne geçirmiş ve tüm ulus sanayinin itici gücünü oluşturacak biçimde kalkınma seferberliğine girişmiştir. Ütopya

devletinde sanayi üretimine dâhil olmak askeri bir görev addedilir, öyle ki yazar ütopya halkını sanayi ordusu olarak tanımlamakta, sanayi üretimindeki kariyer basamaklarını da askeri rütbelere ifade etmektedir. Sanayi ordusunun kontrolü ve üretilen malların halka dağıtımını ise dev bürokratik yapılarla mümkün olmaktadır. Sanayi üretiminin çıktıları olan mallarda gereksiz çeşitlilikten kaçınılmaktadır, bu mallar mağazalarda satılmak yerine büyük depolarda bekletilmekte, vatandaşlar da emekleri karşılığında kendilerine tahsis edilen kredi kartlarının bakiyeleriyle ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Bu bakiyeler başkasına devredilemediğinden para mübadelesinin önüne geçilerek kapitalist birikim engellenmektedir. Endüstriyel üretimin tek tipliğine benzer şekilde eğitim de sanayi ordusunun ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş standart bir içerikle yüküdür, böylelikle herkesin eşit koşullar altında eğitim alması mümkün hale gelmiştir [Bellamy, 1890]. Bu özellikleriyle Bellamy'nin *Geçmiş'e Bakış*'i eşitlik idealini sağlamaya çalışırken oldukça merkezi, hiyerarşik ve bürokratik bir ütopya devleti resmetmiştir.

Morris, *Geçmiş'e Bakış*'i okuduktan sonra Bellamy'nin ideal sosyalist devletine karşıt bir ütopya yaratmak istediğini belirtmiştir [Meier, 1977]. Zira, Morris'e göre Bellamy'nin ütopyası tümüyle mekanize bir toplumu resmeden itici bir distopyanın görüntüsünden başka bir şey değildir [Yunusoğlu, 2009]. Dolayısıyla Morris'in ütopyası bir anlamda Bellamy'nin sanayiye dayalı refah toplumunun karşıtlıkları üzerine kuruludur. Bu yönüyle eseri, endüstriyalizm-ekolojizm karşıtlığı olarak okumak mümkündür. Örneğin Bellamy'nin ütopyasında teknoloji bir kurtarıcı olarak kalkınma idealinin perçinleyicisidir, tüm ulus ise sanayi ordusunun neferleri olarak zorunlu hizmete tabi tutulmuşlardır. Kalkınma idealini sorgulayarak çalışma sistemine tabi olmayanlar toplumdan dışlanır ve cezalandırılırlar. Morris'in ütopyasında ise çalışma insanların yaratıcı enerjisinin dışavurumu olarak eser boyunca sanat seviyesinde ele alınır. Bu nedenle eserin temel yapıtaşı “yabancılaşmamış emek” tir. Makineler ise ancak angarya olarak görülen işler için kullanılır, yaratıcı el emeğine dayanan zanaatın yerini alamazlar. Morris'in teknolojiye bakış açısı bu anlamda seçici bir karakterdedir ve bugünün alternatif teknoloji tartışmaları bağlamında teknolojinin politik yönüne, insancıl potansiyeline gönderme yapmaktadır.

Jameson'a göre *Hiçbir Yerden Haberler*'i diğer ütopyalardan farklı kılan özelliği mühendislik ve teknolojiyi merkeze alan ütopyaların karşısına estetik ve libido odaklı bir toplumsal yapıyı yerleştiren ütopya anlatılarının ilk örneğini oluşturmasıdır [Jameson, 2005]. Morris'in ütopyası bu yanı sıra teknolojiyi ve kalkınmayı vazgeçilmez

idealler olarak ele alan ve “ilerleme nosyonunu” doğrusal bir zamansallıkla ele alan düşüncenin karşısına yerleştirilebilir. Morris’in ütopya ülkesi “Hiçbir Yer” de Bellamy’nin ütopyası gibi 21. yüzyılda geçmektedir. Ancak Morris’in tasvir ettiği ülke Bellamy’nin Boston’unun aksine görkemli binalardan, parklardan yoksundur, zira büyük kentler doğa içinde kaybolmuş kent-doğa ayrımı silikleşmiştir. Yabancılaşmamış emeğin pastoral manzaralarla birleşimi, eserin Marksist ve Romantik duyarlıkların sentezi olduğunu vurgulamaktadır [Yunusoğlu, 2009]. Keza yazar kendi döneminin İngiltere’sinin endüstriyel kirliliğini ve doğa sömürsünü toplumunun ahlaki çürümüşlüğüyle bir gördüğü için “Hiçbir Yer” toplumun gönenciyle birlikte İngiltere kırsalının enfes manzaralarını birlikte resmetmektedir.

Morris’in ütopyasında devrim sonucu İngiltere’nin eski sanayi toplumu radikal bir değişikliğe uğramıştır. Hiçbir Yer’de çalışmayı zorunlu bir ibadet gibi ele alan Kalvinist iş etiği reddedilmektedir, çünkü zorunlu eğitim ve zorunlu çalışma eski kölelik düzeninin bir uzantısı olarak görülmektedir. Çocukların zihinsel düzeyleri ve yetenekleri farklı kabul edildiği için standartlaşmış bir eğitim sistemi yoktur. Ancak çocuklar yetişkinlerin günlük aktivitelerine eşlik ederek aşçılık, marangozluk, at biniciliği, dükkân işletmeciliği gibi birçok beceriyi edinirler. Dolayısıyla eğitim ve iş özgür seçimlere tabidir. Tembelliğin kölelik düzeninin ve zoraki çalışma etiğinin bir uzantısı olduğu varsayılır. Hiçbir Yer’de herkes ilgi alanlarına göre farklı etkinliklerde iş yaptığı için tembellik de yoktur. Üretim herkesin kendi seçimine göre dâhil olduğu toplu çalışma gruplarında yapıldığı içinse bilgiler ve deneyimler paylaşılmakta, kişiler belli bir uzmanlığa yönelik tekrarlı ve sıkıcı işlerden uzak durmaktadırlar. Üretilen ürünlerde sağlamlık ve kullanılabilirlik esas olduğundan gereksiz ürünler üretilmemekte, üretilenler ise uzunca yıllar kullanılabilir. Kendi dönemini eleştiren yazara göre eski sanayi üretimi yalnızca kârlılığa odaklandığı için kullanılacak değil satılacak mallar üretmektedir. Morris, doğanın sınırsız bir hammadde kaynağı olarak algılanıp ucuz ve çirkin seri üretim için kullanılmasını ise “dünya pazarı”nın sömürücü ve tahakkümcü düşünme şekliyle açıklamaktadır:

“Onlar bu hayatta, insanlık dışındaki canlı cansız her şeye insanların tanımladığı gibi doğal olarak bakarken, diğer yanda ise insanlığı ayrı bir kefeye koyuyorlardı. İnsanların o zamanlar bu şekilde düşünmeleri normaldi, çünkü onlar doğayı bir olasılıkla kendi köleleri olarak görmekteydiler, çünkü doğa onların dışında bir şeydi.” [Morris, 1890].

Morris'in doğa-toplum ikiliği eleştirisi bu bağlamda derin ekolojinin ve toplumsal ekolojinin görüşleriyle benzeşmektedir. Morris'in ütopyasında doğa-toplum ikiliği sona erdiği için kent-kır ikiliği de ortadan kalkmıştır. Devrim sonrası, büyük üretim merkezleri ve merkezi siyasal yapılanmalar dağıldığı içinse büyük kentler de zamanla çözülmeye başlamış, kentliler ve kırsal halk bilgilerini paylaşarak kent-kır sentezi oluşturacak mekânsal ve örgütsel birlikler ortaya çıkarmıştır. Böylelikle üretim ve tüketim de mekânsal olarak birleşmiş, insanlar çevrelerindeki insan dışı doğanın farkındalığına erişmişlerdir. Merkezi otoritelerin ortadan kalkmasıyla birlikte komünal yapılanmalar barışçıl ikna yöntemleri ile kendi bölgelerindeki tüm kararların alımında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Morris'in ademi merkezietçi demokrasi ideali, teknolojinin özgürleştirici potansiyeline yönelik görüşleri ve kent-kır birlikteliği fikri 20. yüzyılda Ebenezer Howard ve Frank Lloyd Wright gibi ütopyaçı mimar ve plancıların üzerinde büyük etki uyandırmıştır.

3.3.2. Ekotopya (1975) – Ernst Callenbach

Ekolojik ütopya edebiyatının, türle özdeşleşmiş olan ve en bilinen eseri, 1975 yılında yayımlanan ve Ernst Callenbach tarafından kaleme alınmış olan *Ekotopya*'dır. Ekotopya, tümüyle ekolojik ilkelere göre işleyen bir toplum ütopyası olmasının yanı sıra, ilkel yaşama dönüş yerine, modern teknolojiyi doğal çevreyle uyumlu yaşamının bir parçası olarak ele alan ütopyaların da ilk örneklerindedir. [Merchant, 1983]. Pak'a göre de Ekotopya 1960'ların ve 70'lerin karşı-kültür hareketleri sonrası gelişen sosyal değerleri, dönemin ünlü karşı-kültür yayını *The Whole Earth Catalog*'un teknolojik özgürlükçülük ve ademi merkezi ekonomi temalarıyla harmanlamıştır [Pak, 2016].

Callenbach'ın ütopyası, 1980 yılında ABD'den bağımsızlığını kazanarak ayrılan Kuzey Carolina, Oregon ve Washington eyaletlerini içeren Ekotopya ülkesini konu almaktadır. William Weston adlı gazeteci ABD tarafından Ekotopyalıların yaşamını gözlemlemek için görevlendirilmiştir. Callenbach roman boyunca, okuyucuya Weston'un kendi ülkesi ABD ile Ekotopya'nın derin karşıtlıkları üzerinden, sanayi kapitalizmi ile ekolojik ilkelere göre kurulmuş bir toplumun farklılıklarını aktarır. Örneğin yazar, modern hayatın getirdiği hızlı yaşamın ve keşmekeşin Ekotopya'da bulunmayışını şöyle ifade etmektedir:

.....“Her yerde tuhaf bir sükûnet hüküm sürüyordu. Şehirlerimizin telaşlı koşuşturmacasına, klakson çalan otomobillere, deli deli sürülen taksilere, şehir hayatının hayhuyunda oraya buraya sürüklenen insan yığınlarına hiç olmazsa azıcık benzeyen bir durumla karşılaşmayı beklemiştim.”[Callenbach, 1975].

Ekotopya’da uçakların ülke hava sahasına girmesine izin verilmemektedir, özel otomobil kullanımı da yasaklanmıştır. Ülke sathına yayılmış oldukça sofistike bir hızlı tren hattıyla insanlar ülkeyi boylu boyunca kat edebilmektedir. Kentlerde ve kasabalarda ise ulaşım herkesin kullanımına açık olan bisikletlerle ya da ücretsiz olarak ulaşılabilen otobüslerle ve minibüslerle yapılmaktadır [Callenbach, 1975].

Ekotopya’nın anlatısında, modern tüketim toplumunu simgeleyen ABD ile olan karşıtlıkların en dikkat çekenini ekonomik yapılanmadır. Ekotopya’da ekonomik büyüme ve refahın GSMH üzerinden ölçülmesi eleştirilir. Ülke, bağımsızlığını kazandıktan sonra “sabit durum” ekonomisine geçmiştir. Ekotopyalıların rahatsız edici ve çirkin buldukları tüketim sembolleri ve reklam tabelaları şehirlerden kaldırılmıştır. Üretim kullanım değeriyle ölçüldüğü için gereksiz üretimden kaçınılmaktadır. Üretilen ürünlerinse çevre üzerindeki etkileri her daim gözetilmektedir, örneğin Ekotopyalılar doğada hızlıca çözünebilen bir plastik kullanmakta, yapı malzemesi olarak da sürdürülebilir tekniklerle üretilen ahşabı tercih etmektedirler. Ekonomik büyüme baskısı ortadan kaldırıldığı ve sabit durum ekonomisine geçildiği için çalışmak da keyifli hale gelmiştir. Haftalık çalışma süresi 20 saate düşmüş, çalışanların bağlı olduğu sıkı kurallar dizgesi ortadan kaldırılmıştır. Weston, Ekotopya’da çalışma ile oyunun iç içe geçmiş olmasını şöyle aktarmaktadır:

“...bir Ekotopyalının ne zaman çalıştığını, ne zaman dinlendiğini anlayamıyorsunuz. Bir hükümet dairesinde önemli bir tartışma sırasında ansızın herkes saunaya gitmeye karar verebiliyor....Ekotopya’da çalışma ile çalışmama arasındaki ayrım zamanla siliniyor gibi. Bizim, işi ‘gerçek yaşam’dan ayıran yaklaşımımızda demode olmuş. İnanılmaz bir durum ama, Ekotopyalıları işlerini seviyorlar.” [Callenbach, 1975].

Ekotopya’da işle oyun arasındaki farkın silinmesine benzer şekilde kent-kır ayrımı da ortadan kalkmıştır. Bağımsızlık sonrası büyük kentlerde toplanan nüfus dengeli olarak ülke çapında dağıtılmış, kentlerin odak noktaları ise ağaçlandırılarak kamusal alanlara dönüştürülmüştür. Ayrıca Schumacher’in küçük güzeldir ilkesi ile ademi merkezîyetçi topluluk esasları kurumsal yapılarda görünür olmuştur. Örneğin üretim ortak mülkiyetteki küçük ölçekli fabrikalarda, atölyelerde ve çiftliklerde yapılmakta yerel dağıtım ağıyla ülkenin her noktasına ulaşmaktadır. Eğitim de benzer

şekilde birkaç öğretmenin bir araya gelerek kurduğu küçük ölçekli okullarda, öğrencilerin ilgi alanlarına dönük, doğayla iç içe mekânlarda gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Ekotopya’da âdemi merkezîyetçi yapılanma gereği medya, hukuk, yüksek öğrenim gibi kurumların da özerk ve çeşitli olması sağlanmıştır.

3.3.2. Zamanın Kıyısındaki Kadın (1976) – Marge Piercy

Marge Piercy tarafından kaleme alınmış olan *Zamanın Kıyısındaki Kadın* [1976] adlı eser, feminizm ve ekoloji temalarını içerdiği için eko-feminist yazının öne çıkan eserlerinden biri olarak ele alınmaktadır [Garforth, 2002]. Ütopya, romanın başkahramanı olan Connie Ramos’un zaman yolculukları üzerinden ilerlemektedir. Romanda feminist ütopyaların karakteristik özelliklerinden biri olarak zaman döngüsel olarak ele alınarak doğrusal zaman düşüncesi ve ilerleme ideali sorgulanmaktadır [Keskin, 2019]. Connie, yaşadığı erkek egemen toplumda hor görülen ve haksızlıklara uğrayan Latin Amerikalı bir kadındır. Üstün bilişsel yetenekleri sayesinde farklı zaman dilimlerine seyahat edebilen Connie New York’ta zorla kapatıldığı bir akıl hastanesinde Mattapoisetli Luciente ile telepatik iletişime geçer. Luciente ve Connie arasındaki diyaloglarla örülen ütopya anlatısında okuyucuya 2137 yılındaki Mattapoiset’in pastoral görüntüsüyle 1967 yılındaki New York’un kentsel yaşamının farklılıkları aktarılır. Garforth’a göre eser bu bağlamda gelecek – ilerleme, geçmiş - pastoral bağlantılarının ötesine geçerek okura ilerleme idealini sorgulatmaktadır [Garforth, 2002]. Keza Connie geleceğin toplumunu görünce şaşkınlığa uğramıştır: “*Ne gökdelenler ne uzay limanları ne de gökyüzünde trafik sıkışıklığı. “Doğru yönde gittiğimize emin misin? Geleceğe doğru?”* [Piercy, 1976].

Mattapoiset ve New York karşılaştırması üzerinden, eserde, hiyerarşik baskının, yabancılaşmanın, izolasyonun ve ekolojik sorunların modern sanayi toplumunun kurumlarının ve teknolojiye bakış açısının bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Mattapoiset bu yönüyle, hem modern toplumun devlet, okul, hastane gibi kurumlarının yok edildiği hem de üretimde doğal dengenin her şeyin üzerinde tutulduğu bir ütopyadır. Öyle ki bu ütopyada “hayvan avukatı”, “nehir doktoru” gibi meslekler bulunmaktadır. Bu yönüyle eser, insan dışı doğa ile yeni bir etik geliştirmeyi öneren derin ekolojinin ilkeleriyle benzerlik göstermektedir. Mattapoiset’de enerji kaynağı olarak ise yalnızca dalga, rüzgâr, güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları

kullanılmaktadır. Oldukça gelişmiş bir fabrika ve otomasyon sistemine rağmen makineler yalnızca sıkıcı işler için kullanılmaktadır. Eğitim ve iş ise birbirinden ayrı tutulmamakta, her ikisi de farklı ilgi alanlarına göre bireylerin kendi seçimlerince dâhil olabilecekleri topluluklarda yürütülmektedir. Ayrıca eserde kişilerin belirli dönemlerde rutin işlerden sıyrılması ve farklı ilgi alanlarına yönelmesi beklenerek sanayi toplumlarının aşırı uzmanlaşmasına gönderme yapılmaktadır.

Mattapoiset’de ayrıca biyo-bölgeselci yaklaşımla her bölgenin kendi kaynaklarına dayalı olarak gelişmesi ve nüfusu sınırlandırması beklenmektedir. Yine eserde biyo-bölgeselci yaklaşımla âdemi-merkezi topluluğa vurgu yapılarak topluluğun tüm karar süreçlerine dâhil olduğu doğrudan demokrasi fikri benimsenmektedir.

Ekolojik ütopya edebiyatı üzerinden yapılan inceleme sonrasında ekolojik toplumun ortak özelliklerine yönelik kavramlar Tablo 3.8’de ifade edilmektedir.

Tablo 3.8: Ekolojik Ütopya Edebiyatında Öne Çıkan Kavramlar.

EKOLOJİK ÜTOPYA EDEBİYATINDA ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR
Kent-Kır Birlikteliği
Ademi-Merkeziyetçi Örgütlenme
Taban Demokrasisi
Sabit Durum Ekonomisi
Oyun Olarak/Yaratıcı Süreç olarak Çalışma
Teknolojinin Özgürleştirici Potansiyeli (Alternatif Teknoloji)

3.4. Bölüm Sonucu

Ekolojik ütopyaların siyasi teorideki ve edebiyattaki kökenleri üzerine yapılan incelemeler sonucunda türün belirleyici özellikleri ortaya konulmuştur. Ekolojik ütopyalar ekonomik ve kültürel olarak, modern toplumda endüstriyalizm olarak adlandırılan ilerlemeci dünya görüşüne, sanayi kapitalizminin rekabetçi ve doğal kaynakları sömürücü etkisine karşı, insan ve doğal çevre arasında yeni etik yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiği üzerine temellenmişlerdir. Derin ekoloji bu bağlamda eko-merkezci bir yaklaşım geliştirirken, toplumsal ekoloji doğanın kapitalist üretimine dikkat çekmiş, ancak her iki yaklaşımda modern sanayi toplumunun kültürel, ekonomik ve etik kodlarının değişmesini ekolojik bunalımın sona ermesi için vazgeçilmez idealler olarak belirlemişlerdir.

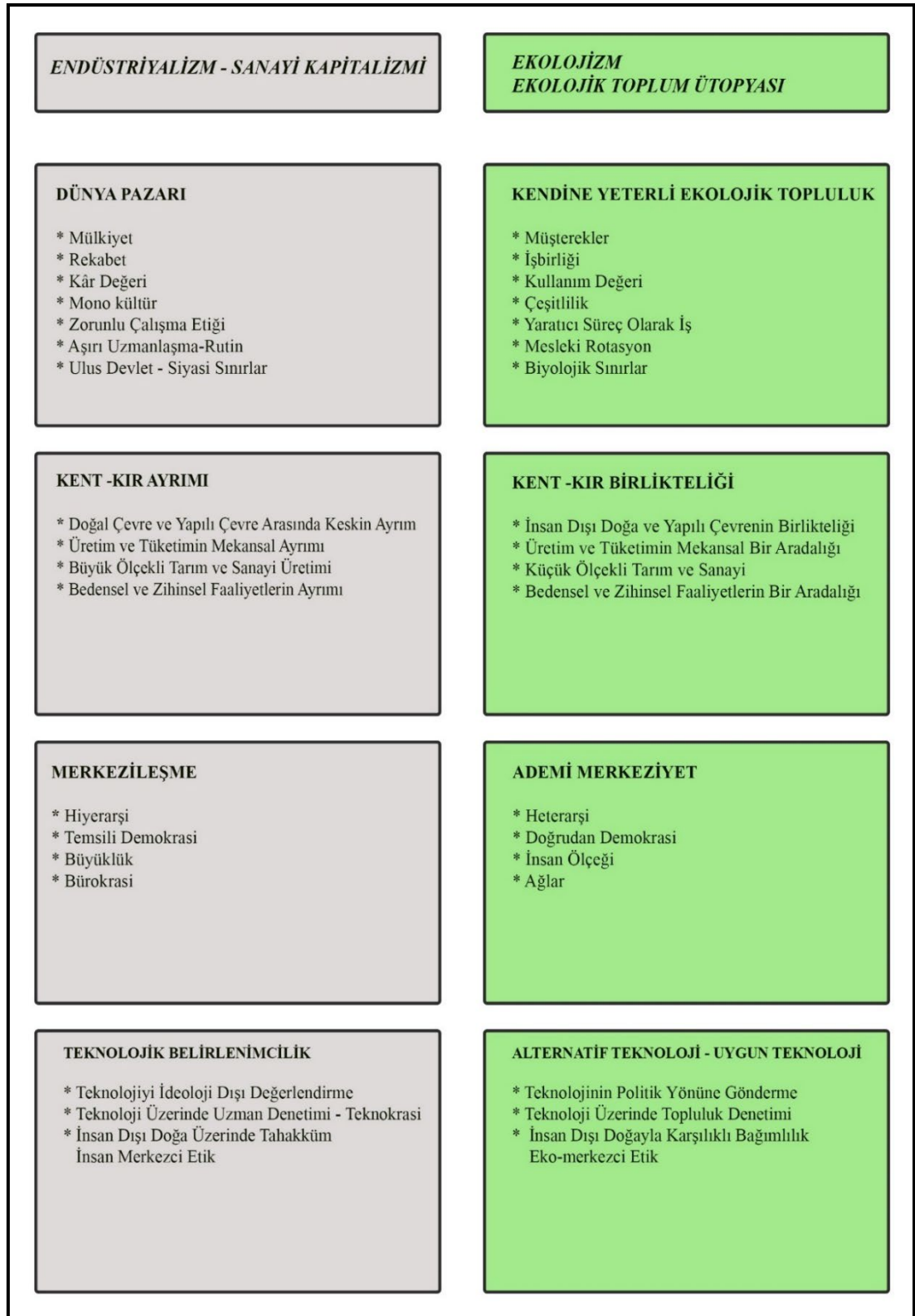
Ekolojik ütopyaların siyasetteki, edebiyattaki ve niyet topluluklarındaki eleştirileri, merkezi yapıların ademi merkezi karaktere bürünmesi gerektiği, ekonomik etkinliklerin ve sosyal kurumların da benzer şekilde büyük ölçekli ve bürokratik yapılardan arındırılması gerektiği noktasında uzlaşmaktadırlar. Böylelikle teknolojinin de yerel erkin kontrolüne geçerek üretim-tüketim mekânlarının birleşeceği, aynı zamanda toplumların bu yolla doğrudan demokrasiyle yönetilebileceği ve kendi çevreleri hakkında söz sahibi olabileceği varsayılmaktadır.

Ekolojik ütopyaların bir başka varsayımı böylesi radikal bir dönüşümün kent-kır arasındaki ayrımları, yani yapılı çevre ile doğal çevre arasındaki farkın silinmesini sağlayacağı, böylelikle insan toplulukların dahil oldukları ekosisteme yönelik farkındalık geliştirmelerinin mümkün olacağıdır.

Ekolojik ütopyalar ayrıca hiyerarşik, merkezi ve bürokratik yapıların ortadan kalkmasıyla birlikte çalışmanın ve eğitimin de modern sanayi toplumundaki mekanik yapısından farklılaşacağını ön görmektedirler. Modern sanayi toplumlarının endüstriyel üretime yönelik standartlaşmış, rekabetçi çalışma ve eğitim süreçlerinin, ekolojik bir toplumda iş birliğine, ortak üretim süreçlerine müştereklerin yaratımına dönüşeceği beklenmektedir.

Bu bölümde yapılan kodlamalar sonucunda ekolojik ütopyacı idealler ve en fazla öne çıkan kavramlar üst başlıklar olarak belirlenmiştir. Temel olarak kendine yeterli ekolojik topluluk, kent-kır birlikteliği, ademi merkezîyet ve alternatif teknoloji olarak dört başlık belirlenmiş ve bu başlıklarla ilişkili alt başlıkları içeren ekolojik ütopya

kavram haritası (Şekil 3.5) hazırlanmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde seçilen mimari örnekler bu dört başlık çerçevesinde incelenmiştir.

Şekil 3.5 Ekolojik Ütopyaların Kavram Haritası.

4. EKOLOJİK ÜTOPYALARIN MİMARLIKTAKİ YANSIMALARI

Ekolojik ütopyaların, siyasi teorideki ve edebi metinlerdeki yorumlamacı okuması üzerinden elde edilen kavramlar doğrultusunda bu bölümde ekolojik ütopyaların ön plana çıkan idealleri olan; kendine yeterli ekolojik topluluk, kent ve kır birlikteliği, ademi merkezîyet ve alternatif teknolojinin mimarlıktaki yansımaları dört başlık halinde incelenmektedir. Bölümde ele alınan yapılar, yorumsamacı yöntemin özelliklerinden olan “ölçüte dayalı örnekleme”, üçüncü bölümde ortaya konulan kavramları içerip içermeme durumu ölçüt alınarak seçilmiştir.

4.1. Kendine Yeterli Ekolojik Topluluk ve Düşünsel Kökenleri

Çalışmanın önceki bölümünde öne çıkan kavramlardan biri olan “kendine yeterli ekolojik topluluk”, sanayi toplumlarının birey-kitle ekseninde gelişen, rekabet, yabancılaşma, merkez manipülasyonuna karşı; müştereklerin üretimi, işbirliği ve doğrudan demokrasi alt başlıklarını ortaya koymaktadır. Önceki bölümde topluluk vurgusuyla dikkat çeken isimlerin düşünceleri özetlenecek olursa; Sale’e göre topluluk bireyin kendini gerçekleştirebilmesi ve katılımcı demokrasinin bir parçası olabilmesi önem arz etmektedir [Sale, 1985]. Bookchin’e göre ekolojik topluluk, kan bağı ve cinsiyet rolleri üzerinden gelişen zorunluluğa dayalı topluluk biçimlerinden farklı olarak, özgürlüğü ve çeşitliliği amaçlayan özerk yakınlık gruplarına referans vermektedir [Bookchin, 1971]. Schumacher, Toffler ve Illich ‘in aralarında bulunduğu sanayi-sonrası düşünürleri içinse topluluk; alternatif ekonomilerin, müşterek yaratımının, üretim ve tüketim mekânlarının birleşiminin ve öz denetime dayalı bir demokrasinin, dolayısıyla piyasa-devlet gibi merkezi yapıların dayatmalarına karşı yeni özgürlük alanlarına referans vermektedir [Schumacher, 1973, Toffler, 1980, Illich, 1973].

Literatürde niyet topluluğu (intentional community) olarak da yer alan ve belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş grupları imleyen topluluklar Jameson’ın ifade ettiği şekliyle [2005] genellikle var olan toplumsal durumdan “öz bilinçli kopmalar”la “ütopyacı adacıklar” yaratmakta ve yeni toplumsal alternatifler için izlekler oluşturmaktadırlar. Tarih boyunca ortak amaçlar doğrultusunda gönüllü olarak bir

araya gelen birçok topluluk deneyinin olduğu görülmektedir: Tarihteki ilk niyet topluluğunun M.Ö. 525'te Pisagor tarafından kurulan ve vejetaryenlikle birlikte entelektüelizm, mistizimi esas alan ve cinsiyet eşitliğini benimseyen Homakoeion olduğu bilinmektedir [Web 12, 2021]. 18. yüzyıla kadar kurulan niyet topluluklarının ise genellikle dini amaçlar doğrultusunda bir araya gelen kişilerden oluştuğu, 19. yüzyıla birlikte ise ütopyik sosyalistlerin görüşleri doğrultusunda yeni toplulukların kurulduğu gözlemlenmektedir⁴. Niyet topluluklarının ekolojiyle ilişkisi araştırıldığında ise 19. yüzyılda ütopyik sosyalistlerden Charles Fourier'in Falansterinden Amerikan Transandantalist topluluklarına, 20. yüzyılda ise, yüzyıl başındaki Amerikan kırsala dönüş hareketinden, yüzyıl ortalarındaki karşı-kültür hareketlerine ve yüzyıl sonundaki eko-köy ve geçiş hareketine uzanan bir hat olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde söz konusu topluluk deneyleri düşünsel arka planıyla birlikte ele alınmıştır.

19. yüzyıl Avrupası'nda sanayileşmenin sancılarını fark ederek yeni modeller öneren, yoksulluğu, gelir eşitsizliklerini, emek sömürsünü sonlandırmak isteyen üç önemli tarihsel figür, Henri de Saint Simon, Robert Owen ve Charles Fourier, ütopyik sosyalistler olarak anılmaktadırlar. Bu isimler arasından Charles Fourier'e son yıllarda ekoloji hareketi içerisinde ilginin yeniden canlandığı ve kuramının çağdaş ekoloji hareketine kaynaklık ettiği savunulmaktadır [Çıvgın, 2011, Roelofs, 2016].⁵

1772-1837 yılları arasında yaşamış olan Charles Fourier, sanayileşmenin henüz başında insan faaliyetlerinin neden olduğu iklim değişimini fark ederek bu durumu "klimaterik düzensizlikler" olarak ifade etmiş, bu düzensizlikleri endüstri uygarlığına içkin düşünme biçimleriyle ilişkilendirmiş ve geniş ölçekli ağaçlandırmanın gerekliliklerine dikkat çekmiştir [Çıvgın, 2011, Roemer, 2010]. Fourier uygarlığın çok yönlü bir eleştirisini yapmış, insanlığın doğa üzerindeki egemenlik tutkusuyla birbirleri üzerindeki tahakküm ilişkilerinin benzerliğini ortaya koyarak Bookchin'in Toplumsal Ekoloji felsefesini öncelemiştir [Web 13, 2016].

⁴ Tarih boyunca kurulmuş olan bazı niyet topluluklarının listesi için bkz. <https://peaceneews.info/node/3538/timeline-intentional-communities>.

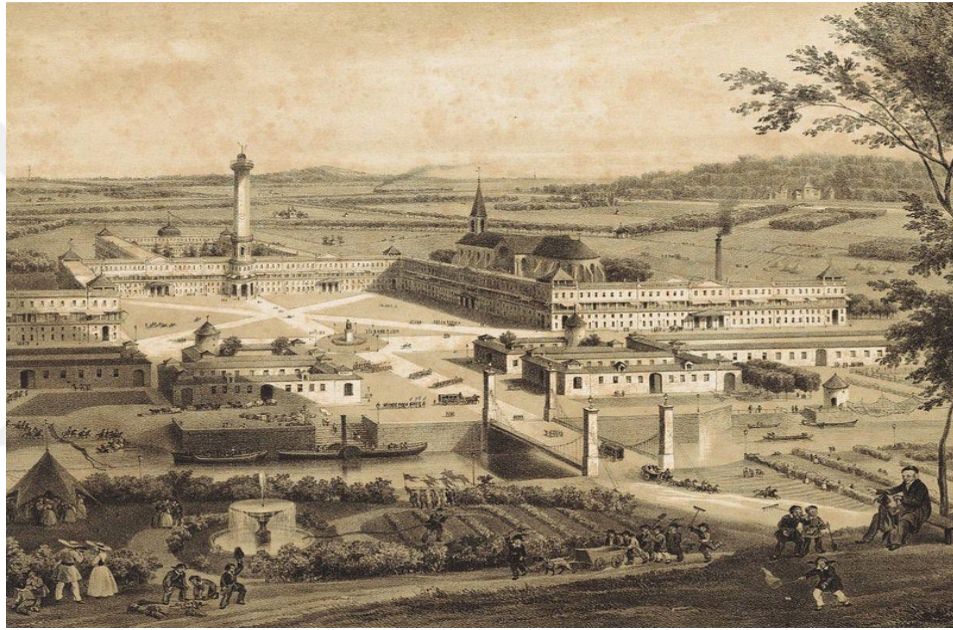
⁵ Charles Fourier'in William Morris, Pyotr Kropotkin, Murray Bookchin, Ivan Illich gibi çalışmada adı geçen ütopyacılar üzerinde etkiler bırakmıştır. Fourier'in 20. yüzyıl ekoloji düşüncesi içerisindeki yeri ve etkilediği diğer ekolojistler için bkz. Roelofs J., (1993), "Charles Fourier: Proto-red Green". *Capitalism Nature Socialism*, 4(3), 69-88. ayrıca bkz. <https://gaiadergi.com/golgede-birakilmis-bir-utopyaci-filozof-charles-fourier/>.

Fourier'e göre siyaset bilimi ve ahlak insanlığa hizmet etmek yerine yüzyıllardır onun kötü yanlarını ortaya çıkarmakta ve insan doğasını değiştirmeye çalışmaktadır, oysa yapılması gereken insanları değiştirmek değil çeşitliliği gözeterek toplumu bu doğrultuda düzenlemektir. [Çıvgın, 2011; Baba, 2020]. Bu yüzden Fourier, Saint Simon ve Owen'ı eleştirerek teknokratlar tarafından yönetilen merkeziyetçi bir toplum yerine dayanışmanın, çeşitliliğin ve kendiliğindenliğin hüküm sürdüğü kadınların ve çocukların eşit haklara sahip olduğu komünal hayatı savunmuştur [Çıvgın, 2011, Mc William, 1993]. Fourier'e göre endüstriyalizm sürekli yeni ihtiyaçlar yaratmakta ancak bu ihtiyaçları herkes için karşılamayarak bir tarafta bolluk, bir tarafta yokluk yaratmaktadır [Roelofs, 2016]. Dolayısıyla Fourier, endüstriyel üretimdeki verimlilik idealinin yerine hazzı, tutkuları, mutlu olmayı ve asgari geçim garantisini içeren bir ütopya taslağı çizer: Fourier'in ütopyasında vampirler olarak adlandırdığı ne üretici ne de tüketici olan, manipülasyon yoluyla hileli kazanç sağlayan ticari araçlar yoktur [Çıvgın, 2011]. Üretim "falanj" adı verilen kooperatif esasında işletilen, tarımı ve sanayiye içeren birimlerde yapılmaktadır. Falanjlardaki üretimde verimlilik yerine "çekicilik" esas olduğundan, görevler kendiliğinden bir araya gelen gruplarca gönüllülük esasıyla yapılmakta, topluluk esaslarınca bölüştürülmektedir. Falanj kurgusunda iş hazla bağlantılı olarak ele alındığından kişilerin sıkıcı ve tekrarlı işlere yönelmemesi adına iş çeşitlendirilmiş, bedensel ve zihinsel işler ayrımı ortadan kalkmıştır [Çıvgın, 2011, Roelofs, 2016].

Fourier tasarladığı yerleşim birimlerinde nüfusun sınırlanmasından yanadır. 1620 kişiden oluşacağını ön gördüğü falanjlarda her bireyin farklı karakterlerde olacağı, dolayısıyla küçük bir grupta bile her insanın farklı özellikler göstereceği ancak uyum içinde yaşayacağını ön görmektedir. Bu yanıyla Fourier'in eylemde ve inançta birleşmiş tek tip topluluk kurgusu yerine farklılıklardan doğan uyumu ön plana çıkararak şablon ütopyalardan ayrılan modellerin öncüllerinden olduğu söylenebilir. Fourier'in ütopyasını özgün kılan diğer özelliklerden bazıları şöyledir: Kendine yeterlilik, monokültür yerine çeşitlendirilmiş üretim, pazar yerine gereksinim için üretim, doğrudan demokrasi ve yabancılaşmamış emek [Çıvgın, 2011].

Falanj mimarisi (Şekil 4.1.), [Web 14, 2022] ayrıca, döneminin sanayi kentlerinden farklı olarak doğaya açık olacak, gün ışığından ve temiz havadan en iyi şekilde yararlanacak şekilde kurgulanmıştır. Tüm bu özelliklerinin yanı sıra falanjlarda kurgulanan komünal yaşam doğrultusunda, ortak mutfaklar, yemekhaneler, çamaşırhaneler ve etkinlik mekânları bulunmakta, bu sayede daha az atık üretilmekte

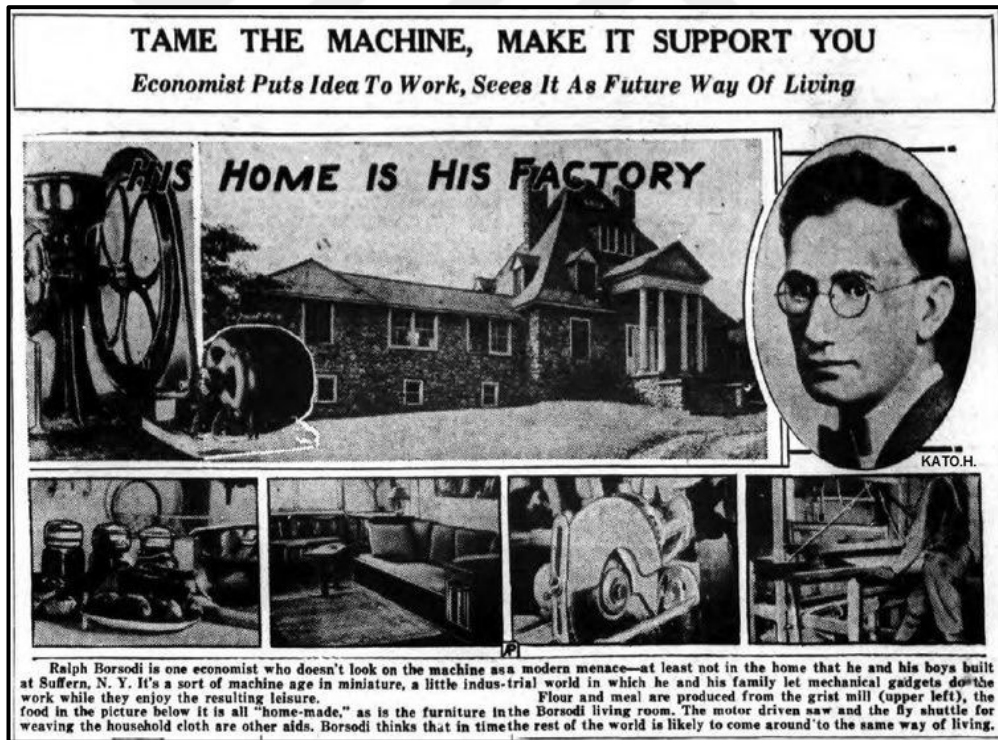
ve enerji tasarrufu sağlanmaktadır. Fourier ayrıca, sosyal sistemi özel bir konut türüyle birlikte ele aldığı için ilk modern şehirci olarak kabul edilmekte olup, sanayi ve tarımı bir arada kurgulamasından dolayı Howard'ın Bahçe Şehri'ni, karşılıklı yardımlaşmaya dayalı ademi merkeziyetçi topluluk düşüncesiyle Kropotkin'i etkilediği belirtilmektedir [Ragon, 1986]. Fourier ve kuramıyla ilgili dikkat çeken bir başka nokta ise bir toplumun genel durumunun o toplumdaki kadınların konumuyla ilişkili olduğunu tespit ederek feminizme öncülük etmesi ve ataerkil değerlere yönelik eleştirileriyle 1960'ların karşı kültürü tarafından yeniden keşfedilmiş olmasıdır [Roelofs, 1986, Barthes, 1989].

Şekil 4.1: Charles-François Daubigny tarafından hazırlanan bir falanj tasviri, (19.yy.).

20. yüzyılın başlarında yazdığı makale ve kitaplarla endüstriyalizme, teknolojinin ve doğal kaynakların yanlış kullanımına dikkat çeken Ralph Borsodi de ekolojik topluluk bilincine yönelik fikirleriyle 1960'lar karşı kültürünün ve 21. yüzyıl Geçiş Hareketi'nin ilham kaynaklarından biri olmuştur [Issel,1967; Web 15, 2021]. En ünlü eseri *This Ugly Civilization*'ı (Bu Çirkin Medeniyet) [1929] Büyük Buhran'dan hemen önce yayınlayan Borsodi, Amerikan Kırsala Dönüş Hareketinin düşünsel kaynaklarından biri haline gelmiştir [Norris, 1976]. Borsodi'ye göre yapılı çevreyi ve doğal güzellikleri yok eden, ülkeleri ve kentleri çirkin fabrikalarla, gecekondu mahalleriyle dolduran, ormanları, kömürü, demiri, petrolü müsrifçe tüketen ve gelecek nesillerin önceki kuşaklara barbar gözüyle bakmasına neden olacak

şey makine değil fabrika sisteminin kendisidir [Borsodi, 1929]. Borsodi, fabrikayı çağının etik ve estetik değerlerinin yitimine neden olan bir yapı olarak ele almakta, Taylorist üretim bandının kültürel ve eğitsel bir standartlaşmaya neden olduğunu savunmaktadır. Ona göre salt verimliliği ve hızı esas alan ve işçiyi üretim sürecinden soyutlayan Taylorist fabrikasyon süreçleri maddi zenginlik yaratırken, insanların üretimdeki yaratıcılık gereksinimlerinin önünde engeller oluşturarak kültürel alanı fakirleştirmektedir [Borsodi, 1929]. Büyük Buhran'ın sonucunda yaşanan ekonomik krize ve yüksek enflasyona tanık olan Borsodi, yaratıcı evsel üretimi ve kendine yeterli yaşamı savunan felsefesini (Şekil 4.2.) [Web 16, 2018] geliştirmek için çaba harcamış, 1935'te 16 ailenin katılımıyla Bayard Lane topluluğunu kurmuştur. Topluluğu destekleyecek ve enflasyon şoklarından etkilenmeyecek bir yerel para birimiyle birlikte ekonomist Henry George'un toprak reformunu birleştiren Borsodi'nin kendine yeterli topluluğa dair fikirleri modern çevre hareketiyle birlikte yeniden ortaya çıkmıştır [Web 15, 2021].

Şekil 4.2: “Onun Evi Aynı Zamanda Fabrikası” Vurgusuyla Borsodi’yi Tanıtan Bir Gazete Kupürü.

Yukarıdaki metinde bahsi geçen ekonomist Henry George'un araştırma boyunca ütopyacı toplulukların ve ütopyacı kentin müştereklerine ilişkin felsefi ve iktisadi bir referans kaynağı olduğu tespitinden hareketle görüşlerinin açıklanması faydalı olacaktır:

Henry George, endüstriyel ilerleme ve teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan büyük zenginliklere rağmen, yoksulluğun neden ısrarla varlığını sürdürdüğü sorusundan yola çıkarak Georgism (ya da Geoism) olarak adlandırılan felsefi ve iktisadi bir yaklaşım geliştirmiştir. George, 1879 tarihli kitabı *Progress and Poverty* (İlerleme ve Yoksulluk) ile sanayi toplumlarının bir yanda yeni iş imkânları ve büyük zenginlikler, diğer tarafta ise işsizlik, emek sömürüsü ve yoksulluk yaratmasının nedeninin, toprağın ve doğal kaynakların özel mülkiyeti olduğunu savunmuş ve tek vergi (single tax) olarak bilinen vergi reformunu önermiştir. George'a göre doğal kaynakların, toprağın yarattığı ve bir topluluğun kolektif çabası sonucu ortaya çıkan ekonomik değer topluluğa geri dönmek yerine büyük ölçüde arazi mülkiyetini elinde bulunduranlarda toplanmaktadır [George, 1879]. Toprak üzerindeki devlet mülkiyetinin ve yoksulluğa karşı nüfusun sınırlandırmasını ima eden Malthusçu yaklaşımların her ikisini de reddeden George, arazi mülkiyetini elinde bulunduranlar üzerinden elde edilecek vergi yoluyla ekonomik rantın topluluğa geri dönmesi gerektiğini savunmuş, böylece topluluk ve müşterekler üzerine geliştirilen fikirlerin öncül kaynaklarından biri haline gelmiştir [George, 1879, Ragon, 1986].

Henry George'un "Georgism" olarak ifade edilen fikirlerinin 20. yüzyıl toplum ideallerinde olduğu kadar kent planlamasının ütopyacı vizyonlarında da etkili olduğunu söylemek mümkündür: Lev Tolstoy, *Diriliş* adlı romanında Henry George'a değinerek, toprağın hava, su ve güneş ışığı gibi herkese ait olması gerektiğini vurgulamaktadır [Tolstoy, 1899]. Aldous Huxley ise ünlü distopyası *Cesur Yeni Dünya'nın* [1932] önsözünde ütopyasındaki toplumu tarif ederken Georgist ilkeleri benimseyen bir ekonomiden ve Kropotkinist bir dayanışmacı yapıdan bahsetmektedir. Sonraki bölümlerde detaylıca incelenecek olan 20. yüzyılın iki büyük ütopya kenti olan Howard'ın Bahçe Şehri ve Wright'ın Geniş Arazi Kenti de Georgist ilkeler doğrultusunda arazinin kooperatif sahipliğine vurgu yapan bir tasarı ortaya koymaktadır.

Georgism'in 20. yüzyılın başlarındaki büyük etkisinin 21. yüzyıl ütopya kentinde de yeniden ortaya çıktığı görülmektedir: ABD'li Marc Lore'un girişimiyle ortaya çıkan ve sürdürülebilir topluluklar yaratmayı hedefleyen Telosa (Şekil 4.3,

Şekil 4.4), [Web 17, 2021] kentinde Georgist ekonomik modele vurgu yapılmaktadır. Telosa'nın fikir önderi Lore, kapitalizmin yarattığı eşitsizliklerin nedenini araştırırken Henry George'un fikirleriyle karşılaştığını ve bu doğrultuda Telosa'nın işleyişinde Georgist öğretinin benimsendiğini, yani topluluğun ürettiği ekonomik değerın aynı topluluğa kamu hizmeti olarak dönmesini savunan "equitism" (eşitlikçilik) ideolojisinin geçerli olacağını belirtmektedir [Web 17, 2022]. Bu görüşün yansıması olarak kentin mimari yaklaşımında da müştereklere özel bir vurgu yapılmakta, kentte tüm topluluğa ait olacak, topraksız tarıma ve yağmur suyu depolamaya ayrılmış simgesel yapılara yer verilmektedir.

Şekil 4.3: Bjarke Ingels Group tarafından tasarlanan Telosa Kenti- Equity Towers, 2021.

Şekil 4.4: Telosa Kenti'nin Ekolojik Tarım Alanları, BIG, 2021.

Kendine yeterli ekolojik topluluk idealinin dūşünsel kaynakları incelendiğinde 1960'ların ve 1970'lerin karşı kùltür hareketinin de önemli bir tarihsel kırılma noktasına referans verdiği gör÷lmektedir [Meijering, 2006]. Karşı kùltür hareketlerine dahil olan üyelerin birçoğunun yüksek eğitimi, varlıklı ailelere mensup gençlerden olduğu, ancak bu kişilerin ailelerinin aksine Batı'ya özgü tüketim alışkanlıklarının, teknokratik ve bürokratik kontrol mekanizmalarının dışında yeni özgürlük alanları arayışında olduğu izlenmektedir [Roszak, 1969, Farkas, 2017].

Theodor Roszak'a göre bu dönemdeki hareketlerin karşı kùltür olarak adlandırılmasının nedeni, indirgemeci bilime, çevre-kırım sanayiciliğine ve teknokratlar eliyle yürüt÷len toplumsal kontrol ve sistemleştirmeye karşı, alternatif teknolojiye, toprakta nazikçe geçirilen bir yaşama, etnik çeşitliliğe ve süreklilik ekonomisine dayanan, endüstriyalizmin temel ideolojilerinin tam karşısında duran, ütopyacı bir moment oluşturmalarıdır [Roszak, 1969]. Roszak ayrıca, karşı kùltürün ütopyasının Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler* adlı ütopyasına çok benzeyen aynı zamanda angaryaları hafifletmek üzere "küçük güzeldir" felsefesiyle teknolojik bir üs barındıran Arkadyavari bir uluslar topluluğuna referans verdiğini düşünmektedir [Roszak, 1969]. Ona göre bu ütopyanın tam karşısında ise Batı dünyasının dūşünsel kökenlerinde yatan geriletici bir kùltürel eğilimin, teknokrasinin izleri gör÷lmektedir. Teknokratik sanayi toplumunda örgütsel bütünlüğün, kılı kırk yaran sistemleştirmenin ve bu sistemi ayakta tutacak olan merkezi bir uzman nüvesinin otoriter nüfuzu eşliğinde bütün bir insani bağlam toplum mühendisliğiyle ele alınmaktadır [Roszak, 1969]. Teknokraside bütün toplumsal sorunlar tekniktir ve sıradan yurttaşın yeterliliğini aşmaktadır, dolayısıyla çocuk yetiştirmeden zihin sağlığına, boş zaman etkinliklerine kadar uzanan, yaşamın en kişisel alanlarını içeren konular bile özel eğitim almış kişilerin insafına bırakılmaktadır [Roszak, 1969].

Karşı kùltür hareketleri tam da bu noktada merkezi karar alma mekanizmalarının karşısında, topluluğu, kolektivitelyi, kendin yap uygulamalarını ön plana çıkaran deneysel topluluklar üzerinden görünür olmuşlardır. 1968 ve 1972 yıllarında yayımlanan karşı kùltür dergisi *The Whole Earth Catalog* kısa süreli yayın ömründe kendine yeterlilik, ekolojik yaşam, alternatif eğitim, DIY (kendin yap), bütüncül dünya

görüşü, araçlara erişim ve alternatif teknoloji temalarıyla teknokratik tüketimciliğin karşısına otonomi ve bağımsız üretimi çıkarmıştır [Kirk, 2001, Web, 18].

1960'lı ve 1970'li yılların karşı kültür hareketleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan alternatif toplulukların mimari yansımaları incelendiğinde Drop City ve Arcosanti yerleşimlerinin dikkat çekici iki örnek olduğu görülmektedir.

1965 ve 1973 yılları arasında varlık gösteren ve Colorado'da kurulmuş olan deneysel yerleşim Drop City, (Şekil 4.5) [Elder, 2005] karşı kültür komüniteryanizminin simgesi haline gelmiştir [Sadler, 2006]. Drop City, çağının materyalist ve rekabetçi değerlerine karşın kolektif üretimi, gönüllü katılımı ve teknolojinin hayatı ilginç kılma potansiyellerini içeren bir topluluk deneyimi olmasının yanı sıra, sürdürülebilirlik kavramının henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde sürdürülebilirliğe yönelik ilk fikirleri de içinde barındırmaktadır. [Web 19, 2014; Sadler, 2006]. Amerikalıların henüz alternatif enerji sistemlerinden habersiz olduğu bir dönemde, Drop City, güneş enerjisinin aktif ve pasif kullanımları ile termal enerji korunumunda mimarlığın öncü örnekleri arasına girmiştir. [Miller, 2013].

Şekil 4.5: Drop City, 1965-1973.

Hale Eryılmaz'a göre Drop City, "savurgan bir toplumun çöplüğünden yeni bir medeniyet kurma dürtüsü" ile kurulmuştur [Web 19, 2014]. Zira, Drop City'nin inşasında Mimar Buckminster Fuller'ın mucidi olduğu ve gerek taşıyıcılık gerekse

ekonomik açıdan oldukça verimli olan jeodezik kubbe strüktürler yakın çevrede bulunan otomobillerin tavanlarından kesilen parçalarla kaplanmıştır. Fuller, “şiişsel derecede ekonomik” bulduğu bu yaklaşımı 1966 yılında Dymaxion ödülü ile onurlandırmıştır [Sadler, 2006].

Yapımı 1970’den bu yana devam eden ve 7000’den fazla gönüllünün kolektif katılımıyla kurulan Arcosanti yerleşkesi (Şekil 4.6), [Web 20, 2017] ise tarım inşaat ve çevre bakımı gibi farklı konulardaki becerilerin paylaşılması esasıyla işleyen şebekeden bağımsız, kendine yeterli bir kent laboratuvarı olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir [Rae, 2016, Web 21, 2017].

Arcosanti, 22 yaşındayken Frank Lloyd Wright’ın öğrencisi olmak için İtalya’dan ayrılan mimar Paolo Soleri’nin, hayatı boyunca arayışında olduğu mimarlık ve ekolojiyi birleştirmeye dayanan “arkoloji” (architecture+ecology) konseptinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır [Web 21, 2017]. Soleri’ye göre otomobiller için kurulmuş olan mevcut kentler, insanın organik evrimine tezat oluşturacak şekilde iki boyutlu bir devleşmeyle gezegenin kaynaklarını tüketme noktasına getirmiş, bu duruma paralel olarak teknolojiyi denetimine alan serbest girişim materyalizmiyle birlikte ise insanlar arasındaki eşitlik ve uyum potansiyeli de kaybolmuştur [Soleri, 1969]. Arcosanti yerleşkesi farklı kentsel işlevleri ve iş bölümlerini bir araya getiren topluluklar ve kompakt bir yerleşim önererek sosyal birleşmeyi, kültürel kaynaşmayı sağlarken, kentin bağlı olduğu hinterlandın doğal özelliklerini korumayı amaçlamaktadır [Grierson, 2003].

Şekil 4.6: Arcosanti Kasabası, Yapım Başlangıç Yılı: 1970, Paolo Soleri.

Gezegenin eşik değerlerine dikkat çeken Limits to Growth [1972] raporu ile aynı yıl yayımlanan, *The Ecologist* dergisinin özel sayısı, *A Blueprint for Survival* da [1972], dönemin çevresel krizini politik bir tonda topluluk temasıyla birlikte ele almıştır. Dergide öne çıkan başlıklarda, sınırlı topluluk teması dikkat çekmektedir: Sayıda yer alan makalelerde, insanların küçük bir topluluk içerisinde daha tatminkâr bir hayat geçirebileceği, bu toplulukların endüstriyel ve tarımsal faaliyetlerinin çevre açısından görece daha az zararlı olacağı vurgusu ön plana çıkmakta, çevre sorunlarının çözüme kavuşturulması için yeni bir toplumsal yapının tartışılması gerektiği savunulmaktadır.

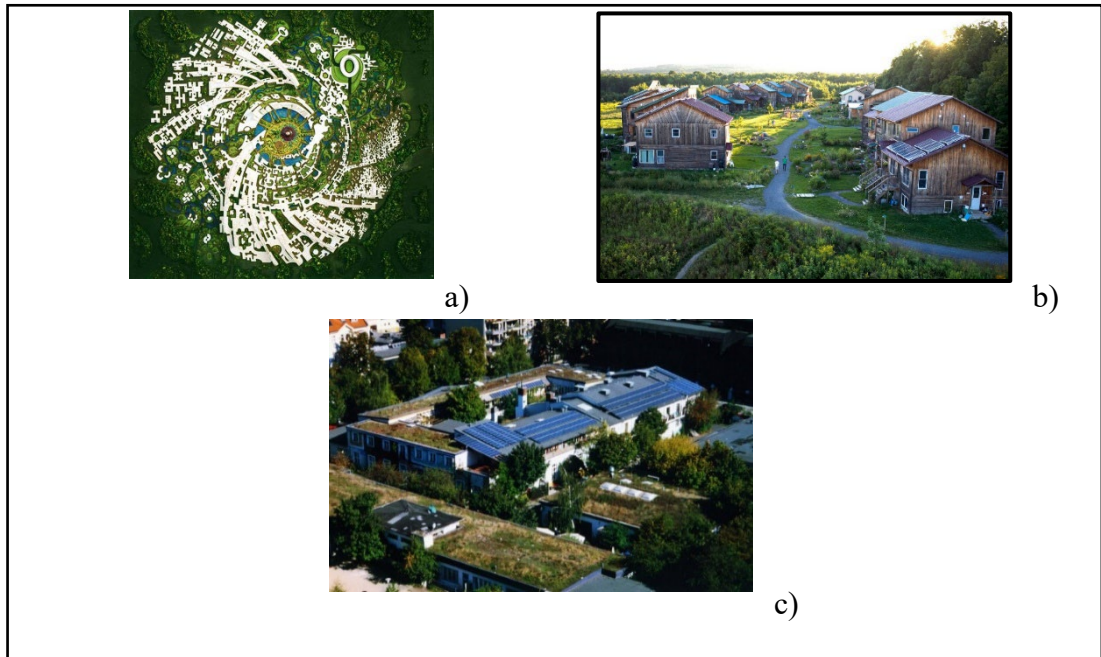
19. ve 20. yüzyıllarda gelişen toplum-çevre eksenli tartışmalar ve topluluk girişimlerinin düşünsel-pratik mirası, eko-köy hareketi ve geçiş hareketi gibi alternatif topluluklar oluşturmayı amaçlayan ütopyacı idealler üzerinden izlenmeye devam edilmektedir.

4.1.1. Ekolojik Köyler

Ekolojik köy kavramı 1990'lı yıllarda görünür olmakla birlikte, kavramın düşünsel arka planı üzerine araştırmalar yapan araştırmacılara göre bu yerleşimler 19. yüzyıl ütopyacı sosyalist topluluklarından, 20. yüzyıl başı Kibbutzim topluluk deneylerinden ve 20. Yüzyıl ortalarındaki karşı-kültür hareketlerinden izler taşımaktadırlar [Farkas, 2017 Meijering, 2006]. Eko-köylerin tanımı ve ortak amaçları noktasında farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, kavramı ilk kez kullanan Robert Gilman ve Diane Gilman'ın tanımlaması geniş ölçüde kabul görmektedir. Bu tanıma göre “*eko-köyler insan etkinliklerinin, sağlıklı birey gelişimini destekleyici bir nitelikte ve çok merkezli girişimlerle, doğal çevreye zararsız bir şekilde entegre edildiği ve geleceğe doğru kesintisiz olarak devam edebilen, insan ölçeğinde tam teşekküllü yerleşim birimleridir*” [Gilman and Gilman, 1991]. Robert ve Diane Gilman'ın geliştirdiği tanım yaygın olarak kullanılmakla birlikte, söz konusu tanımın eko-köylerin genel özelliklerine ve ortak paydalarına yönelik olarak yetersiz kaldığı da dile getirilmektedir [Mychajluk, 2017]. Bu noktada eko-köylerin temel niteliklerine yönelik farklı yaklaşımlar geliştirilmektedir. Örneğin Kasper'a göre [2017] eko-köyler, doğa-kültür ayrımıyla belirgin demode Batılı dünya görüşüne karşı alternatif bir paradigma arayışında ortaklaşmaktadır [Kasper, 2008]. Dünya genelindeki eko-

köylerin bir araya gelmesiyle oluşan Küresel Eko-köy Ağı, GEN de bu doğrultuda eko-köylerin ne olduğu ve ne olmadığıyla ilgili olarak yeni tanımlar ve kavramlar geliştirmiştir. GEN'in web sitesinde eko-köylerin özellikleri arasında katılımcılık, iş birliği ve çeşitlilik vurgusu ön plana çıkmaktadır. “Öte yandan eko-köylerin bitmiş bir proje değil, keşfe yönelik devam eden bir süreç olduğu, eko-köylerin dışarıdan uzmanlar ve mimarlar tarafından değil, topluluğun katılımıyla tasarlanan yerleşkeler olduğu, eko-köylerin çevreye yaklaşımının sosyal ve kültürel olgulardan bağımsız ele alınmadığı ve bu yerleşimlerin ayrıcalıklı sınıflar için birer izole ada olmadığı vurgusu dikkat çekmektedir [Web 22, 2022].

Eko-köyler, alternatif enerji ve teknoloji, doğal ve geri dönüştürülebilir malzemelerle inşa teknikleri, geri dönüşüm, organik tarım, yağmur suyu depolama ve kompost uygulamaları gibi ekolojik prensiplerde ortaklaşmalarına karşın, evrensel bir politik model olma iddiası taşımamaktadırlar. Litfin'in tespit ettiği üzere dünya üzerindeki ekolojik köyler farklı sosyal ve kültürel strüktürlere sahip olmakla birlikte bu çeşitlilik onaylanmaktadır. Örneğin Hindistan'da yer alan Auroville (Şekil 4.7), [Web 23, 2022] topluluğu kırsalda yer almaktadır ve ruhani odaklıdır. ABD'de yer alan Ithaca Eko-köyü (Şekil 4.7), [Web 24, 2022] bir banliyö yerleşkesi olup seküler karakter gösterirken, Almanya'da yer alan UfaFabrik (Şekil 4.7), [Web 25, 2022] kent içinde konumlanmaktadır ve üyeleri seküler dünya görüşüne sahiptir [Litfin, 2014].

Şekil 4.7: a) Auroville, Kuruluş Tarihi, 1967, b) Ithaca Eko-Köyü, Kuruluş Tarihi, 1991, c) UfaFabrik, Kuruluş Tarihi, 1979.

Eko-köyler her ne kadar belli ölçüde kendine yeterlilik idealine sahip olsalar da birer izole kaçış mekânları değildirler. GEN aracılığıyla eko-köyler tabandan tavana örgütlenen bütüncül bir ağ oluşturmakta bilgi ve teknoloji paylaşımında bulunmaktadırlar. Eko-köylerin bütünsel yaklaşımlarından bir diğeri ise topluluğun, - Leopold'ün Toprak Etiği'nde [1949] ve Derin Ekoloji'de olduğu gibi - insan dışı doğayı da içerecek şekilde ele alınmasıdır [Kasper, 2008]. Eko-köylerin sosyal kurgusu da benzer şekilde önceki bölümlerde ele alınan düşünürlerin fikirleriyle örtüşmektedir. Örneğin eko-köylerde Georgizm'de olduğu gibi toprağın ve diğer kaynakların ortak kullanımını esas alınmakta olup, mülkiyet arazi tröstleri (Land Trust) ile kontrol edilmektedir [Kasper, 2008]. Çalışma ve eğitim Fourierizm'de ve sanayi sonrası düşünürlerin ütopyalarında olduğu gibi gönüllülük esasıyla yapılmaktadır. Hiç kimse istemediği bir işi yapmak zorunda değildir ve iş çeşitlendirildiği için katı bir iş bölümü yoktur. Paranın iktidarına ve merkezi ekonomilerin dalgalanmalarına karşı bazı topluluklarda para yerine geçen değişim araçları kullanılmaktadır. Eğitimin yaşam boyu sürdüğüne inanılmakta ve kimseye öğrenmek istemediği bilgiler zorla dayatılmamaktadır. Eğitimin emir-komuta zincirinde işleyen bir yapıda olması eleştirildiği, doğrudan ve deneyim yoluyla öğrenme savunulduğu için bazı eko-köylerde okul binası dahi bulunmamaktadır [Litfin, 2014, Web 26, 2012]. Yönetimde ise katı bir hiyerarşi bulunmamakta, kararlar topluluk üyelerinin ortak uzlaşısı temelinde şekillenmektedir [Dawson, 2006].

4.1.2. Geçiş Hareketi

21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan geçiş hareketi, petrol üretiminin zirve noktası olarak adlandırılan “peak oil” dönemiyle birlikte, iklim değişikliğine, ekonomik istikrarsızlıklara karşı, kendine yeterli ve dirençli topluluklar oluşturmayı hedefleyen yeni bir toplumsal yapıya geçişi ifade etmektedir [Hopkins, 2008; Web 27, 2018]. Hareket, iklim değişikliği ve petrol kaynaklarının giderek azalması, pahalılaşmasıyla birlikte zorunlu olarak bir değişimin gerçekleşeceğini düşünmekte, bu sürecin insanlar için mümkün olduğunca acısız ve cazip olmasını amaçlamaktadır [Wall, 2013].

Geçiş hareketinin fikir önderlerinden biri olan, permakültür tasarımcısı Rob Hopkins, *Limits to Growth* [1972] raporunun ortak yazarlarından biri olan Dennis Meadows’la olan söyleşisine atıfta bulunarak dünyanın kritik bir eşik noktasında olduğunu hatırlatmaktadır: Meadows’a göre son yüzyılın sosyal, kültürel, teknik, politik ve çevresel değişimlerinin çok daha fazlası yakın gelecekte yaşanacaktır [Hopkins, 2008]. Geçiş Hareketi bu noktada, yakın gelecekte yaşanacak dönüşümlere karşı karamsarlığa kapılmak yerine, ekonomik ve psikolojik olarak hazır olmak üzere planlama yapılması, inisiyatif alınması gerektiğini dile getirmektedir [Web 28, 2022].

Rob Hopkins’in kaleme aldığı *Transition Handbook: From Oil Dependency to Local Resilience* [2008] adlı eser; petrol bağımlılığından, yerel, dirençli topluluklar oluşturmaya uzanacak olan geçiş sürecinin temel yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Eserde, dışarıdan gelen şoklara karşı dayanıklılık ve kendini yeniden düzenleyebilme yeteneği olarak özetlenen “dirençlilik” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Hopkins’e göre mevcut ekonomik sistemde her şey dirençlilik ilkesine aykırı olarak yapılmakta, dışarıdan gelecek şoklara karşı siyasetçilerin ya da iş dünyasının müdahalesi beklenmektedir [Hopkins, 2008]. Geçiş Hareketi ise bu doğrultuda tabandan tavana değişimi amaçlamakta, salt bireysel yaşam tarzı değişikliklerine ya da parti siyasetine dayanan değişime bir alternatif olarak, toplulukları doğrudan harekete geçirme amacını taşımaktadır [Hopkins, 2008, Wall, 2013]. Bu amaç doğrultusunda yerel olarak yetiştirilen yiyecekler, topluluğa ait yenilenebilir enerji kaynakları, yerel para birimleri kullanımı gibi yerelleşme taktikleri izlenmektedir. Hopkins, geçiş hareketinin yerellik vurgusunun hiçbir şeyin dışarı çıkmadığı ve dışarıdan içeriye bir şey kabul edilmediği bir ekonomik anlayışa karşılık gelmediğini, daha çok merkezi yapılara bağımlılığın azaltılmasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir [Hopkins, 2008]. Örneğin yerel ticareti güçlendirmek için Geçiş Hareketi’ne dâhil olan farklı bölgeler, Totnes Pound’u, (Şekil, 4.8), [Web 29, 2019] Brixton Pound’u gibi yerel para birimlerini kullanmaktadır.

Şekil 4.8: Totnes Poundu Banknot Tasarımları.

Geçiş Hareketi'ne dâhil olan topluluklar, geçiş ağı (transition network) adı verilen ağla Dünya genelinde deneyimlerin paylaşıldığı daha büyük bir topluluğa eklenmekte, binlerce yerel topluluk, eşler arası bilgi paylaşımlarıyla (peer to peer) ve açık kodlu yazılımlarla, küresel bir değişime katkıda bulunmaktadır [Wall, 2013; Web 30, 2013].

Geçiş Hareketi'yle bağlantılı bir başka kavram olan “geçiş kenti” ise ilk kez 2005 yılında Rob Hopkins'in Kinsale Koleji'nde öğrencileriyle birlikte hazırladığı “Kinsale Enerji Azaltım Aksiyon Planı” ile ortaya çıkmış, sonrasında planın Totnes kentine uyarlanmasıyla Totnes geçiş kentlerinin odak noktası haline gelmiştir [Web 31, 2022]. Geçiş Kenti Totnes, kentsel tarımla gıda üretiminden, yerelde sağlık hizmetlerine, elektirkli bisiklet paylaşım ağı gibi ulaşım çözümlerinden, kooperatif ekolojik konut üretimine kadar birçok alanda kendine yeterliliği gözetmektedir [Web 31, 2022]. Totnes'te yer alan ve topluluk iyeliğinde bulunan Geçiş Evleri Kooperatifi (Şekil 4.9.) [Web 32, 2022] ekolojik yöntemlerle inşa edilmiş, kendi gıdasını üretebilen, ortaklaşa kullanılabilen mekanlarıyla ekonomik olarak ulaşılabilir olmayı amaçlayan deneysel bir modele öncülük etmektedir [Web 32, 2022].

Şekil 4.9: Geçiş Evleri Vaziyet Planı.

4.2. Kent ve Kırın Uyumlu Birlikteliği

Çalışmanın önceki bölümünde tespit edildiği üzere, sanayileşmenin başlangıcı ile kent ve kır arasındaki keskin bölünmenin eleştirisi üzerinden, kent ve kırın uyumlu birlikteliğini gözeten ütopyalar ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nin henüz başında ütopyik sosyalistlerden Charles Fourier tarımı ve sanayiye, bedensel ve zihinsel işleri kaynaştıran, sınırlı nüfusa sahip falanjlar hayal etmiştir. Ütopyik sosyalistlerden de etkilenen Marksist teori, sanayi kapitalizmiyle birlikte doğa ve toplum arasındaki tamamlayıcı ilişkilerin bozulmasını, “metabolik yarık” kavramı ile açıklamıştır: Metabolik yarık kavramı, üretimin ve insan kitlelerinin metropollerde yoğunlaşmasıyla birlikte doğal süreçleri işleten döngülerin bozulmasına ve üreticilerin kendi emeklerine doğanın üretimdeki yerine yabancılaşmasına referans vermektedir [Foster, 2000]. Marx ve Engels'in siyasi teorisi bu anlamda kent ve kır arasındaki eşitsiz gelişmenin ortadan kaldırıldığı, katı iş bölümü ve uzmanlaşmayla ortaya çıkan yabancılaşmış emeğin yerine işin çeşitlendirilmesini ve yabancılaşmamış emeği getiren bir ütopya portesi çizmektedir. Marx ve Engels'e göre geleceğin işbirlikçi toplumunda kimse geçimini sağlamak için zorunlu bir faaliyet alanına sıkışmak zorunda kalmayacaktır. Yani tamamen balıkçı, çoban ya da eleştirimen olmak zorunda kalmadan, sabahları avlanmak, öğleden sonra balık tutmak, akşam sığır yetiştirmek ve akşam yemeğinden sonra da kitap eleştirisi yazmak mümkün olacaktır [Marx and Engels, 1845].

İlk sosyalist ütopyalar ve Marksist teoriyle birlikte Romantizm'in mekanik dünya eleştirisini harmanlayan William Morris de *Hiçbir Yerden Haberler* [1890] adlı ütopyasıyla doğal çevre ile yapılı çevrenin uyumunu yabancılaşmamış emekle birlikte resmederek ekolojik ütopya türüne simgesel öncülük etmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan *Ekotopya* [1975] ve *Zamanın Kıyısındaki Kadın* [1976] adlı ekolojik ütopyalar da, benzer şekilde, doğal çevre ile yapılı çevrenin uyum içinde olduğu yerleşimler tasvir etmiş, aşırı uzmanlaşma ve katı iş bölümüyle tanımlı mekanik toplumu tersine çevirerek iş-oyun, eğitim-çalışma, boş vakit-çalışma gibi bölünmeleri kaynaştırmışlardır.

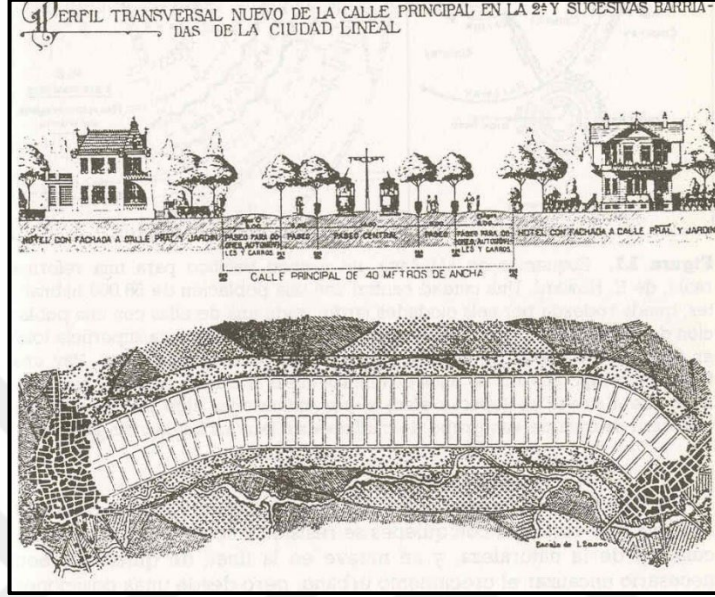
Kent-kır bölünmesine karşı kent ile kırın birlikteliğini savunan ütopyaların en önemli ilham kaynaklarından biri de Rus Coğrafyacı ve Jeolog Pyotr Kropotkin'in *Tarlalar Fabrikalar ve Atölyeler* [1901] adlı eseri olmuştur. Lewis Mumford'a göre

Kropotkin çağının ekonomik ve teknik fikirlerinden yarım yüzyıl ilerideydi ve elektrikli iletişimin ve elektrik enerjisinin, kent ile kırsal avantajlarını birleştirecek küçük kentsel birimlerin gelişimi için temel teşkil ettiğini fark etmişti [Mumford, 1961]. Kropotkin'e göre elektrik enerjisinin sağladığı imkânlar büyük metropolün ve büyük ölçekli fabrika üretiminin zorunlu olduğu varsayımını yıkarak merkezleşmenin gerekçelerini ortadan kaldıracaktır. Böylece katı bir iş bölümü, askeri disiplin ve insani olmayan koşullar altında gerçekleşen endüstriyel üretim, kırsal kesime yayılmış olan küçük ölçekli fabrikalarda ve atölyelerde gerçekleşecek, tarım ve sanayiye ekolojik olarak dengeleyen kendine yeterli bir toplum ortaya çıkacaktır. Kent ve kırsal bütünleşmesiyle kafa emeği ile kol emeği de birleşecek, kentli ile kırsal sakini arasındaki entelektüel farklar silinecektir. Ayrıca makine emeğinin zevk çeşitliliğini tatmin etmek ve gerçek ihtiyaçların karşılanması için kullanılacağından insanlar kâr etme ve aşırı birikim yerine, kendilerine uygun bulacakları keyifli işlere yönelecek, bilim ve sanat herkes için ulaşılabilir olacaktır [Kropotkin, 1901]. Böyle bir toplumda hiyerarşi, merkezi kontrol ve itaatle görünür olan temsili demokrasinin yerini ise öz yönetim ve doğrudan demokrasi alacaktır [De Geus, 2014].

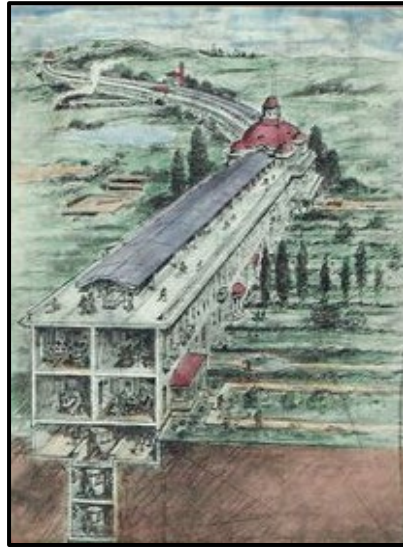
Kropotkin'in gelecek öngörüsünün aksine endüstriyel faaliyetlerin, bilimsel bilginin ve nüfusun metropollerde yoğunlaşmaya devam etmesi ile birlikte Smith, ve Harvey gibi eleştirel coğrafyanın önde gelen isimleri kentsel mekanın sosyo-ekolojik eşitsiz gelişme dinamiklerine ve doğanın kapitalist dönüşümüne dikkat çekmişlerdir [Harvey, 2000, Smith, 1984]. Biyo-bölgeselcilik savunucusu Sale, ve politik ekolojisiit Jouvenel de yapılı çevre ile doğal çevre arasındaki keskin kopuşun, insanların yaşadığı ekosisteme yönelik farkındalık geliştirmeleri yönünde engel teşkil ettiğini savunmuşlardır [Sale, 1985, Jouvenel, 1957].

Kent ve kırsal ayrımı bu anlamda doğal çevre ile yapılı çevrenin bölünmesine referans verdiği gibi üretim ve tüketim mekânlarının ayrışmasına, eşitsiz coğrafi gelişmelere (politik, ekonomik, bilimsel vb.), ve bedensel - zihinsel işlerin ayrımına referans vermektedir. 1882 yılında İspanyol Mimar Arturo Soria Y Mata'nın geliştirdiği çizgisel kent (Şekil, 4.10), [Web 33, 2019] ve 1910 tarihli Edward Chambless tasarımı Yol Kent (Şekil, 4.11), [Web 34, 2014] kentle kırsal birleştirme amaçları taşıyan ilk örneklerdendir. Mumford'a göre bu örnekler planlamanın fiziki unsurlarına öncelik vermek bakımından Ebenzer Howard'ın Bahçe Kent tasarısından ayrışmaktadır. Howard'ın geliştirdiği Bahçe Kent taslağı ise kent ile kırsal birlikteliğini hem fiziksel hem de sosyal bir olgu olarak ele alması yönüyle

planlama tarihinde özel bir yer edinmiştir [Mumford, 1961]. Howard'ın Bahçe Kent tasarısı aynı zamanda ekolojik kentlerin de öncüllerinden kabul edilmekte, Bahçe Kent modelinden ekolojik kentlere uzanan kesintisiz bir hat olduğu savunulmaktadır [Sargın, 2000, Wakeman, 2016].

Şekil 4.10: Çizgisel Kent (Cidudad Lineal), Arturo Soria Y Mata, 1882.

Şekil 4.11: Yol Kent (Roadtown), Edward Chambless, 1910.

4.2.1. Bahçe Kent (Garden City)

Thomas More'un *Ütopya*'sı [1516], kent ve kır arasındaki mekânsal ve sosyal bölünmelerin giderildiği ütopyaların ilk örneklerindedir. Hem ütopyalar hem de kent planlaması üzerine verdiği eserlerle iki alanda da öncül referanslardan olan Lewis Mumford, More'un kent-ve kır ikiliğini çözmeye yönelik arayışını şöyle aktarmaktadır:

“Okur, More'un Utopia'sının bazı açılardan orta çağ kentinin, kişisel zenginliğin üstünlüğü, zanaat ve mesleklerin katı, hiyerarşik, çoğunlukla hasmane, iletişimsiz bir düzen içinde aşırı uzmanlaşması gibi radikal kusur ve eksikliklerine karşı koyduğunu fark etmiş olmalı. More, kent halkına kır hayatı eğitimi vererek ve bir dönem tarım alanlarında çalışma yükümlülüğü getirerek kentle taşra arasındaki eşitsizliği ve gizli düşmanlığı kırmayı amaçlamıştı. Yine bahçenin öneminin azalmaya başladığı, hatta kentin bazı kesimlerinde yok olduğu bir dönemde, kentin bahçelerini yeniden eski haline kavuşturmaya ve bahçeyi kent planlamanın temel unsurlarından biri haline getirmeye çalışmıştı.” [Mumford, 1961].

More'dan yaklaşık dört yüzyıl sonra yaşamış olan ve More gibi bir İngiliz olan Howard da kent idealini kent ve kırın birlikteliği üzerine kurmuştur. 1902 yılında *Yarının Bahçe Kentleri* adıyla yayımlanan kitabında Howard, çağının temel sorununun toplum ile doğanın gayritabii ayrılığı olduğunu savunarak “kent ve kırın evlenmesinden yeni bir medeniyet doğacağını ifade etmiştir [Howard, 1902]. Sanayi metropollerini insanlığın ilerlemesinin önünde bir engel oluşturduğunu savunan Howard, döneminin kentlerini “*güzel adamın yüzündeki ülserler*” olarak tanımlamaktadır.

Fishman'ın belirttiği gibi Howard, 19. Yüzyıl İngiltere'sinde radikal görüşlerin kaygılarını taşımaktadır: Radikallere göre demokrasiye rağmen politik güç belli merkezlerde toplanmakta, kırsal alanlarda arazi sahipliğinin tekel olması ise tarımı çökertmektedir. Araziye sahip olma umudu olmayan kırsal nüfus, büyük kentlerdeki yoksul semtlere göç etmekte, kentlerde iş bulabilen işçiler ise katı bir disiplinle çok çalışıp az kazanmakta, hijyenik olmayan koşullarda ve kalabalık içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla sosyal çatışma ortamına yönelik kaygılar gittikçe güçlenmektedir [Fishman, 1982].

Howard, tam da böyle bir ortamda, Edward Bellamy'nin *Geçmiş'e Bakış* [1888] adlı ütopyasına denk gelmiş ve romanı okuduktan sonra çarpık ekonomik düzenin, sağlıklı toplumsal sistemin geçici olduğuna yönelik iyimser bir duyguya kapılmıştır

[Harvey, 2000]. Öte yandan Howard, çağının sosyal ve ekonomik sorunlarını metropol üzerindeki güç birikimleri üzerinden okuduğundan, Bellamy'nin otoriter ve merkezi denetime bağlı sosyalizm önerisini çelişkili bulmuştur. Ona göre gücün tekelleştiği bir yönetim başarılı olsa bile arzu edilir olmayacaktır ve sosyal denge ancak, bağımsız, gönüllü eylemle işleyen, düzen ile bireysel özgürlüğün harmanladığı topluluklarda ortaya çıkabilecektir. Howard bu doğrultuda Kropotkin'in karşılıklı yardımlaşma ve ademi merkezi yönetimle işleyen, tarım ile sanayiye, kent ile kıyı, kafa emeği ile kol emeğini birleştiren toplumsal ideallerini benimseyerek yeni bir kentsel gelişme dinamiğinin çerçevesini oluşturmaya başlamıştır [Fishman, 1982].

Çağının toplumsal sorunlarını analiz eden Howard, esas sorunun ölçek ve denge sorunu olduğu sonucuna varmıştır; zira kentler büyüdükçe kalabalıklarla birlikte sağlıklı bir kentsel ortam oluşmakta, merkezi kurumlar ulaşılabilir hale gelmekte, insanlar doğanın sağlıklı ve cezbedici ortamından mahrum kalmaktadırlar. Öte taraftan kırsal, kentlerin iş, eğitim, sosyal vb. olumlu özelliklerinden faydalanamamaktadır. [Mumford, 1961]. Howard bu karşıtlığı üç mknatis diyagramı ile kavramsallaştırarak kent ve kırsal olumsuz özelliklerini dışlayan, olumlu taraflarını ise ütopyacı bir senteze ulaştıran Bahçe Kent modelini geliştirmiştir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: Kent ve Kırsal Olumlu Yanlarını Sentezleyen Bahçe-Kent Modeli. (Tablo, Howard'ın [1902] üç mknatis diyagramından faydalanılarak, yazar tarafından oluşturulmuştur).

BAHÇE KENT MODELİ					
	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	
K	Doğadan Kopma	Sosyal İmkânlar	Doğanın Güzelliği	Toplumdan Uzak	K
E	Kenar Mahalleler	Görkemli Yapılar	Aydınlık Evler ve Bahçeler	Konut Fazlası, Terk Edilmiş Köyler	I
N	Yüksek Kiralar	İstihdam Şansı	Düşük Kiralar	İşsizlik	R
T	İzole Kalabalıklar	Eğlence Mekânları	Parlak Güneşiği, Bolca Su Kaynağı	Eğlenceden Yoksun	

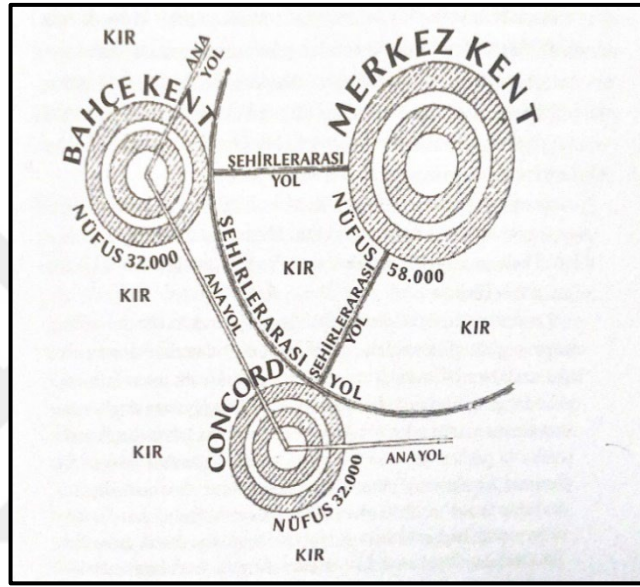
Mumford'ın belirttiği gibi, Howard'ın önerdiği kentsel gelişim büyük kentin yatakhane olarak çalışan banliyö yayılmasının tam karşısında duran bir model tariflemektedir. Howard, kent hayatının ve yeni teknolojilerin toplumsal hayatı zenginleştirecek potansiyelini fark ettiğinden dolayı, önerdiği model “kırsala dönüş hareketinden de ayrılmaktadır. Öte yandan Bahçe Kent önerisi kent biçimini oluşturan sosyo-ekolojik çerçeveye ilgilendiğinden dolayı, belirli bir fiziksel imgeye ya da inşaat modeline yönelik bir arayış olarak ele almak da doğru olmayacaktır [Mumford,1961]. Zira Howard, *Yarının Bahçe Kentleri* [1902] adlı kitabında, önerdiği yeni kent gelişim modeline ilişkin diyagramlara “sadece şemadır” ibaresi ekleyerek modelin farklı çevresel ve sosyal bağlamlarda farklı karakterlere bürünebileceğini, zamanla eskimiş olacaklarını baştan kabul etmektedir. Howard, tasarısını her ne kadar gelişime açık bir taslak olarak sunmuş olsa da *Yarının Bahçe Kentleri* adlı kitabında yeni kurulacak kentleri ulaşımdan finansmana kadar uzanan geniş bir çerçevede ele alan bir model tanımlamıştır. Howard'ın Bahçe Kent modeliyle önerdiği kentlerin temel niteliklerini ve bu yeni kent modeliyle ortaya çıkacağını umduğu yeni toplumsal kurguyu şu şekilde özetlemek mümkündür:

-Yeni kentler sakinlerine eşit imkânlar (aydınlık, temiz hava, manzara, tüm birimlere hızlı ve kolay ulaşım) sağlayacak şekilde dairesel bir plan şeması esas olarak kurulacak, ışınal yollar dairenin halkalarını merkezdeki parka ve parkın etrafını saran kamusal yapılara bağlayacaktır. Çekirdekten çepere doğru uzanan halkaların en dış kısmında ise fabrikalar, çarşılar ve depolar yer alacak böylece kent sanayi kirliliğinden korunacaktır.

-Kentın fabrikalarla sınırlanan son halkasında ormanlardan, çiftliklerden oluşan yeşil bir kuşak alacak, böylece kentın kontrolsüz büyümesinin önüne geçilecektir. 32.000 kişiyle sınırlandırılmış nüfusun 2000'i yeşil kuşakta yer alan tarım alanlarında çalışacaktır. Böylelikle kentliler resmi parklar yerine, doğal güzellikleriyle korunmuş kırsalın nimetlerinden faydalanacaktır. Benzer şekilde tarım alanlarında yetişen sebze meyveler aracılar, nakliye bedelleri olmadan tüm kent sakinleri için ulaşılabilir olacaktır.

-Arazi, Georgist ilkeler doğrultusunda belediye tarafından idare edilen bir kooperatifin mülkiyetinde olacağı için toprak üzerinden gelişen haksız kazanç ve büyüme arayışı dizginlenecek, topluluğun ürettiği katma değer bu değeri yaratan insanlara adil bir şekilde geri dönecektir.

-Mevcut kentler büyüme eşiklerine ulaştınca merkez kentle ve diğer kentlerle transit ulaşım ile bağlantılı yeni bir kent kurulacaktır (Şekil 4.12), [Howard, 1902] Bu kentler idari bakımdan farklı kentler olsalar bile hızlı transit geçişle iki şehrin sakinleri kolayca birbirlerine ulaşacak ve gerçekte tek bir topluluğu temsil edeceklerdir. Dolayısıyla kent sakini küçük bir şehrin olanaklarıyla sınırlı kalmayacak, kendine yeterlilik ideali dar bir kültürel çerçeveye sıkışıp kalmayı gerektirmeyecektir [Howard, 1902].

Şekil 4.12: Bahçe Kent Gelişim Şeması, Ebenezer Howard, 1902⁶.

Howard, her ne kadar önerdiği geometrinin bir zorunluluk ifade etmediğini belirtse de Fishman'a göre [1982] kentsel şemanın katı simetrisi toplumun doğru uygulamalar ile makine gibi işleyebileceği varsayımına dayanan geleneğin bir dışavurumu olarak ortaya çıkmıştır. Hayata geçirilmiş ilk Bahçe Kent olma özelliğini taşıyan Letchworth'u tasarlayan mimarlar, Barry Parker ve Raymond Unwin, Howard'ın şemalarındaki mekanik simetri yerine, William Morris'in organik birlik idealine yönelmişlerdir [Fishman, 1982]. Wakeman'ın belirttiği gibi Bahçe Kent hareketi 20. yüzyılda Rusya başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde farklı ideallerle yeniden ortaya çıkmıştır [Wakeman, 2016].

⁶ Şema, Garden Cities Tomorrow'un Daimon Yayınları tarafından 2019 yılında, "Yarının Bahçe Kentleri" ismiyle yayımlanan baskısından alınmıştır.

4.2.2. Bahçe Kent İdealinin Uzantısı Olarak Eko-Kentler

Ekolojik kent kavramı, ilk kez Mimar Richard Register tarafından, 1987 yılında yayımlanan *Ecocity Berkeley: Building Cities for a Healthy Future* adlı eserde kullanılmıştır. Register kavramı türetmesinde, Paolo Soleri'nin mimarlık ve ekolojiyi birleştirmeye dayalı arkoloji felsefesinin ilham kaynağı olduğunu belirterek ekolojik kent kavramının karşı-kültür hareketleriyle bağlantısını ortaya koymaktadır [Web 35, 2022]. Rapoport da benzer şekilde ekolojik kent kavramının karşı-kültür hareketlerinin ekolojik limitleri gözeten biyo-bölgeci yaklaşımıyla birlikte ortaya çıktığını belirtmektedir. [Rapoport, 2014] .

Ekolojik kent kavramı 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişen ekolojik hassasiyetlerle birlikte ortaya çıkmış olsa da, önceki bölümde belirtildiği üzere, kavramın düşünsel kökenlerinin 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Bahçe Kent idealine uzandığı savunulmaktadır [Wakeman, 2016, Sharifi, 2016]. Kenworthy'nin [2006] ekolojik kentlerin temel niteliklerine dönük genel kabul gören saptamaları ile Howard'ın Bahçe Kent tasarısı arasındaki benzerlikler bu bağı ortaya koymaktadır: Kenworthy'ye göre ekolojik kentleşmenin ölçütlerinden biri, doğal çevrenin kentin mekanlarına nüfuz etmesi ve kentin hinterlandıyla birlikte sakinlerinin gıda ihtiyacını büyük ölçüde karşılamasıdır. Bu ölçüt, Bahçe Kent'in yapılı çevre ile doğal çevreyi bütünleştirme, arayışıyla benzeştiği kadar, kenti çevreleyen yeşil tarım kuşağının, kendine yeterli gıda üretimi amacı ile de örtüşmektedir. Howard'ın merkez kente bağlı bahçe kentleri hızlı ulaşım ağıyla birbirine bağlanması fikri ise Kenworthy'nin ekolojik kent ölçütlerinde merkez kent ve yan merkezlerin kamuya ait transit ağlarla bağlanması ve otomobile olan bağımlılığın azaltılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sosyal ekolojiye ilişkin en önemli benzerlik ise kentin öz yönetimine ilişkin ideallerin benzerliğinde ortaya çıkmaktadır. Bahçe kent idealinin öz yönetimi gözeten sosyalist kooperatif fikrine paralel olarak Kenworthy, ekolojik kentlerin müzakereye dayalı demokratik karar alma mekanizmalarını hedef olarak belirlediğini aktarmaktadır [Kenworthy, 2006].

Ekolojik kent kavramının ortaya çıkışını sağlayan tarihsel duraklardan anlaşılacağı üzere kavram; doğal çevre ile yapılı çevrenin uyumlu bütünlüğünü, kendine yeterli gıda üretimini, ekolojik limitleri esas alan biyo-bölgesel bağlantıları gözetmekle birlikte, kent sakinlerinin demokratik katılımına da büyük önem atfetmektedir. Rapoport'ın belirttiği gibi, kavramın ilk ortaya çıktığı dönemlerde eko-

kent oluşturma girişimleri küçük ölçekli müdahalelerle yapıyı çevreyi dönüştürmeye yöneliktir ve bu girişimler ekolojik limitleri, sosyal eşitliği gözetilen tabandan tavana örgütlenmelerle gelişim göstermektedir⁷. 21. yüzyılda ise ilk örneklerle tezat oluşturacak şekilde büyük ölçekli, hırslı, teknoloji odaklı ve devlet - özel sektör girişimleriyle desteklenen uluslararası homojen bir ağın (mimarlık ofisleri, mühendislik firmaları, tedarikçiler) otoriter karar alma mekanizmalarıyla işleyen örnekler ön plana çıkmaktadır [Rapoport, 2014]. Dolayısıyla 21. yüzyılın başlarında ütopyacı bir ideal olarak yeniden beliren ekolojik kentlerin, kavramın kendi içindeki tutarlı düşünsel süreciyle ilişkisine yönelik eleştirel bir literatür oluşmaktadır. Söz konusu ekolojik kentlere örnek olarak Birleşik Arap Emirlikleri tarafından hazırlanan Masdar Kenti, (Şekil 4.13), [Web 36, 2014] Çin-Singapur hükümetleri tarafından geliştirilen Tianjin eko-kenti, (Şekil 4.14), [Web 37, 2011] ve Suudi Arabistan krallık yönetiminin planladığı Neom Kenti (Şekil 4.15), [Web 38, 2022] verilebilir.

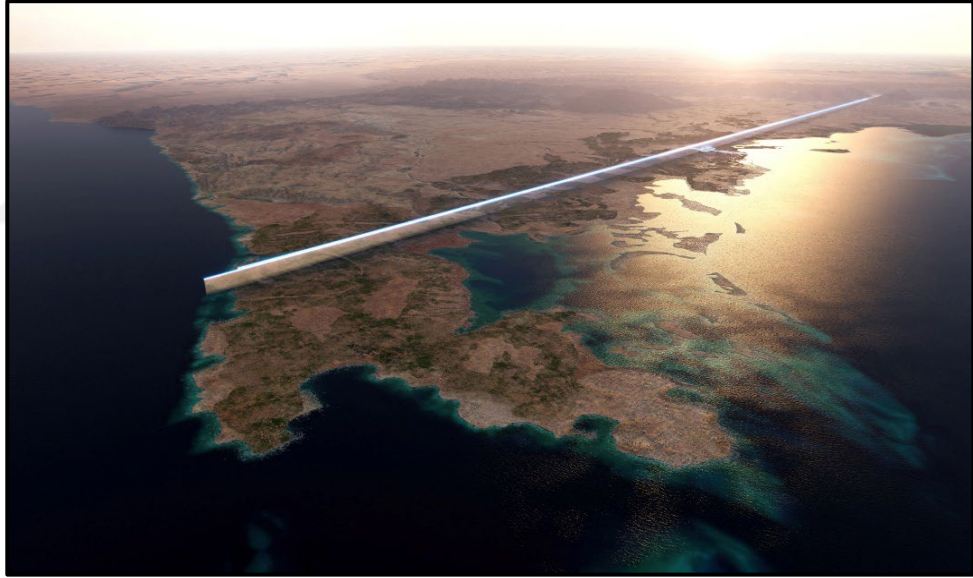

Şekil 4.13: Masdar Kenti, Foster and Partners, Birleşik Arap Emirlikleri, 2006.

⁷ Almanya'da yer alan Freiburg kenti, Rapoport'un ifade ettiği öncül ekolojik kentler arasında gösterilebilir.

Şekil 4.14: Tianjin Eko Kenti, Urbana Urban Planning Group, Çin, 2007.

Şekil 4.15: Neom Çizgisel Kenti (The Line), Morphosis, Suudi Arabistan, 2021.

Yukarıda bahsi geçen kentler, yenilenebilir enerji kaynaklarını, çevre dostu ulaşım modellerini, yüksek teknolojili atık ve su yönetimini esas almaları bakımından ilk bakışta ekolojik vizyonla uyumlu görünmektedirler. Öte yandan bu üç örneğin de teknokratik bir bakış açısıyla otokratik yönetimlerin birleşmesi sonucu ortaya çıktığına dikkat çekilmektedir.

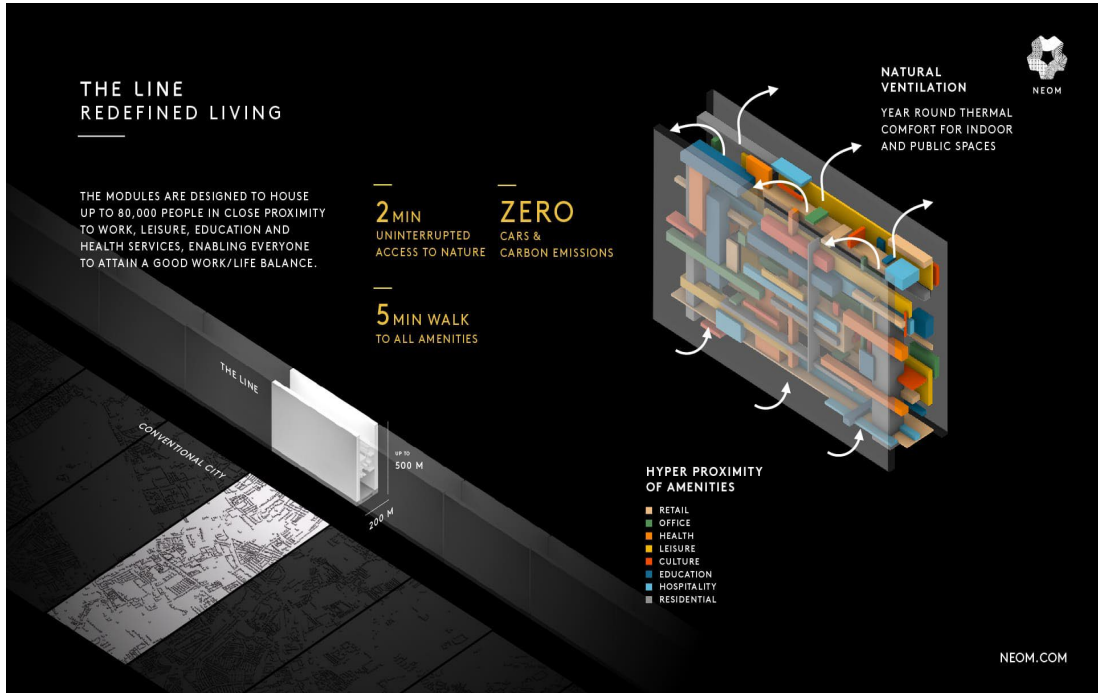
Federico Cugurullo [2015] Masdar Kenti'nin ekolojik modernizasyon ideolojisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunarak, ekolojik kentteki “eko”nun öncelikli olarak ekonomiye ilişkin olduğunu vurgulamaktadır. John Bellamy Foster'ın belirttiği gibi [2002] ekolojik modernizasyonu benimseyenler açısından var olan üretim-tüketim ilişkilerinde radikal bir değişime gidilmesine gerek olmadan da ekolojik krizin üstesinden gelmek mümkündür. David Pepper ise [1998] ekolojik modernizasyonda çevrenin teknokratik yönetiminin esas alınmakta olduğunu ve geniş çevrelerin karar alma süreçlerinden dışlandığını belirterek söz konusu ideolojinin otokratik karakterine dikkat çekmektedir. Cugurullo bu bağlamda, Masdar Kenti'nin teknokratik ve otokratik yönlerine dikkat çekerek, geniş çevreleri tasarımdan dışladığını belirtmektedir. Kuramcıya göre Masdar Kenti, teknolojinin tüm sorunları çözdüğü, evrensel olarak geçerli olabilecek bir model tanımlamakta dolayısıyla teknolojik determinizme saplanmaktadır [Cugurullo, 2013]. Cugurullo ayrıca 20. yüzyıl kent ütopyalarının genellikle politik destek bulamadığını ancak Masdar'ın özellikle yönetici sınıfın politik çıkarlarını gözetmek üzere tasarlandığını, bu doğrultuda kentin tek seferde otokratik bir yönelimle ortaya çıktığını sonuçlarıyla birlikte ele almaktadır. Kuramcının belirttiğine göre kentteki konutların büyük bir kısmı -kenti inşa edenlere ya da çeşitliliği gözeten farklı toplumsal gruplara ayrılmak yerine- Masdar Girişimi'ne ve iş ortaklarına ayrılmış durumdadır. Ayrıca kentin tasarım kararlarında baskın olan ve kentin asıl yerleşimcileri haline gelen çok uluslu şirketler, master planın kendi çıkarları doğrultusunda çok kez revize edilmesine ve sürdürülebilirlik hedeflerinden tavizler verilmesine neden olmuşlardır [Cugurullo, 2015; Cugurullo, 2021].

Tianjin eko-kenti üzerine araştırmalar yapan Federico Caprotti ve Julie Sze da 21. yüzyıl ekolojik kentine ilişkin temel çelişiklere dikkat çekmektedirler. Caprotti, Howard'ın doğayı ve kenti yeni bir toplumsallıkla uyumlu kılma idealinin, 21. yüzyılda toplumun belli kesimlerini çevresel bozulmadan koruyacak yeşil enklavlar oluşturma hedefine evrildiğini belirtmekte, dünya çapındaki ekolojik kent projelerinde düşük ücretlerle çalışan göçmen işçilerin durumunu ekolojik toplum idealiyle uyumsuz bulmaktadır [Caprotti, 2014]. Sze da benzer şekilde Çin'in geliştirdiği ekolojik kent projelerinin, tüm kararları bürokratların aldığı oldukça otoriter bir yöntemle ve teknokratik bir inançla oluştuğunu, böylesi bir yaklaşımın - radikal değişiklikler önerse bile – katılımcı bireylerin yokluğunda sürdürülebilir olmayacağını belirtmektedir [Sze, 2015].

2021 yılında kamuoyu ile paylaşılan ve dünyanın en sürdürülebilir kenti olmayı amaçlayan Neom Çizgisel Kenti ise Masdar ve Tianjin kentlerine kıyasla oldukça radikal bir sürdürülebilirlik vizyonu ortaya koymakta, kentin tasarımı sosyal bağlamına ek olarak fiziksel unsurlarıyla da eleştirilmektedir. Tabuk Çölü'nde yer alması ve 500 milyar dolara mâl olması beklenen kentin kurumsal web sitesindeki bilgiler doğrultusunda kentin fiziksel ve sosyal kurgusunu şu şekilde özetlemek mümkündür:

-Çizgisel kentin yüksekliği 500 metre, genişliği 200 metre, uzunluğu ise 170 kilometre olacak, kent 9 milyon kişiye ev sahipliği yapacaktır. Bu özellikleriyle Neom kenti mevcut yayılmacı kentlerin aksine oldukça kompakt bir yapıda olacak, böylelikle kentin kurulduğu alanın yüzde 95'i doğal alan olarak korunacak, kentliler doğaya iki dakika içinde ulaşabilecektir.

-Kentın kompakt yapısı bireysel otomobil kullanımını gereksiz kılarak otomobile dayalı ulaşımın çevresel yüklerini azaltacağı gibi bu kompakt yapı sayesinde tüm kentsel donatılar burada yaşayanlar için beş dakikalık yürüme mesafesinde olacaktır. Kentin en uç noktaları ise lineer bir metro hattıyla bağlanacaktır, bu uçlar arasındaki ulaşım 20 dakika sürecektir. (Şekil 4.16), [Web 38, 2022].

Şekil 4.16: Neom Çizgisel Kenti'nin Kütlesel Organizasyonu.

-Kentin dış kabuğunda yer alan ve güneş ışığını geri yansıtan aynalı cephe ile çatıda yer alan ve doğal havalandırma sağlayan boşluk sayesinde (Şekil 4.17), [Web 38, 2022] yıl boyunca ideal termal konfor sağlanacaktır.

Şekil 4.17: Neom'un Çatısında Yer Alan Havalandırma ve Işık Boşlukları.

- Neom, sıfır karbon hedefiyle tamamen yenilenebilir enerji kullanacak, gıda üretiminde dünyanın en fazla kendine yeterli kenti olacak ve bu doğrultuda dikey tarım ile gıdasının yüzde sekseninden fazlasını üretecektir.

-Kent, sakinlerine iş-oyun, boş zaman –eğlence dengesi sunacak, ülkenin geri kalanından bağımsız bir yargı sistemine sahip olacak yani, yönetsel anlamda özerk olacaktır [Web 38, 2022].

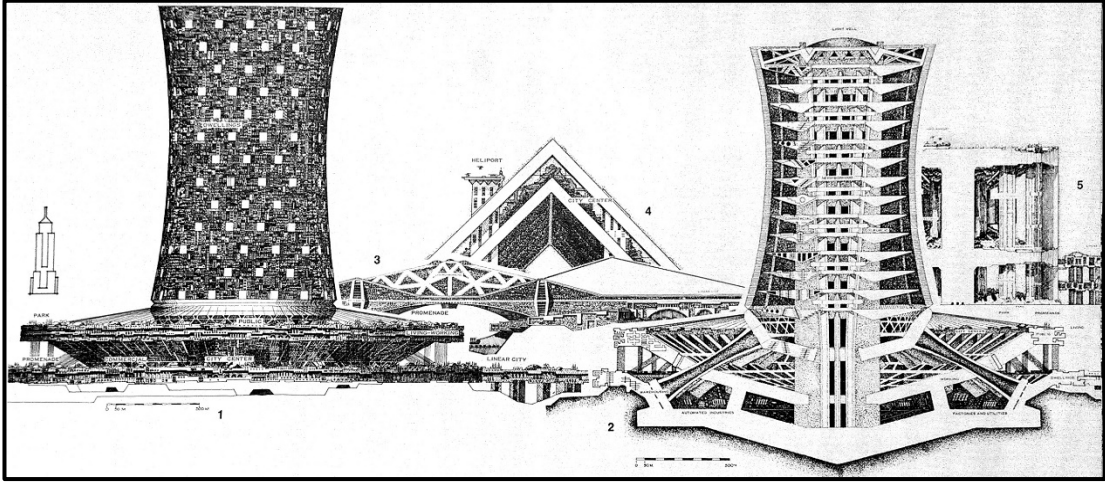
Neom Çizgisel Kenti, ilk bakışta bulunduğu ekosistemi koruma, kendine yeterli gıda ve enerji üretimi, yönetsel bağımsızlık gibi konularda ekolojik ütopyacı ideallerle uyumlu gibi görünmesine karşın, kente yönelik eleştirel yaklaşımlar incelendiğinde söz konusu ideallerle derin çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Nat Barker, 500 metre yüksekliğinde ve 170 kilometre uzunluğunda olacak yapının yatay ve dikey yüklere karşı mukavemet sağlayabilmesinin düşük karbonlu malzemelerle mümkün olamayacağını, dolayısıyla yapının gömülü enerjisinin olağanüstü büyüklüklerde olacağını belirtmektedir. Barker bu duruma ek olarak, doğal çevreye 170 kilometrelik kesintisiz bir set çekmenin canlı geçişi önünde engel oluşturacağını, yansıtmalı cephe kaplamasının ise göçmen kuşlar için tehdit yaratarak biyoçeşitliliğe yönelik tehdit oluşturacağını ifade etmektedir [Web 39, 2022].

Eliyahu Keller ise projeyi otoriter bir liderin fantezisi ve Batılı ilerleme modelinin yeniden canlanması olarak değerlendirmekte, mega yapının, gittikçe daha da derinleşmesi beklenen iklim krizinin sonuçlarına karşı insanların ancak teknolojik cam bir kabuk içerisinde hayatta kalabileceği, doğanın ve insanlığın keskin olarak birbirinden yalıtıldığı bir geleceğe referans verdiğini belirtmektedir [Web 40, 2022]. Edwin Heathcote da benzer şekilde Neom'daki yaşamın tümüyle teknolojiyle bağlantılı olduğunu belirterek projeyi bulunduğu sosyo-kültürel bağlamdan tamamıyla kopuk olması yönüyle, Superstudio'nun negatif ütopyası "Continious Monument" ile özdeşleştirmektedir. Yazara göre "Continious Monument" modern mimarlığın bağlamdan kopukluğunu satirik bir şekilde ele alırken, Neom sonsuza kadar devam edecekmiş gibi duran tekrarlı cam cephesi ve konutlarıyla ultra zenginler için zorlu çevreleri yaşanabilir kılma hayalinin pratiğidir ve kıyamet sonrası güvenlik için teknoloji-fetişist bir ütopya sunmaktadır [Web 41, 2022].

Hendy Aly [2019] ise Neom'un sonundaki "m" harfinin gelecek anlamına gelen müstakbel kadar, Suudi Arabistan veliaht prensinin adının baş harfini de imlediğini belirtmekte, kentin, prensin güçlü konumunun mirası olmakla yeni bir ticari marka olmak arasında gidip geldiğini belirtmektedir. Zira Aly'nin ifade ettiği üzere Neom kentlerini belediye başkanları ve şehir meclisleri değil, icra kurulu başkanı (CEO) yönetecektir. Aly, bu noktada 1980'ler sonrasında gelişen neoliberal politikalarla birlikte kentin kendisinin ekonomik büyümenin tetikleyicisi ve bir pazarlama aracı olarak ele alınmaya başlandığını hatırlatmakta, Neom'un web sayfasının ticari bir sayfayı andırdığını, kentin ilk tanıtım toplantısının da kent plancıları yerine dev teknoloji firmalarının yöneticileriyle gerçekleştirildiğini belirtmektedir [Aly, 2019]. Heathcote [Web 41, 2022] bu noktada kentte önerilen hızlı raylı ulaşım dikkat çekerek şu soruyu sormaktadır: Kentin asıl sakinleri olması beklenen varlıklı kimseler lüks otomobillerinden vazgeçerek kenti inşa eden ve bakımını üstlenen hizmetli sınıfla metro yolculuklarında yan yana seyahat mı edecektir yoksa bu varlıklı sınıfa dronelar ve robot hizmetçiler gibi yeni teknolojik oyuncaklar mı sunulacaktır?

Kent ve kıyı, doğal ve yapılı çevreyi uyumlu bir şekilde kaynaştıran bu yolla toplumsal sınıfları, bedensel ve zihinsel işleri uzlaştırmayı hedefleyen ademi merkezîyetçi 20. yüzyıl ütopyalarının, 21. yüzyılda doğa ve kültürün keskin bir ayrıma uğradığı distopik "arkoloji"lere dönüşme hikayesinin yeni bir olgu olmadığını söylemek mümkündür.

Arkoloji kavramını türeten Paolo Soleri tıpkı Neom kentinin hedeflediği gibi kentsel yayılmanın önüne geçmek için kentin tüm donatılarını devasa strüktürlerde çözmeyi önermiş, 1970’li yıllarda mega strüktür akımının öncülerinden biri haline gelmiştir. 1960’lı ve 1970’li yıllara hâkim olan ekolojik korkular; nüfus artışı, kaynakların tükenmesi, nükleer kıyamet tehditi, sanayi kirliliği vb. ütopyacî mimarları Malthusçu karamsarlığa karşı yeni yaklaşımlar geliştirmeye itmiştir [Wakeman, 2016]. “*Arcology: The City in the Image of Man*” (Arkoloji: İnsanın İmgesindeki Şehir) [1969] adlı eserinde Soleri, ekolojik çöküşün önlenmesi için kent birimlerinin -beynin kıvrımlarında olduğu gibi – minyatürleşmesi ve kompakt bir birliktelik oluşturması gerektiğini savunmuştur. Ona göre doğal çevrenin korunması ve sanayi kirliliğinin önlenmesi için yoğun kentsel birimler oluşturulması gereklidir. Soleri, eserinde illüstrasyonlar olarak ifade ettiği bu ütopya kentlerin kenarına Empire State Binası’nın silüetini iliştiirmekte ve günümüzle geleceği kıyaslamaktadır. Örneğin Babel 2D (Şekil 4.18), [Web 42, 2022] 1950 metre yüksekliğinde olacak ve kent (hektar başına 842 kişi yoğunlukla) 550 bin kişiye ev sahipliği yapacaktır.

Şekil 4.18: Paolo Soleri’nin Arkoloji Tasarımlarından Babel 2D, 1969.

Arkolojiler, her ne kadar ekolojik kentlere ilham vermiş olsalar da, Wakeman’ın ifade ettiği üzere Soleri, çağdaşları tarafından kendini bilimkurguya kaptırmakla eleştirilmiştir; zira arkolojiler teknoloji ve bilgisayar sistemleriyle bütünüyle kendini idame ettiren birer uzay istasyonu görüntüsündedir. [Wakeman, 2016]. Arkoloji kavramından etkilenerek ekolojik kent kavramını geliştiren Register dahi, eleştirel bir yaklaşımla, Soleri’nin tüm kenti tek bir strüktürde çözmeye idealini benimsemediğini belirtmektedir [Web 35, 2022].

Süha Özkan da benzer şekilde Soleri'nin önerdiği formların yer çekimi, havalandırma, ışık vb. doğal yasalarla çelişki içinde olmasını ekolojik bir vizyonla çelişkili bulmakta, arkolojilerin değişime kapalı olmasını eleştirmektedir. [Özkan, 1972]. Nitekim, mimarlık eleştirmeni Reyner Banham da mega-strüktür ütopyasının petrol kriziyle birlikte hızlıca çağının gerisine düştüğünü belirterek bu yapıları “modern hareketin dinozorları” olarak tanımlamıştır [Banham, 1976].

Aynı yıllarda söz konusu mega strüktürler, arkolojilerin ekolojik vizyonunun aksine, distopik bir ekolojik geleceğin görüntüleri olarak edebiyatta ve sinemada karşılık bulmuşlardır. Robert Silverberg'in “*The World Inside*” (İçerideki Dünya) [1971] adlı romanında Dünya nüfusu 2381 yılında 75 milyara ulaşmıştır ve yaşam ancak üç kilometre yüksekliğindeki “Urban Monad” adı verilen devasa yapılarda devam edebilmektedir. Bu distopik senaryoda yaşam, merkezi otoriteler tarafından sıkı bir şekilde denetlenmektedir ve kentsel hayat ile çiftçilerin dâhil olduğu kırsal hayat arasında keskin bir ayırım bulunmaktadır. Çiftçiler ve kentliler oldukça farklı diller konuşmakta, ancak teknolojik ürünlerle tarımsal ürünlerin takası için bir araya gelmektedirler. Soleri'nin arkoloji tasarımlarından ilham aldığı belirten ve *Neuromancer* [1984] adlı eseriyle siberpunk akımının başlatıcısı kabul edilen William Gibson da mega yapıları ekolojik bir geleceğin aksine teknolojinin ve neoliberal kurumlaşmanın toplumun her kademesini kontrol ettiği, toplumsal ayrışma ile çevresel bozulmanın birlikte ilerlediği bir gelecek senaryosu çizmiştir. Wakeman da benzer şekilde mega yapıların ilk dönemdeki ekolojik vizyonunun aksine satın alma dışındaki tüm faaliyetlerin dışlandığı tüketim saraylarına dönüştüğünden bahsetmektedir [Wakeman, 2016].

Can Boyacıoğlu'nun, Foster and Partners tasarımı olan ve devasa formuyla bir arkoloji öneren Crystal Island özelinde yaptığı eleştiri de Neom Çizgisel Kenti'nde yeniden ortaya çıkan distopik çağrışımı yinelemektedir. Boyacıoğlu'na göre neoliberal kentleşme politikalarıyla birlikte beliren ütopya görüntüleri Huxleyvari bir distopyaya benzer şekilde varlık ile kentsel mekan arasına bir kabuk örmekte, tüm yönleriyle kullanıcısı için hazırlanan sürdürülebilirlik modeli ise ancak teknoloji merkezli insan sonrası geleceğe tamamen uyum göstermekle mümkün olabilmektedir [Boyacıoğlu, 2020].

4.3. Merkezileşmeye Karşı Ademi Merkeziyet (Desantralizasyon)

Ekolojik ütopyaların eleştirel kökenleri ve sanayi toplumuna alternatif olarak beliren idealleri incelendiğinde, ön plana çıkan kavramlardan birinin ademi merkeziyet olduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılda Fourier, Morris ve Kropotkin gibi düşünürlerin eserlerinde beliren hiyerarşi ve merkezileşme karşıtı toplum ütopyaları 20. yüzyılın ikinci yarısında karşı-kültür hareketlerinde yeniden ortaya çıkmış, Naess, Sale ve Bookchin gibi radikal ekolojistlerin, Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji ve Biyo-Bölgeselcilik kuramlarında yer edinmiştir. Schumacher, Illich ve Toffler'in aralarında bulunduğu sanayi sonrası ütopycıları ise ademi merkeziyeti endüstriyel ölçeğin küçülmesiyle birlikte ele almış, sanayi toplumundan farklı olarak büyüklük yerine insani ölçeğe, bürokrasi yerine ağlara önem veren ütopycı taslaklar üretmişlerdir.

Desantralizasyon, merkezsizleştirme ya da özeksizleştirme olarak da dile getirilen ademi merkeziyet idealinin mimarlıktaki yansımaları incelendiğinde ise Frank Lloyd Wright'ın Geniş Arazi Kenti'nin (orj: Broadacre City) Fourier, Morris ve Kropotkin'in ideallerinden esinlenen radikal bir örnek olarak ön plana çıktığı görülmektedir. 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan internet ağları iletişimi ise, sanayi sonrası ütopycıların ön plana çıkardığı ademi merkezileşmeye ilintili görüldüğünden, bu bölümde dijital uzam ve ademi-merkeziyet ilişkisi tartışılacaktır.

4.3.1. Geniş Arazi Kenti (Broadacre City)

“Geniş Arazi Kenti”, adıyla tezat oluşturacak şekilde, yeni bir kent önermek yerine, kentin alternatifi olacak radikal bir toplumsal mekânın taslağı olarak, 1935 yılında Rockfeller Center'da kamuoyuna sunulmuştur [Graham, 2016]. Wright, Rousseau, Emerson, Thoreau, Fourier, Morris, Kropotkin, Borsodi ve Howard gibi geniş bir düşünür listesinden beslenmiş olduğundan, tasarısı 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkan politik ütopycaların bir sentezi olarak değerlendirilmektedir [Sergeant, 1984].

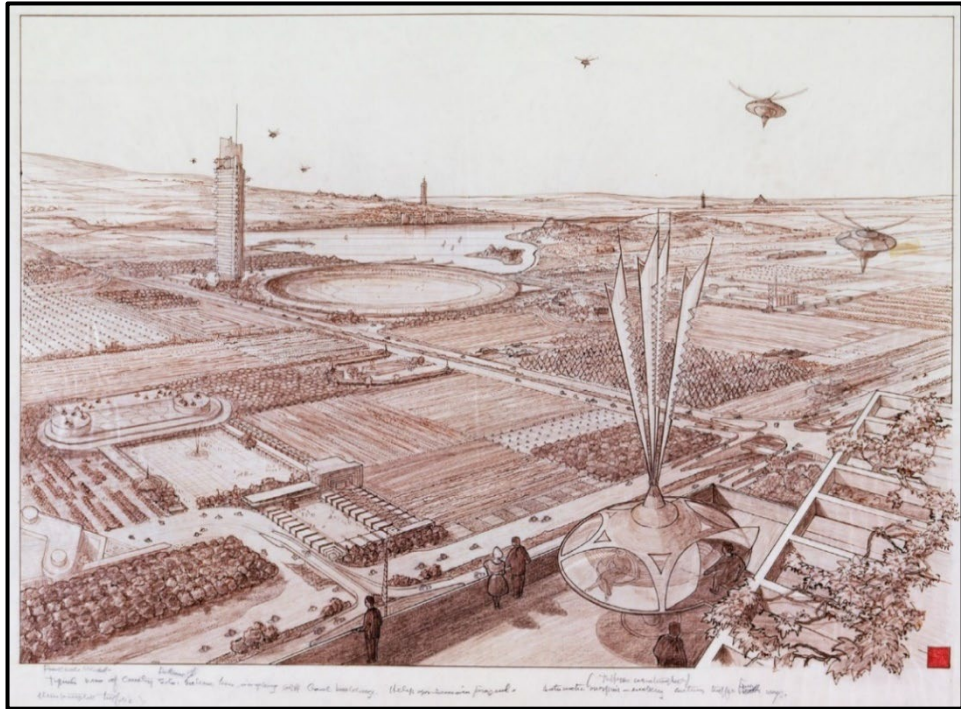
Geniş Arazi Kenti'nin ilk taslağı, Wright tarafından 1932 yılında yayımlanan bir makalede ortaya çıkmış, kentin tasarımı 1934 yılında gerçekleşmiş ve 1950'lerin sonuna kadar çeşitli değişikliklerle geliştirilmiştir [Zelef, 2000]. Taslağın, kapitalizmin en büyük krizi olan Büyük Buhran'ın hemen sonrasında yazılmış olmasından anlaşılacağı üzere Wright, öncülü düşünürler gibi modern sanayi toplumunun politik ve ekonomik olarak sürdürülemez olduğunu savunmakta ve ütopyasını "Usonia" olarak adlandırmaktadır. Wright'a göre insanlığın ulaştığı nokta yeni bir medeniyet değil, yalnızca ticarileşmedir ve bu durum demokrasi için büyük bir tehdit oluşturmaktadır [Web 43, 2018]. Ona göre hem demokrasinin, hem de insanların ekonomik bağımsızlığının asıl düşmanı merkezileşmedir ve merkezi kurumlar ortadan kalkmadığı sürece her ikisi de tehlikede olacaktır [Wright, 1945; Wright, 1963]. Bu nedenle Wright için metropol merkezi kurumlarıyla bir ilerleme göstergesi değil, ilerlemenin önünde bir engeldir. Gerçek demokrasinin ve gerçek kapitalizmin yaratılabilmesi içinse mülkiyetin ve gücün yeniden dağıtılması gerektir [Fishman, 1982]. Zelef'in de belirttiği gibi [2000] Wright'ın ütopyası bu bağlamda başta Le Corbusier olmak üzere yüksek katlı gökdelenlerin kent merkezlerini oluşturduğu, doğanın ise bu yapılar arasında salt bölücülük görevi gördüğü veya rekreasyon için düzenlendiği, merkezi, endüstriyel kente karşı bir manifesto niteliğindedir. Thoreau ve Emerson'ın transandalist geleneğini takip eden Wright için doğa özgürlüğün ve yeni bir medeniyetin serpilmesi için bir sahne olacaktır. Howard'ın Bahçe Kent'inden daha radikal bir şekilde yapılı çevre kır içinde tamamen eriyecektir. Geniş Arazi Kenti'nin (Şekil 4.19), (Şekil 4.20), [Web 43, 2018] endüstriyel kente karşı ortaya koyduğu ütopyanın temel nitelikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Kent, yaklaşık 7 km²' lik alanda kurulacak 1400 aileyi barındıracak şekilde düzenlenmiştir ve büyük merkezi kurumlar yerine küçük fabrikalar, küçük çiftlikler ve küçük okullardan oluşmaktadır. Ademi merkezliyetin yansıması olarak kentte tanımlı bir merkez bulunmamaktadır. Bu kent modeli çeşitlenerek karayolları, radyo, telefon gibi araçlarla ülkenin bütününe yayılan bir ağ oluşturacaktır [Wright, 1963; Web 43, 2018].
- Kentte her ailenin mülkiyeti kendine ait olan en az 4 dönüm toprağı vardır ve yarı zamanlı çiftçilik yapan aileler temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Geçim garantisine sahip insanlar, sömürü ve eşitsizlikler üreten monoton çalışma hayatı

yerine kendi ilgi alanlarına dönük işlere yönelmektedirler. Böylelikle uzmanlaşma ve kâr amaçlı emek manipülasyonu yerine kişiler kısmi çiftçi, kısmi işletme sahibi, kısmi sanatçı, kısmi fabrika işçisi olabilmektedir. Ekonomik bağımsızlığın garantisıyla gerçek Usonia demokrasisi garanti altına alınmaktadır [Van der Ryn and Calthorpe, 1991].

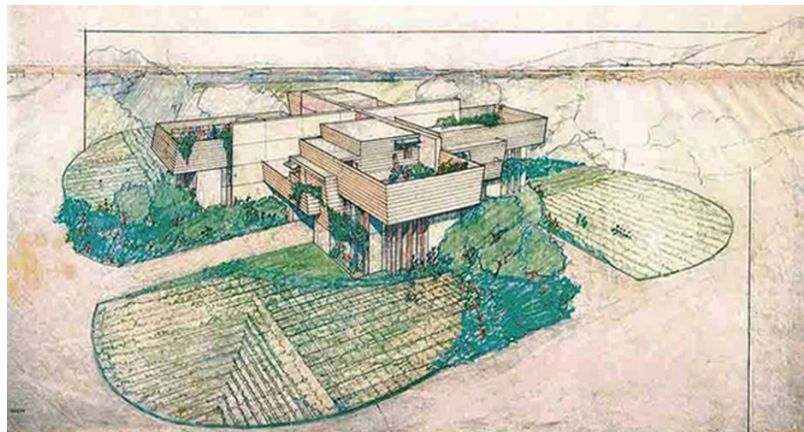
Şekil 4.19: Geniş Arazi Kenti'nin Maketi, Frank Lloyd Wright, 1935.

Şekil 4.20: Geniş Arazi Kenti'ne Yukarıdan Bakış, Frank Lloyd Wright, 1935.

-Kentin çeperlerinde yer alan küçük endüstriyel birimler, kenti büyük kentlere bağımlılıktan korumakta, yerel olarak işletilmesini sağlamaktadır. Bu yolla tekelleşme eğilimi önlenmekte, her şey yerel olarak üretilip tüketilmekte ve endüstriyel faaliyetlerin çevreye etkileri kısıtlı olmaktadır. Morris'in, "yaratıcı emek" idealini sahiplenmekle birlikte sanat ve zanaatın makine çağıyla birlikte birleşeceğini öngören Wright'a göre, makine aç gözlülük yerine sanatsal üretim için kullanıldığında, yapılı çevre monotonluk yerine sonsuz bir çeşitlilik içerecektir [Wright, 1963, Fishman, 1982, Zelef, 2000].

-Wright'ın ütopyasını mümkün kılan ABD'nin geniş arazileri ve otomobilin getirdiği hareket özgürlüğüdür. Mimara göre otomobil merkezleşmenin tüm gerekçelerini ortadan kaldıracak ve insanlara mekân ve uzam üzerinde özgürlük tanıyacaktır. Bu nedenle Usonia demokrasisinin merkezinde yer alan evler araba sayılarına göre isimlendirilmektedir. Usonia evinin (Şekil 4.21.), [Web 44, 2013] bir başka özelliği Ralph Borsodi'nin evsel üretimiyle benzer şekilde kısmi olarak çiftlik, kısmi olaraksa atölye olarak kullanılmasıyla kendine yeterli üretimi gözetmesidir. Üretim ve tüketim mekanlarının bir aradalığının yanı sıra Geniş Arazi Kenti doğa ve insan etkileşimi noktasında da ekolojik ütopyaçı ideallerle uyum içerisindedir. Zira Wright'a göre Usonia sakinleri her an ulaşabilecekleri temiz havaya ve yeşil bir zemine sahip olacaklardır. Sebze ve meyveler toplandığı gibi yerel marketlerde satılacak ve taze taze tüketilecektir. Her türlü bitki ve hayvanın yetiştiği peyzajlar sürekli olarak güzel bir gösteri sergileyecek, otoyollar bile ardı ardına dizili ağaçlarla bu gösterinin parçası olacaktır. Doğanın bir parçası olduğunu hisseden ve onunla yaşayan insan bu güzelliği tanıyarak çevresini koruyacaktır [Wright, 1963].

Şekil 4.21: Usonia Evi, Frank Lloyd Wright, 1942.

Öte yandan Geniş Arazi Kenti çağdaş ekolojik bilinçle tezat oluşturacak önerileri de içinde barındırmaktadır: Zelef [2000], bu anlamda yenilenemez fosil kaynaklardan petrole bağımlı otomobil ulaşımını ön plana çıkarırken Harvey, [2000] tasarımın günümüzdeki yoz kentsel yayılma ile benzerliğine dikkat çekmektedir. Register ise [1984] kentsel yayılmanın her durumda merkezleşme anlamına gelmediğini, mekânsal olarak en fazla desantralize olmuş kentsel form olan banliyölerin dev otomobil, petrol üreticisi gibi merkezi kurumları güçlendirdiğini belirtmektedir. Ancak belirtilmesi gerekmektedir ki, Mumford'ın Amerikan banliyösüne yönelik tespitleriyle Wright'ın Geniş Arazi kenti arasında ciddi farklar bulunmaktadır:

“Tek tip aralıklarla, tek tip yollar üzerinde ağaçsız ve çorak bir komünal arazide sıralanan, aynı sınıfa, aynı gelir düzeyine, aynı yaş grubuna mensup, aynı televizyon programlarını izleyen, aynı donduruculardan çıkardıkları aynı tatsız fabrikasyon yiyecekleri yiyen, merkezi metropolde üretilen ortak kalıptan çıkma, içiyle dışıyla her yönden bu kalıba uyan insanların oturduğu bir sürü tek tip, birbirinden farksız ev...”[Mumford, 1961].

Amerikan banliyösünün aksine Wright'ın ütopyasında mobokrasi dışlanmıştır. Zira ona göre kentler merkezi oldukları için kurumlarıyla ve yönetim tarzıyla düşünceyi de tek tipleştirirler, oysa gerçek Usonia demokrasisi sanatsal bir çeşitlilik olarak ortaya çıkacaktır [Wright, 1963]. Fishman [1982] bu noktada Wright'ın, metropolün anonimlikten kaynaklanan özgürlüğe ve farklı görüşlerin etkileşimine dönük çeşitlilik potansiyelini görmezden gelmesine dikkat çekmektedir. Tanyeli'ye göre [1997] ise Wright'ın görmezden geldiği şey, kentin önerdiği yüksek teknoloji donatılarının nüfusu sınırlı bir tarım kentinde üretilemeyecek olmasıdır. Van der Ryan ve Calthorpe ise [1991] uzak mesafelerin, merkezî planın, hıza dayalı ulaşımın tesadüfi karşılaşma olasılıklarını ortadan kaldırdığını belirterek Geniş Arazi Kenti'nin topluluğu içermeyen bir ekolojik vizyon olduğunu belirtmektedir. Gray'e göre ise Geniş Arazi Kenti, Wright tarafından inşa edilmek için değil, çağının sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlarını düşünmek için bir araç olarak kullanılmıştır ve bu ütopyayı günümüzle ilgili kılan önerdiği çözümler değil sorduğu sorulardır [Web 43, 2018].

4.3.2. Ademi Merkeziyet ve Dijital Uzam

Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi yeni teknolojilerin ademi merkezi toplum idealine yön verdiği görülmektedir. 20. yüzyıl başında Kropotkin ve Howard tarafından önerilen ademi merkezi, kent-kır sentezi yerleşim birimleri elektrifikasyonla, Wright'ın Geniş Arazi kentinde otomobil ve bireysel hava araçlarıyla (aerotor) mümkün olabilmektedir. Güneş panellerinin şebekeden bağımsız yaşamı mümkün kılması ise, 20. yüzyılın ikinci yarısında karşı-kültürün yeni özgürlük mekânları yaratmasını mümkün kılmıştır. Toffler'in işaret ettiği ağlarla bağlı topluluklar ve üretim-tüketim mekânlarını birleştiren dijital ev öngörüsü yeni yüzyıla yönelik ipuçları vermektedir.

Ekolojik köyler ve Geçiş Hareketi toplulukları ağlarla bağlı merkezsiz topluluklara örnek gösterilebilir. Ekolojik köyler GEN aracılığıyla, Geçiş Hareketi ise Geçiş Ağları (ing: transition network) aracılığıyla etkileşime girerek ademi merkezi yapılarını korurken daha büyük bir topluluğun parçası olabilmektedirler. 2015 yılında ortaya çıkan ReGen oluşumu ise 21. Yüzyılda teknolojinin tüm donatılarını kullanan ağlarla bağlı merkezsiz topluluk oluşumlarına başka bir örnek teşkil etmektedir.

ReGen oluşumu (Şekil 4.22), (Şekil 4.23), (Şekil 4.24), [Web 45, 2022] “hiper-bağlantılı” bir model olarak dünyada kurulacak tüm yerleşim birimleriyle dijital olarak bağlantılı düşük yoğunluklu yerleşim bölgeleri önermektedir. Makine öğrenmesi ve yapay zekâ yardımıyla, senkronize topluluklar birbirleri ile iletişim halinde kalarak yaşam koşullarını iyileştirmek için etkileşimde bulunabilecektir. Örneğin Arizona'da kurulan bir ReGen köyü ile Afrika'daki başka bir yerleşim birimi, kurak bir iklimdeki yaşam koşulları ile ilgili tecrübelerini paylaşacaklardır [Web 46, 2020].

Söz konusu modelde, kentlerin kalabalığına ve adil olmayan ekonomik paylaşımına karşı, yeni açık kaynak paylaşımını esas alan bir hareket yaratılmak istenmektedir [Web 47, 2015]. Döngüsel ekonomiyle işleyecek olan modelde evsel atıkların akuaponik çiftliklerde gübre olarak kullanılması, yağmur suyunun tarım için depolanması ve yere özgü seçilen yenilenebilir enerji kaynaklarının tükettiğinden fazla enerji üretmesi amaçlanmaktadır. [Web 47, 2015; Web 48, 2020; Web 46, 2020].

Şekil 4.22: ReGen Köyü Modeli, Effekt Architects, 2016.

Şekil 4.23: ReGen Topluluk Merkezi, Effekt Architects, 2016.

Şekil 4.24: ReGen Pazar Alanı, Effekt Architects, 2016.

Topluluğa katkı koyan paydaşlar yerleşim alanlarıyla ilgili değişim ve gelişim süreçlerine katılabilecek, bölgelere yeni yoğunlukların eklenmesini onaylayabilecek ya da mali süreçlerdeki değişikliklere yönelik kararlar alabilecektir. ReGen oluşumunda geliştirilen ilk planlar düşük yoğunluklu olarak ele alınırken, modelin sosyal konutları da içeren daha yüksek yoğunluklarda nasıl işleyebileceği üzerine geliştirmeler devam etmektedir. Zira ilk modeli geliştiren James Ehlrich, oluşumun varlıklı gruplar için kapalı siteler olarak tasarlanmadığını vurgulamakta ve Covid-19 pandemisi sonra modele ilginin arttığını belirtmektedir [Web 46, 2020; Web 48, 2020].

ReGen oluşumu, üretim ve tüketim mekanlarının birleşmesi, katılımcı süreç planlaması ve alternatif teknolojiye yönelik yenilikçi yaklaşımıyla ademi merkezi, ekolojik topluluk tanımına uymaktadır. Oluşum, önerdiği teknolojiyle Toffler'in [1980] gelecek öngörüsü olan üretici sınıfının ortaya çıkışına dair de ipuçları barındırmaktadır. Öte yandan hedeflenen yerleşim birimleri kurulduktan sonra bu yerleşimlerin sahip olacağı sosyal ve ekonomik yapının detaylarına ilişkin yeterince bilgi bulunmamaktadır. Örneğin eko-köylerde ve geçiş kasabalarında görülen yerel para birimi ve yerel malzeme kullanımı ya da bölgenin ihtiyaçlarına yönelik küçük ölçekli endüstriyel birimlerin projeye dâhil edilmesi gibi kararlar ReGen modelinde yer almamaktadır. Dolayısıyla projenin önerdiği yerleşimlerin devamlılığını sağlayacak ademi merkezîyetçi yapının ne ölçüde kendi doğal kaynaklarına ve endüstrisine bağlı olacağı henüz bilinmemektedir.

4.4 Teknolojik Determinizme Karşı Alternatif Teknoloji

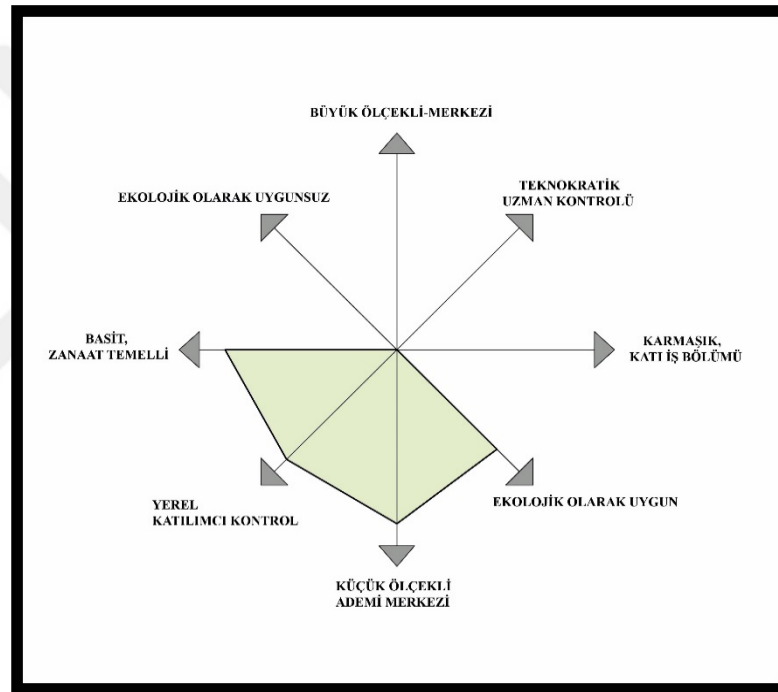
Çalışmanın önceki bölümlerinde, teknolojinin kendinden menkul bir otoriteye sahip olduğu ve toplumsal gelişmelerden ayrı bir olgu olarak, gerek ekolojik krizin ortaya çıkışında, gerekse çözümüne yönelik başat unsur olarak ele alınması teknolojik belirlenimcilik olarak ele alınmıştır. Baha Kuban'ın belirttiği gibi teknolojik belirlenimcilik, teknolojinin otonom bir özü olduğu, lineer bir gelişim çizgisi kaydettiği, toplumların da bu değişimin dayattığı biçimleri aldığı kabulüne dayanmaktadır [Kuban, 2015]. Çalışmada incelenen ekolojik ütopyalarda ise, bu kabule karşıt olarak, teknolojinin hangi sosyo-kültürel bağlamlarda ele alındığına yönelik bir sorgulama dikkat çekmektedir. Örneğin Morris'in ütopyasında makine, doğayı ve emeği sömürerek toplumsal eşitsizlikler yaratmak yerine alçaltıcı ve sıkıcı işleri üstlenmek için kullanılmaktadır. Kropotkin, Howard, Wright ve Borsodi içinse teknoloji merkezileşmenin önüne geçecek araçları geliştirmek için kullanıldığı takdirde insanlar modern sanayi toplumunun aksine, tarım ve küçük ölçekli sanayinin birleştiği, ademi merkezi topluluklarda yaratıcı üretime yönelebileceklerdir. 1960'lar ve 1970'lerin çevre odaklı karşı-kültür hareketleri içinse teknoloji, teknokratlar aracılığıyla dayatılan tüketim toplumunun karşısında yeni özgürlük alanları tanımlamaktadır. Alternatif teknoloji kavramı bu dönemde çevreci hassasiyetlere ve yeni özgürlük alanları yaratmaya dönük olarak ortaya çıkmıştır [Robert, 2015].

Alternatif teknoloji kavramı ilk kez 1970'lerde Alternatif Teknoloji Merkezi'nin de kurucularından olan Peter Harper tarafından kullanılmıştır [Elliott, 2016]. Ancak alternatif teknoloji kavramının fikir önderi E.F. Schumacher olarak kabul edilmektedir. Schumacher [1973] yoğun sermaye gerektiren ve dünyanın her yerine ithal edilmesi zor olan karmaşık teknolojiler yerine merkezi olmayan, yerel olarak denetlenebilen ve insanların yaratıcılıklarına hizmet eden bir teknolojinin gerekliliğini savunmuştur. Alternatif teknoloji hareketinin diğer savunucuları da teknokratik yönelimlere karşı sanayi toplumunu dönüştürerek yerine ekolojik bir toplum getirmeyi amaçlamışlardır [Smith, 2015]. Alternatif teknoloji kavramı bu bağlamda teknoloji üzerinde yerel denetimi ön plana çıkararak ademi merkezîyetçi bir toplumsallığın aracı olarak ele alınmaktadır. Ekolojik ütopyaların kavram haritasında ortaya çıktığı üzere kavramın diğer çağrışımı ise insan merkezci bir yaklaşımla doğa üzerinde tahakküm kurmayı

amaçlayan yaklaşıma karşı, insan dışı doğa ile karşılıklı bağımlılığı esas alan simbiyotik yaklaşıma yöneliktir.

4.4.1. Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim

Özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda karşı kültürel bir tavır olarak ortaya çıkan ve sanayi toplumundaki merkezi, sert kaba teknolojiler yerine küçük ölçekli ademi merkezi teknolojiler öneren alternatif teknoloji hareketinin çözümlemesi Smith tarafından aşağıdaki şema ile ifade edilmektedir (Şekil 4.25), [Smith, 2015].

Şekil 4.25: Alternatif Teknoloji Çerçevesi (Şema, Smith'in çözümlemesi esas alınarak yazar tarafından yeniden oluşturulmuştur).

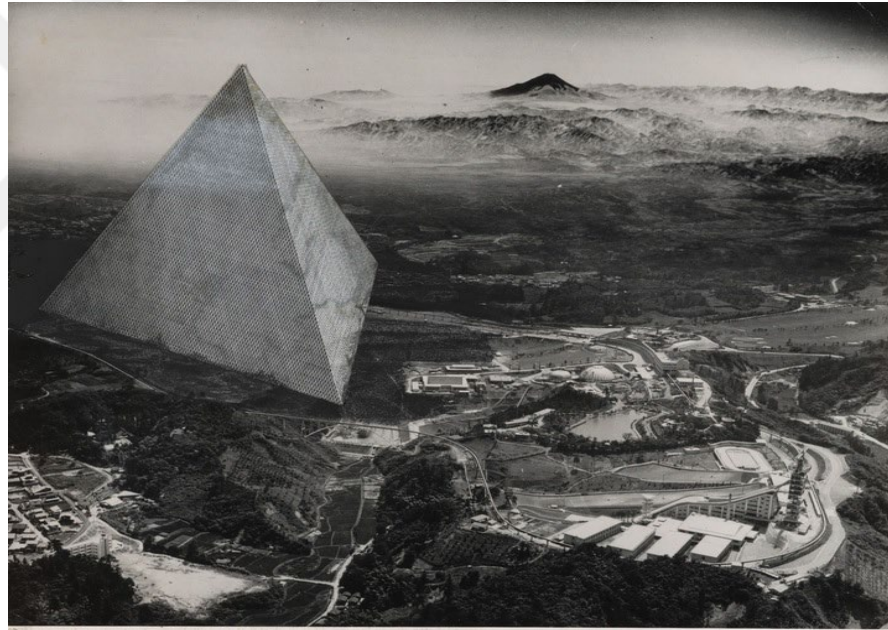
Karşı kültürel yaklaşımın teknolojiye yansımaları dönemin ekolojik ütopya eserlerinde de karşılık bulmuştur: Callenbach'ın ütopyasında Ekotopyalı üreticiler makineler üzerinde tam kontrol sahibidir ve kendi teknolojilerini üretmektedirler. Karşı-kültür dergisi *The Whole Earth Catalog* "araçlara erişim" sloganıyla ademi merkezi yaşama yönelik ilham verici yeni teknolojileri özendirilmekte, bu doğrultuda internetin yaygın olmadığı bir dönemde bilginin evrenselliğine dönük olarak yayınlar üretmektedir.

The Whole Earth Catalog'un kısa süreli yayın ömründe en fazla ön plana çıkardığı isimlerden biri ise mucit, mühendis, filozof, gibi ünvanlarla birlikte mimar olarak da anılan Buckminster Fuller olmuştur. Buckminster Fuller, uzmanlaşma karşıtlığı, sistemci dünya görüşü, çevreye duyarlı tasarım, bireysel otonomi gibi konularda geliştirdiği yaklaşımlarla karşı kültür hareketinin kahramanlarından biri haline gelmişse de radikal ekolojistlerce teknokrat olmakla ve teknolojik determinizme saplanmakla suçlanmıştır. Zira Anker'ın belirttiği gibi Fuller'ın gelecek tahmininde elitist bir tasarımcı grubu dünyayı idare etmektedir, böylelikle ekolojik kriz sona ermiş, politika ve politikacılar da tamamıyla işlevini tamamen yitirmiştir [Anker, 2007]. Fred Turner, Fuller gibi bir teknokratın nasıl olup da bürokrasi ve teknokrasi karşıtı, karşı-kültürün kahramanı haline geldiği sorusunu sormaktadır. Turner'a göre bu çelişkinin cevabı dönemin ruhuyla ilgilidir; ABD'de bir yanda askeri ve endüstriyel bürokrasi, nükleer felaket gibi hayatlarını tehdit eden bir distopik gelecek senaryosu vardır, öte tarafta ise teknolojinin yaşamı zevkli kılan; televizyon, radyo gibi nimetleri bulunmaktadır. Ancak bunlara ulaşmak için sanayi toplumunun gereği olarak yetişkinlerin gittiği yoldan gitmeleri yani "neşeli robotlar"a dönmeleri ve "büyümeleri" gerekecektir [Turner, 2009]. Turner'a göre Fuller tam da böyle bir ortamda karşı-kültür gençliğine teknolojinin olumlu yanlarını göstermesiyle, kendiliğindenliğe, otonomiye ve bütüncül yaşam deneyimine yönelik ütopyacı çağrısıyla ilham kaynağı olmuştur. Zira Fuller, eserlerinde sıklıkla teknolojinin Malthusçu ekolojik felaket senaryolarının üstesinden gelebileceğini, insanlığın yeniden kardeş olabileceğini, savaşın gereksiz olduğunu, en azıyla en çoğunu yaparak dünyadaki tüm insanların ihtiyaçlarının karşılanabileceğini, belirtmektedir [Fuller 1969a, 1969b].

Fuller 1938 yılında geliştirdiği "*ephemerilasiton*" kavramı ile, gittikçe daha çok şeyi daha az kaynak tüketerek ve sonunda hiçbir şeyden her şeyi yapmanın mümkün hale geleceği bir teknolojik gelişme olarak tanımlamaktadır [Fuller, 1938]. Fuller'ın tasarladığı dymaxion evi, jeodezik kubbe ve tetrahedronel (Şekil 4.26), [Web 49, 2019], (Şekil 4.27), [Web 50, 2007] megastrüktürler de en az ile en çok olanı yapma amacını taşımaktadır.

Şekil 4.26: Dymaxion Ev Modellerinden Wichita, Buckminster Fuller, 1945.

Şekil 4.27: Tetrahedron Kent, Buckminster Fuller, Japonya, 1965.

Fuller 1920'lerde geliştirdiği Dymaxion konutuyla Fordist üretim sisteminin konut üretimini de standartlaştıracağını öngörmüş, bu doğrultuda malzemeyi etkin kullanan, doğal olarak ısıtılan, soğutulan ve havalandırılan bir yapı tasarlamıştır. Yapıda periyodik bakım gerektirmeyen malzemeler kullanılmış, suyun filtre edilerek geri dönüşümü amaçlanmış, katı atıklar ise merkezi sisteme gönderilmek üzere depolanmıştır [Altın, 2013]. Fuller'ın tasarladığı konut prototipi bu yanı sıra otonom olarak çalışan, her detayıyla inceden inceye tasarlanmış bir makine niteliğindedir.

20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte nüfus artışı ve endüstriyel kirliliğe yönelik Malthusçu korkuların canlanmasıyla, Fuller, jeodezik kubbe tekniğini megastrüktürlere uyarlamış ve Japon bir müşterisi için 300 bin apartmandan oluşan, bir milyon nüfusa ev sahipliği yapacak tetrahedron şeklinde kent tasarımı önerisinde bulunmuştur.

Fuller'ın tasarım yaklaşımları ise merkeziyetçi ve teknokratik bir kontrol gerektirmesi, standartlaşmayı ve kitlesel üretimi beraberinde getiren endüstriyel üretimi öne çıkarmasıyla eleştirilmiştir. Topluluk ve şehir planlamasının alanında yazılmış etkili eserlerden biri olan *Communitas: Means of Livelihood and Ways of Life* 'da [1947] Percival Goodman ve Paul Goodman, Fuller'ın Dymaxion önerisinin değişmezliği, mükemmelliği ve bireyi izole bir barınağa mahkûm etmeyi beraberinde getireceğini savunmuşlardır. Kuramcılar ayrıca Dymaxion'un seri üretim mantığının estetik ve psikolojik standartlaşmayı da beraberinde getireceğini savunmaktadırlar [Goodman and Goodman, 1947]. Zira Fuller, barış dolu ütopyasında Thomas More'ın ütopya adasındaki gibi herkesin tektip evlerde yaşayacağını kabul etmektedir: Fuller ile yaşamının son yıllarında röportaj yapan gazeteci John Gerstner, mimara Dymaxion Evi'nin herkesin aynı evde yaşayacağını ima edip etmediğini ve bu durumun bireyselliğe uygun olup olmadığını sormaktadır. Fuller'ın bu soruya cevabı ise şöyledir:

“Üç göz ve beş burun deliği ister miydiniz? Çok uzun zamandır standart bir cihaz olan insan organizmasında yaşamaktasınız. Teknolojinin tekdüze olduğu ölçüde bireysellik kendini ortaya çıkarma özgürlüğü bulacaktır” [Web 51, 1983].

Toplumsal ekolojinin kurucusu Murray Bookchin, Fuller'ı bireyi ve toplumu mekanik terimlerle açıklamaya çalışması, nitel ayrımlara karşı tamamen duyarsız olması yönüyle ekolojik düşünceyle uyumsuz bulmaktadır. Bookchin ayrıca Fuller'ın bireysel kendiliğindenlik çağrısı ile bir milyon insanı barındıracak insanüstü tetrahedral bir yapıyı uzlaştırmaya çalışmasını tutarsızlık olarak görmektedir [Bookchin, 1980]. Bookchin, söz konusu yapıyı Moshe Safdie'nin Kibbutz topluluklarından esinlenerek tasarladığı Habitat 67 (Şekil 4.28), [Web 52, 2013] ile kıyaslayarak her iki önerinin de kentsel yoğunluklara karşı geliştirilen çözümler olduğunu, ancak Safdie'nin insan ölçeği arayışına karşın Fuller'ın önerisinin kentsel devleşme ve merkezileşmeye hizmet ettiğini, insani duyarlılıklardan yoksun olduğunu belirtmektedir.

Şekil 4.28: Habitat 67, Moshe Safdie, 1967, Montreal- Kanada.

Bookchin'in eleştirisine konu olduğu üzere yeni teknolojilerin mütevazı, insan ölçekli ve topluluk denetimindeki önerileriyle merkezi, teknokratik denetimli ve insan merkezci önerileri aynı kategoride yer alabilmektedir. 21. yüzyılda ciddi bir araştırma konusu haline gelen dikey tarım teknolojileri ve mimarideki yansımaları bu bağlamda incelenebilir gibi görünmektedir. Dünyadaki ekilebilir tarım alanlarının azalması ve nüfus artışına bağlı olarak küresel gıda tedarikinin yetersizleşeceği yönündeki kaygılara ek olarak, kentlerin kendine yeterli tarımsal üretimi gerçekleştirme ideali yeni tarım teknolojileri yönünde arayışlara neden olmuştur. Dikey tarım kavramını geliştiren Dickson Desspommier gelecekte yerel gıda güvenliğini sağlamak ve tarımsal faaliyetlerin çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği için dikey tarım uygulamalarının dünyanın her yerinde yaygınlaşacağını öngörmektedir [Desspommier, 2010]. Öte yandan kapalı ortamlarda dikey tarımın çok daha fazla enerji gerektireceği, mahsül çeşidinin oldukça sınırlı olacağı ve tahmin edildiği gibi yenilenebilir enerjilerle dikey çiftlikleri işletmenin sürdürülebilir olmadığı ifade edilmektedir [Web 53, 2016; Web 54, 2015].

Dikey tarıma yönelik olarak mimarlar tarafından farklı coğrafyalarda önerilen farklı projeler ise dikey tarımın geleceğine dair farklı çağrışımlarda bulunmaktadır. Alternatif teknoloji çözümlemesinde yer alan büyük ölçekli ve merkezi olarak işletilen, küçük ölçekli, ademi merkezi ve yerel denetimi gözeten iki farklı yaklaşımı beraberinde getireceği söylenebilir. Örneğin 2017 yılında eVolo tasarım yarışmasında birincilik ödülünü kazanan ve Batı Afrika'nın sosyo-ekonomik bağlamında ele alınan proje, modüler olarak bir araya gelebilen parçalardan oluşmakta, topluluk tarafından

çeşitlendirilebilmekte ve farklı bölgelere taşınabilmektedir [Web 55, 2017]. Afrika'daki küçük yerel çiftçiler tarafından işletilebilen Mashambas kulesi (Şekil 4.29), [Web 55, 2017] topluluğun bir araya gelerek deneyimlerini paylaştığı, eğitimlere katıldığı ve alışverişte bulunabildiği bir müşterek tanımlamakta, Schumacher'in [1973] "*az çok herkesin erişebileceği kadar ucuz, küçük ölçeklerde uygulanmaya elverişli ve insanın yaratıcılık gereksinimleriyle bağdaşır nitelikte...*" şeklinde özetlediği alternatif teknoloji vizyonuyla uyumlu görünmektedir.

Şekil 4.29: Mashambas Gökdeleni, Pawel Lipiński and Mateusz Frankowski, 2017.

Vincent Callebaut tarafından tasarlanan Dragonfly (Şekil 4.30), [Web 56, 2009] ise yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak New York'un tüm tarımsal ve hayvansal ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen bir dikey tarım kulesidir. Yapı, Manhattan adasında yer alacak ve 600 metre yüksekliğinde olacaktır [Web 56, 2009].

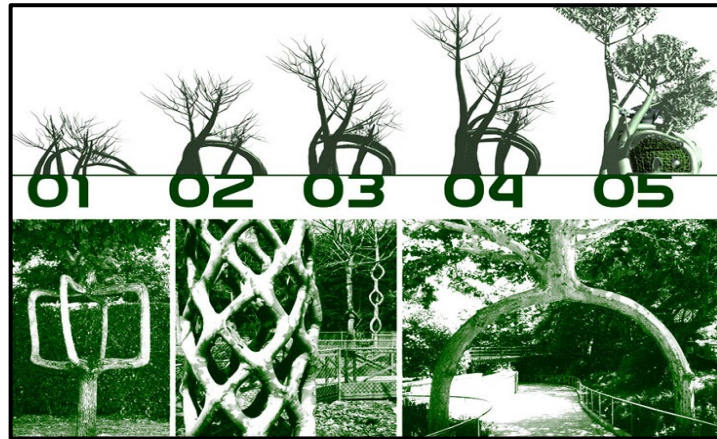
Şekil 4.30: Drafonfly, Vincent Callebaut, 2009.

Callebaut'nun önerdiği yapı büyüklüğü ile bir arkoloji görünümünde olup 1970'lerde gelişen arkoloji eleştirilerini, hatta distopik çağrışımlarını yeniden çağırıyor gibi görünmektedir. Zira mimara göre yapıda içinde at ve sığır gibi hayvanların da olduğu onlarca hayvan türü ve onlarca farklı meyve ve sebze ağacı yer alacaktır. Dolayısıyla mimar henüz 1970'li yıllarda petrol krizi sonrası terkedilmiş olan mega-yapı ütopyasını sürdürülebilirlik bağlamında yeniden canlandırarak doğa ile insanlığın keskin bir kabukla birbirinden yalıtıldığı, teknolojinin ise basitlik ve küçüklük yerine büyüklük, merkezileşme ve uzman denetiminde işleyebildiği, tarım ve sanayinin birleşmek yerine, tarımın tamamen endüstrileştiği bir gelecek senaryosu çizmektedir.

4.4.2 İnsan Dışı Doğayla Karşılıklı Bağımlılık

Ekolojik ütopyaların teknolojiyle ilişkisi bağlamında doğanın içsel değerine ve Leopold'un toprak etiğine [1949] dikkat çeken, öldürme ve hâkimiyet kurma yerine türler arası karşılıklı bağımlılığı, simbiyotik ilişkiyi ön plana çıkaran örnekler yer almaktadır. Bilim tarihçisi Lynn White'in işaret ettiği [1967] insanı tabiatın üzerinde gören kibirli anlayışın ve bu doğrultuda şekillenen insan merkezci teknolojinin yerine geçebilecek yeni arayışların mimarlıkta da karşılık bulduğu izlenmektedir.

Javier Arbona, Lara Greden ve Mitchell Joachim tarafından tasarlanan "The Fab Tree Hab House" (Şekil 4.31), [Web 57, 2009], (Şekil 4.32), [Web 58, 2009] insan merkezli doğa anlayışını tersine çevirerek konutun bir ağacın doğal parçası haline geldiği, doğa ile yapılı çevre arasında sınırın bulanıklaştığı bir ütopya resmetmektedir.

Şekil 4.31: The Fab Tree Hab House, Terreform, 2003.

Şekil 4.32: The Fab Tree Hab House, Terreform, 2003.

Örme tekniğiyle şekillendirilen ağaca CNC teknolojiyle eklenen ve tamamen organik malzemelerden oluşan konut ağacının doğal yaşam döngüsünün bir parçası olabilmektedir. Mimarlar göre projenin ilham kaynağı Thoreau, Emerson gibi Transandantalistlerin eko-merkezli doğa anlayışıdır [Arbona et. al., 2003].

Derin ekolojinin etkilerinin görüldüğü Mimar Luc Schuiten de yapı çevrenin tasarım sürecine simbiyotik olarak dahil olduğu biyo-taklitçi tasarım önerileri sunmaktadır. Luc Schuiten'in geliştirdiği "archiborescence" kavramı ağaç gibi mimarlık anlamına gelmekte, yapıların şeffaf yüzeylerinin yusuçuk kanatları gibi protein senteziyle oluştuğu, kentlerin biyolümenesans ile aydınlandığı, ağaç gövdelerinin örme tekniğiyle yapı çevreye dâhil olduğu, böylelikle yapı çevre ile doğal çevrenin sınırlarının bulanıklaştığı bir gelecek resmetmektedir (Şekil 4.33), [Web, 59].

Şekil 4.33: Vegetal City, Luc Schuiten.

5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, toplumsal eleştirinin etkili bir aracı olan ütopyaların, tarihsel süreci içerisinde görece yeni bir alt tür olan ekolojik ütopyaların, alternatif toplumsal önerileri incelenmiş ve ekolojik ütopyaların mimarlıktaki yansımaları irdelenmiştir. Farklı çağrışımlarına karşın ekolojik ütopyalar bu çalışmada, çevreye ilişkin sorunların derinlerde yatan diğer toplumsal sorunların uzantısı olduğunu savlayan düşünürlerin eserleri ışığında incelenmiş, ekolojik ütopyaların 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan tarihsel hat üzerinde düşünsel olarak tutarlı ve özgün bir geleneğin ürünleri oldukları hipotez olarak kabul edilmiştir. Tez çalışması bu doğrultuda söz konusu ütopyacı geleneğin mimarlıktaki yansımalarını ortaya çıkarmayı ve ekolojinin farklı boyutlarına yönelik ilişkiselliği gözeten, geleceğe dönük bir söylem üretmeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın ele aldığı hipotez doğrultusunda ekolojik ütopyaların tarihsel süreç içerisindeki tekrar eden, düşünsel sıçramalara neden olan önerilerine yönelik bulgular saptanmıştır. Ekolojik ütopyalara özgünlüğünü kazandıran ve çevresel sorunların toplumsal diğer sorunlarla ilişkiselliğini ortaya çıkaran düşünürlerin ve düşünce akımlarının ışığı doğrultusunda elde edilen bulgular şunlardır:

19. yüzyıl Romantizmi'nin sezgisel olarak geliştirdiği çevresel bozulma ve toplumsal yozlaşmanın köklerinin bir olduğuna dönük tespitleri, Amerikan Romantizmi'nde doğa ile kültür arasındaki kopuşu imleyen Aydınlanmacı Batı düşüncesinin eleştirisine dönük bir söylem üretmiş ve eko-merkezci yaklaşımın doğuşunu sağlamıştır. Henry David Thoreu'dan Aldo Leopold'a ve Leopold'dan Arne Naess'e uzanan eko-merkezci yaklaşım insanı gezegenin merkezinden alarak biyosferik bir demokrasinin parçası haline getirmeyi ve bağlı bulunduğu bütüne yabancılaşmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Eko-merkezci yaklaşım, insan merkezci yaklaşımı, mekanik dünya görüşünün uzantısı olarak kabul etmekte, mekanik dünya görüşünün parçalayıcı ve indirgemeci bilimsel yaklaşımının patriarkal değerlerle birleşmesiyle birlikte insan dışı doğaya ve azınlıklara yönelik tahakküm ilişkilerini ön plana çıkarmaktadır. Eko merkezciğin biyolojik sınırları gözeten biyo-bölgeselci yaklaşımı ve insan dışı doğayı içine alan biyosferik demokrasi fikrinin ekolojik köylerde, ekolojik kent kavramında ve Thoreau'nun felsefesinden ilham alan ve - The Fab Tree Hab House örneğinde olduğu gibi - insan dışı doğayla karşılıklı

bağımlılıkları geliştirmeyi amaçlayan tasarım yaklaşımlarında yeniden ortaya çıkmaktadır.

19. yüzyıl, Avrupa Romantizmi'nin endüstriyalizm ve kapitalizm karşıtlığı ise, eko-merkezci yaklaşımdan farklı olarak, doğa-insan ilişkilerinden daha çok üretim-tüketim ilişkilerine dönük bir ilişkisellik ortaya koymaktadır. Çağdaş ekolojik düşünce içerisinde yeniden keşfedilen Charles Fourier, çağının sanayileşme sancularına karşı önerilen teknokratlar tarafından sıkıca denetlenen merkezi sosyalist devlet ütopyalarına karşı; çeşitliliklerin uyum içinde bir arada olduğu kendine yeterli komünleri, çileci emeğe karşı hazzı ve iş rotasyonunu, patriarkal değerlere karşı feminizmi savunmuştur. Fourier'in çoğulcu estetiği 20. yüzyıl başında Ebenezer Howard ve Frank Lloyd Wright ile ademi merkezi kentte, 20. yüzyıl ortasında karşı-kültür özgürlük hareketinde, Ivan Illich'in şenlikli üretiminde yeniden görünür olmuş, karşı-kültür hareketlerinden ekolojik köylere uzanan ütopyacı hattın ilham kaynağı olmuştur.

William Morris'in, Edward Bellamy'nin mekanize toplum kurgusunu tersine çevirmek amacıyla yazdığı ve ekolojik ütopya türünün simgesel öncüsü olan eseri de, türün ütopyalar tarihindeki özgün konumuna ve kırılma noktasına işaret etmektedir. Morris'in ütopyası, ademi merkezîyetçi ütopyaların ilk örneklerinden olup, kâr amaçlı fabrika üretiminin doğayı sömürmesiyle emek sömürsününün paralel fenomenler olduğunu ortaya koymakta, yaratıcı emeği ve yaratıcı emekle ortaya çıkacak çeşitliliği, çoğulculuğu ön plana çıkarmaktadır. Morris'in çoğulcu estetiği ve merkezin elinden alınmış olan teknoloji ideali Wright'ın Geniş Arazi Kenti'nde yeniden ortaya çıkmakta makinenin hâkimi olan üreticinin gerçek demokrasiyi inşa edeceği ve yapılı çevrenin sonsuz bir çeşitlilik içereceği varsayılmaktadır.

Pyotr Kropotkin'in gücün merkezileşmesi ve kent-kır bölünmesine karşı ağlarla birleşen ademi merkezi topluluklar ütopyası ise kendine yeterli ve ağlarla bağlı Bahçe Kent'lere oradan ekolojik köylere ve ekolojik kentlere ulaşmaktadır. Kropotkin'in kendine yeterli topluluk ütopyasının önerdiği model ayrıca, Murray Bookchin'in eko-topluluklarında, sanayi sonrası ütopyacılarının elektronik evinde, küçük güzeldir felsefesinde, biyo-bölgeselciliğin doğanın ritmini takip eden topluluklarında ve Geçiş Kentleri gibi yeni oluşumlarda görünür olmaktadır (Şekil 5.1).

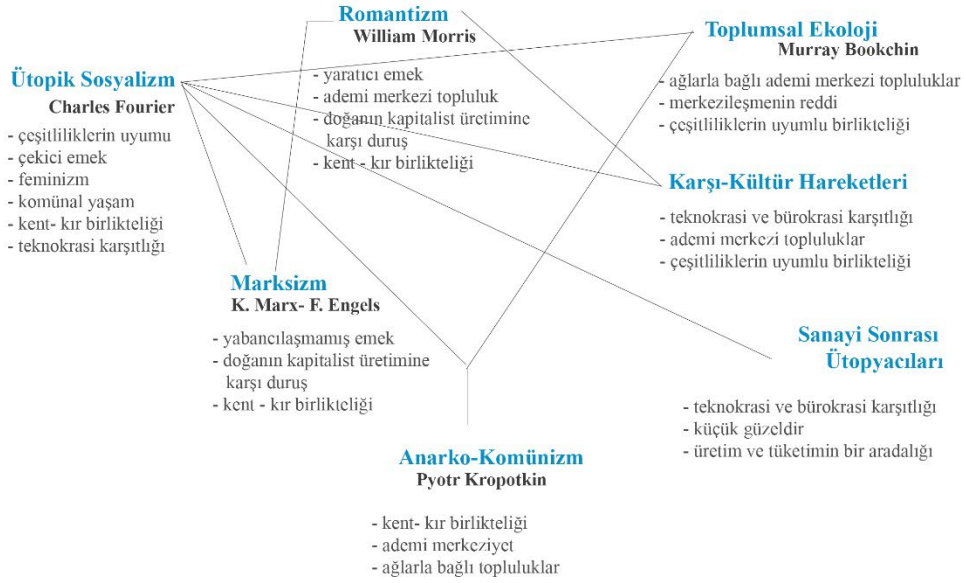
19. yy

20. yy

21. yy

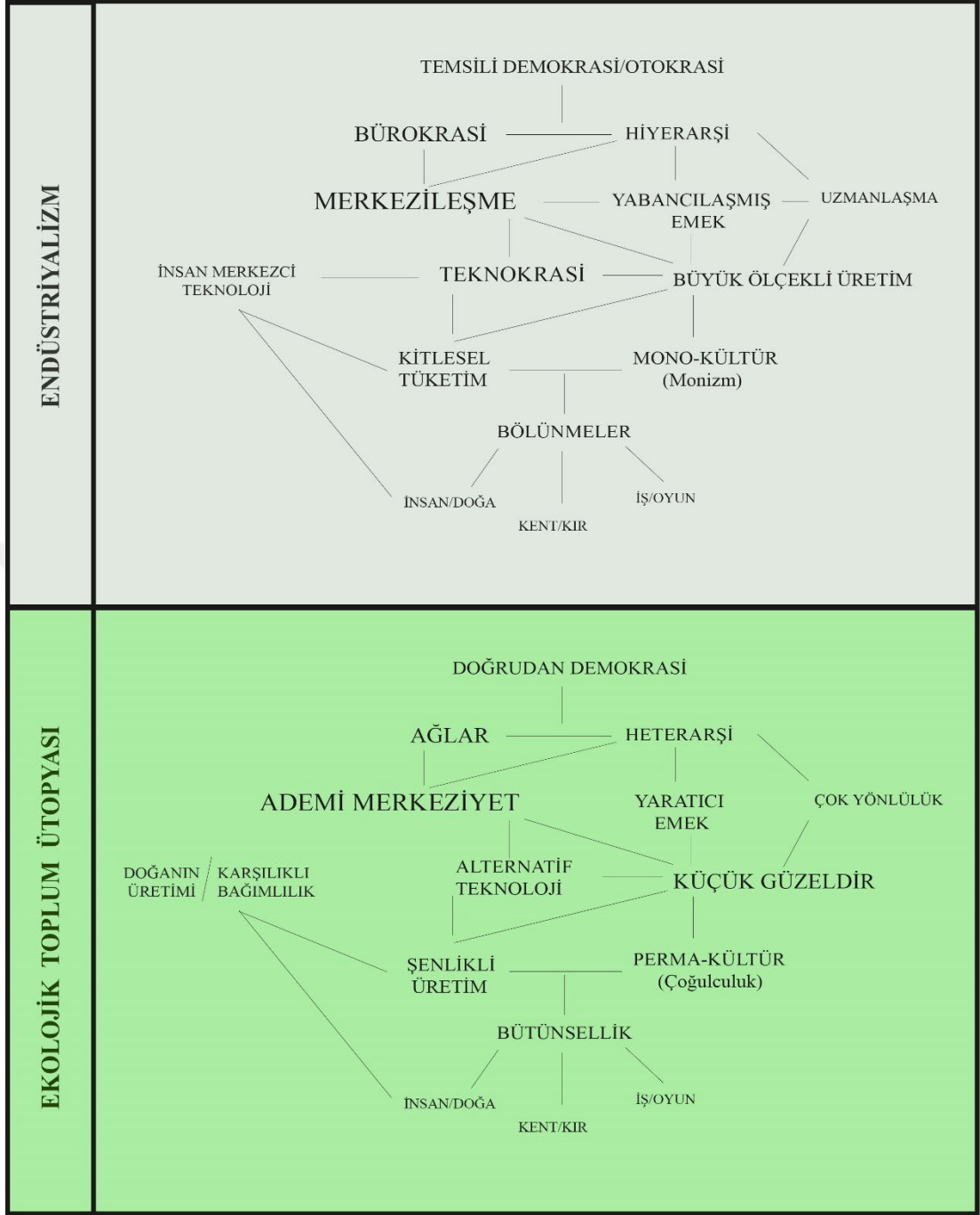
eko - merkezci yaklaşım ↑
doğanın diyalektik üretimi ↓

Şekil 5.1: Ekolojik Ütopycacı Düşüncelerin Tarihsel Sıçramaları ve Mimarlıktaki Yansımaları.

Söz konusu idealler ve tarihsel durak noktaları incelendiğinde ekolojik ütopyaları, anti-ütopyacılığı doğuran ütopya karşıtlığından ayıran temel niteliklere ulaşılmıştır. Zira şablon ütopyalar olarak adlandırılan ütopyalarda belirgin olan katı hiyerarşi, katı iş bölümü, değişmezlik ideali ve erki simgeleyen merkez, ekolojik ütopyalarda; ağırlara, uzmanlaşmanın reddine, açık uçlu olasılıklara ve merkezsizliğe dönüşmektedir. Dolayısıyla ekolojik ütopyalar, eleştirel ütopyalar olarak adlandırılan ütopya sınıfının özelliklerine uygun olarak başka bir toplumsal yapıya olan inancı sürdürmekle birlikte ilerleme idealinin yıkıcı sonuçlarına karşı teknolojinin alternatif kullanımına yönelik bir iyimserliği, eylemde ve inançta birleşmiş mekanize ve totaliter bir toplumsallığa karşı çoğulculuğu, çeşitliliği ve taban demokrasinin ön plana çıkarmaktadırlar.

Ekolojik ütopyaların, çevresel sorunlarla diğer toplumsal sorunları ilişkisel olarak ve bütüncül ele alışında görüldüğü üzere ekolojik kriz, üretim-tüketim ilişkilerinde ve doğa-insan ilişkilerinde yatan temel kabullerin sonucu ortaya çıkmaktadır. Endüstriyalizm olarak ifade edilen ve sanayi toplumlarının temel niteliklerini belirten yaklaşımla, ekolojizm olarak ifade edilen, ekolojik toplum ütopyası arasındaki ilişkisel ağın karşıtlıkları (Şekil 5.2) bütüncül bir resim ortaya koymaktadır. 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan çevresel sorunlar, aynı zamanda tarihsel olarak gelişen tahakküm süreçleri sonucunda gücün ve bilginin merkezileşmesi, toplumun teknokratlar aracılığıyla endüstriyel sistem içinde nesneleştirilmesi, büyük ölçekli monokültürel üretimlerle kitlelerin tüketime yönlendirilmesi, böylelikle doğanın ve emeğin yabancılaşmasının serüvenidir. Ekolojik toplum ütopyası bu doğrultuda yerleşim birimlerinin ademi merkezi olduğu, insanların, bağlı bulunduğu ekosistemle ve toplulukla doğrudan ilişki kurduğu, üretim süreçlerinde emeğini yaratıcı bir şekilde kullandığı böylelikle doğanın üretimdeki payını anladığı bir toplumu hedeflemektedir. Sürdürülebilirlik ve çevrecilik kavramlarının karşısında ekolojizmin yeni bir söylem olarak belirmesi de, salt kıt kaynakların teknokratik yönetimine, çevresel sorunların semptomatik tedavilerine karşı, üretim-tüketim, doğa-insan ilişkilerine yönelik köklü bir değişimi imlemektedir. Ekolojik ütopyalar ve endüstriyalizmin karşıt değerleri üzerinden yapılan inceleme sonucunda elde edilen kavram haritası Tablo 5.1 'de, seçilen mimari örneklerle birlikte ele alınmıştır.

Şekil 5.2: Endüstriyalizm/Ekolojik Toplum Ütopyası, İlişkisel Ağ Haritası.

Tablo 5.1: Seçilen Yapı ve Kavramların Ekolojik Ütopyalarla İlişkisi.

YAPILAR ve KAVRAMLAR ↓	ENDÜSTRİYALİZM	EKOLOJİK TOPLUM ÜTOPYASI
Bahçe-Şehir		<ul style="list-style-type: none"> -Kent - Kır Birlikteliği -Toplumsal Müşterekler (Georgist Toprak Reformu) -Kendine Yeterli Üretim -Ademi Merkeziyet -Küçük Ölçekli Tarım ve Sanayi -Değişime Açıklık -Ağlarla Bağlı Topluluklar
Geniş Arazi Kenti	<ul style="list-style-type: none"> - Önerilen Teknolojinin Merkezi Kurumları Güçlendirmesi - Topluluk Fikrinin Zayıf Olması 	<ul style="list-style-type: none"> -Ademi Merkeziyet/Heterarşi -Yaratıcı Emek -Toplumsal Müşterekler (Georgist Toprak Reformu) -Çoğulcu Estetik -Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim - Kent-Kır Birlikteliği - Uzmanlaşma Yerine Çok Yönlülük - Değişime Açıklık
Dymaxion Evi	<ul style="list-style-type: none"> - Önerilen Teknolojinin Merkezi Kurumları Güçlendirmesi - Mono-Kültürel Üretim ve Estetik - Teknokratik Eğilim 	<ul style="list-style-type: none"> -Kendine Yeterlilik İdeali
Karşı-Kültür Komünleri Drop City/ Arcosanti		<ul style="list-style-type: none"> -Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim -Kendine Yeterli Ekolojik Topluluk -Üretim ve Tüketim Mekânlarının Birleşmesi -Yaratıcı Emek
Eko-Kent Kavramı		<ul style="list-style-type: none"> -Biyolojik Sınırlar -Taban Demokrasisi -Üretim ve Tüketim Mekânlarının Birleşmesi
Ekolojik Köyler		<ul style="list-style-type: none"> -Eko-merkezci Etik -Taban Demokrasisi -Toplumsal Müşterekler (Arazi Kooperatifi) -Ağlarla Bağlı Topluluklar -Yaratıcı Emek -Çeşitlilik -Biyolojik Sınırlar -Değişime Açıklık -Ademi Merkeziyet/Heterarşi -Doğrudan Demokrasi

Tablo 5.1: Devam.

Geçiş Hareketi/ Geçiş Kentleri		-Eko-merkezci Etik -Taban Demokrasisi -Toplumsal Müşterekler (Arazi Kooperatifi) -Ağlarla Bağlı Topluluklar -Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim
Masdar, Tianjin, Eko-kentleri	-Tavandan Tabana Karar Alma Mekanizmaları -Teknolojik Determinizm -Yabancılaşmış Emek	
Neom Çizgisel Kenti	-Doğal Çevre ve Yapılı Çevre Arasında Keskin Ayrım -Tavandan Tabana Karar Alma Mekanizmaları -Teknolojik Determinizm -Yabancılaşmış Emek	
Regen Oluşumu		-Taban Demokrasisi -Ağlarla Bağlı Topluluklar -Toplumsal Müşterekler -Değişime Açıklık -Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim
Arkolojiler	-Değişime Kapalılık -Teknolojik Determinizm -İnsan Ölçeğiyle Uyumsuzluk -Doğal Çevre ve Yapılı Çevre Arasında Keskin Ayrım -Merkezileşme	
Mashambas Gökdeleni		-Toplumsal Müşterekler -Değişime Açıklık -Teknoloji Üzerinde Yerel Denetim
The Fab Tree Hab House		-İnsan Dışı Doğayla Karşılıklı Bağımlılık

Tabloda görüldüğü üzere benzer ideallere sahip olmalarına karşın, seçilen ütopyaların iki farklı çizgide ilerlediği görülmektedir. Ütopyaların en zengin dönemi olarak gösterilen 19. yüzyılın, işbirliğine, katılımcılığa ve çeşitliğin uyumuna dönük olarak tarihsel sıçramalarla 21. yüzyıla gelen geleneğini, teknoloji ve mühendislik odaklı evrenselleştirici mekanik dünya görüşü izlemektedir.

Mimarlık-ekoloji arakesitinde de gelecekte bu iki ayrımın derinleşeceği ve farklı ütopyacı taslaklar üreteceği söylenebilir. Geleceği açık uçlu bir rota olarak gören ve mekânı fiziksel bir imgeden çok sosyo-politik bağlamıyla tartışan ütopyacı bir yaklaşım ise - Henry George'un müşterekler üzerine geliştirdiği fikirlerinin Telosa ekolojik kentinde eşitlik kuleleri olarak görünür olması gibi - diyalektik bir gelişme süreci göstererek farklı fiziksel formlara evrilecektir. Öte yandan mekânı, sıkı sıkıya yalıtılmış toplumun, kusursuzca işleyen makinesi olarak ele alan ilerlemeci, mekanik dünya görüşü Fuller'ın Tetrahedron kentinde ya da Neom Çizgisel Kenti'nde olduğu gibi kartezyen aklın kusursuz geometrisiyle ortaya çıkacaktır.

Ütopyalar, eğer Frederic Jameson'ın iddia ettiği gibi [1982] geleceğin belirsizliğine karşı, geleceği tarihsel kılmaya da hizmet ediyorsa Soleri'nin ekolojik yok oluşa karşı önerdiği Arkolojileri'nin siberpunk ile tarihe karışması gerektiği sonucuna ulaşmak mümkün olabilirdi. Oysa 21.yüzyıl ütopyacı mimarlığının büyük ölçüde sürdürülebilirliğe dönük yüksek teknolojili arkolojiler ürettiği ve yaşamın devamlığının ancak bu arkolojilerin kabuğu arkasında oluşan enklavlarda devam edeceği varsayılmaktadır. Böylesi karamsar bir ortamda mimarlık Tafuri'nin [1976] iddia ettiği gibi yeni bir toplumsallığa yönelik devrimci olanaklarından mahrum mudur yoksa Ernst Bloch'un [1954] beklediği gibi yeni bir Arkadya mı inşa edecektir?

KAYNAKLAR

Akkoyunlu Ertan K., (2003), "Kentin Tükenişi ve Ütopyalar", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 36, Sayı 2, Haziran, s. 143-165.

Altın M., (2013), "Bir Sürdürülebilir Mimarlık Örneği: Otonom Binalar - Dymaxion Evi", Ege Mimarlık, 24-29.

Aly H., (2019) "Royal Dream: City Branding and Saudi Arabia's NEOM" Middle East Topics and Arguments , 12 , 2019, 99-109.

Anker P., (2007), "Buckminster Fuller as Captain of Spaceship Earth, Minerva, 45(4), 417-434.

Arbona J., Greden L., Joachim, M., (2003), "Nature's Technology: The Fab Tree Hab House." Thresholds, 48-53.

Avanoğlu B., (2021), "Şiir Mimarlık: Binanın İhlali, İletişim Yayınları, İstanbul.

Baba E. C., (2020) "İdeal Kent Arayışında Mimari Ütopyalar" Yem Yayın, İstanbul.

Bacon F. (1626), "Yeni Atlantis", (Çev. Cenk Saraçoğlu, 2016), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

Bacon F., (1620), "Novum Organum", (Çev. Sema Önal Akkaş, 2012), Say Yayınları, İstanbul.

Balaban Ö.C., (2018), "Gelenekçi Ütopya ve Mimarlıktaki İzdüşümlerinin Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Banham R., (1976), "Megastucture: Urban Futures of the Recent Past", Thames and Hudson, London.

Barthes R., (1989), "Sade/Fourier/Loyola", (Transl. Richard Miller), University of California Press, California.

Bauman Z., (1976), "Socialism the Active Utopia", Routledge , New York.

Bauman Z., (2017), "Retrotopya", (Çev. Ali Karatay), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Bellamy E., (1888), "Geçmişe Bakış", (Çev. Fahri Yaraş, 2011) Say Yayınları, İstanbul.

Benhabib S., (1986), "Critique, Norm, and Utopia: A Study of the Foundations of Critical Theory", Columbia University Press.

Benkler Y., (2006), “The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Market and Freedom”, Yale University Press.

Bezel N., (1984), “Yeryüzü Cennetleri Kurmak- Ütopyalardan Seçmeler”, Say Yayınları, İstanbul.

Bletter R. H., (1981), “The Interpretation Of The Glass Dream-Expressionist Architecture And The History Of The Crystal Metaphor”. The Journal Of The Society Of Architectural Historians, 40(1), 20-43.

Bloch E., (1954), “Umut İlkesi”, C.1., (Çev. Tanıl Bora, 2007), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bloch E., (1959), “Umut İlkesi”, C.2., (Çev. Tanıl Bora, 2012), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bookchin M., (1971), “Kıtlık Sonrası Anarşizm”, (Çev. Umut Kocagöz, 2021) Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Bookchin M., (1980) “Ekolojik Bir Topluma Doğru”, (Çev. Abdullah Yılmaz, 2017a) Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Bookchin M., (1992), “Kentsiz Kentleşme”, (Çev. Burak Özyalçın, 1999), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bookchin M., (2006), “Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm”, (Çev. Fuat Dara Elhüseyni, 2017b), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Bookchin M., (2018), “İnsanlığı Yeniden Büyülemek”, (Çev. Gökhan Demir, Dünya Ahtem Öztogay), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Borsodi R., (1929), “This Ugly Civilization”, Simon and Schuster, New York.

Boyacıoğlu C., (2020), “Steril Mimarlıklar: Neoliberal Geleceğin Temassız Mimari Tasarım Önerileri”, Ege Mimarlık, 107 (3); 66-71.

Brundtland G., (1987), “Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future”, United Nations General Assembly Document A/42/427.

Buell L., (2005) “The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination, Blackwell Publishing, Malden, MA.

Bunnin N., Yu J., (2004), The Blackwell Dictionary of Western Philosophy, Utopia, 719, Blackwell.

Callenbach E., (1975), “Ekotopya”, (Çev., Osman Akınbay, 2010), Agora Kitaplığı, İstanbul.

Campanella T., (1602), “Güneş Ülkesi”, (Çev. Selahattin Bağdatlı, 2014) İstanbul, Say Yayınları.

Capra F., (1982), “Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası”, (Çev. Mustafa Armağan, 1992), İnsan Yayınları, İstanbul.

Capra F. J., (1996). “Deep Ecology-A New Paradigm”, “The Web Of Life”, Anchor Books, New York.

Caprotti F., (2014), Critical Research on Eco-Cities? A Walk Through the Sino-Singapore Tianjin Eco-City, China. *Cities*, 36, 10-17.

Carson R., (1962). “Silent Spring”, Houghton Mifflin Company, Boston.

Cioran E.M., (1960), “Tarih ve Ütopya”, (Çev., Haldun Bayrı, 2013), Metis Yayınları, İstanbul.

Claeys G., (2010), “Bölüm: Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell (Çev., Zeynep Demirsü, 2017), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Clarke I.F., (1979), “The Pattern of Expectation, 1664-2001”, Basic Books, New York.

Cugurullo F., (2013), “The Business of Utopia: Estidama and The Road to the Sustainable City”, *Utopian Studies*, 24(1), 66-88.

Cugurullo F., (2015), “Urban Eco-Modernisation and the Policy Context of New Eco-City Projects: Where Masdar City Fails and Why. *Urban Studies*, 53(11), 2417-2433.

Cugurullo F., (2021), “Frankenstein Urbanism: Eco, Smart and Autonomous Cities, Artificial Intelligence and The End of the City”, Routledge, London.

Çaylı E., (2020), “İklimin Estetiği”, Everest Yayınları, İstanbul.

Çıvgın H., (2011), “Charles Fourier: Kuramı ve Ekolojik Kriz Ortamında Bir Eko-Filozof Olarak Okunabilme İmkânları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Çoban A., (2002), “Çevreciliğin İdeolojik Unsurların Eklemlenmesi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57(3).

Dawson J., (2006), “Ecovillages: New Frontiers for Sustainability”, Schumacher Briefing No. 12. Chelsea Green Publishing.

De Geus M., (1999), “Ecological Utopias: Envisioning the Sustainable Society”, International Books, Utrecht.

- De Geus M., (2014), "Peter Kropotkin's Anarchist Vision of Organization", *Ephemera*, 14(4), 859.
- Despommier D., (2010), "The Vertical Farm: Feeding the World in the 21st Century", Macmillan Publishers, New York.
- Dobson A., (2007), "Ekolojizm", (Çev. Cengiz Yücel, 2017), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Doherty B., De Geus M., (1996) "Democracy and the Green Political Thought", Routledge, London.
- Eckersley R., (1992), "Environmentalism And Political Theory: Toward An Ecocentric Approach", Suny Press, New York.
- Elder E., (2005), "How to Build a Commune: Drop City's Influence on the Southwestern Commune Movement", *West of Center: Art and the Counterculture Experiment in America, 1965-1977*.
- Elliott D., (2016), "The Alternative Technology Movement: An Early Green Radical Challenge", *Science as Culture*, 25:3, 386-39.
- Evanoff R., (2017), "Bioregionalism: A Brief Introduction and Overview". *The Aoyama Journal of International Politics, Economics and Communication*, 99, 55-65.
- Farkas, J., (2017), "Very Little Heroes, History and Roots of the Eco-Village Movement", *Acta Ethnographica Hungarica*, 62(1), 69-87.
- Fishman R., (1982), "Urban Utopias in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier", MIT Press.
- Foster J. B., (2000), "Marx's Ecology: Materialism and Nature", NYU Press.
- Foster J.B., (2002), "Ecology Against Capitalism", Monthly Review Press, New York.
- Frankel B., (1991), "Sanayi Sonrası Ütopyalar", Çev., Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Fuller R.B., (1938), "Nine Chains to the Moon", Anchor Books, New York.
- Fuller R.B., (1969), "Operating Manual for Spaceship Earth", Southern Illinois University Press.
- Fuller R.B., (1969a), "Utopia or Oblivion: The Prospects for Humanity", Bantam: New York.

Fuller R.B., (1969b), "Operating Manual for Spaceship Earth", Southern Illinois University Press.

Garforth L., (2002), "Green Utopias: Imagining the Sustainable Society", Doktora Tezi, The University of York.

Garrard G., (2004), "Ecocriticism", Routledge, London.

George H., (1879), "Progress and Poverty: An Inquiry Into the Cause of Industrial Depressions, and of Increase of Want with Increase of Wealth, The Remedy, D. Appleton & Company, New York.

Gibson W., (1984), "Neuromancer", Ace Books, New York.

Gilman D., Gilman R., (1991), "Eco-Villages and Sustainable Communities", A Report for Gaia Trust by Context Institute.

Goldsmith E., (1972), "Blueprint for Survival", Vol. 7830, Houghton Mifflin, Boston.

Goodman P., Goodman, P., (1947), "Communitas: Means of Livelihood and Ways of Life", Vintage Books, New York.

Gordin M., Tilley H., Prakash G., (2015) "Ütopya/Distopya Tarihsel Olasılığın Koşulları" (Çev., Esmâ Kartal, Cem Kayalığıl, Ayşegül Turan, 2017), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Göktürk A., (1982), "Ada: İngiliz Yazınında Ada Kavramı", Adam Yayınları, İstanbul.

Graham W., (2016), "Rüya Şehirler", (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 2019), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Grierson D., (2003), "Arcology and Arcosanti: Towards a Sustainable Built Environment", Electronic Green Journal, 18.

Guattari F., (2000), "The Three Ecologies", The Athlone Press, London.

Harari Y. N., (2014), "Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens- İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi", (Çev. Ertuğrul Genç, 2015), Kolektif Yayınevi, İstanbul.

Haraway D., 2015. "Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin", Environmental Humanities, 6(1), 159-165.

Hardin G., (1968), "Tragedy of Commons", Science, New Series, Vol:162.

Harvey D., (2000), "Umut Mekanları", (Çev., Zeynep Gambetti, 2008) Metis Yayıncılık, İstanbul.

Harvey D., (2012), “Asi Şehirler: Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru”, (Çev. Ayşe Deniz Temiz, 2013), Metis Yayınları, İstanbul.

Havemann R., (2005), “Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya” Kaynak Yayınları, İstanbul.

Herber L., Bookchin, M. (1962), “Our Synthetic Environment, Knopf, New York.

Hesiodos H., (1977)., “Hesiodos Eseri ve Kaynakları”, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Heynen H., (1999), “Mimarlık ve Modernite”, (Çev. Nalan Bahçekapılı, Rahmi Öğdül, 2011), Versus Yayınları, İstanbul.

Hopkins R., (2008), “The Transition Handbook: From Oil Dependency to Local Resilience”, Green Books, Totnes.

Horkheimer A., Adorno T.W., (1944), “Aydınlanmanın Diyalektiği”, (Çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, 2010), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Howard E., (1898), “Yarının Bahçe Kentleri”, (Çev. Volkan Atmaca, 2019), Daimon Yayınları, İstanbul.

Huxley A., (1932), “Brave New World”, Harper & Row Publishers, New York.

Huxley A., (1950), “Science, Liberty and Peace.”, Chatto&Windus, London.

Illich I., (1973), “Şenlikli Toplum”, (Çev. Ahmet Kot, 2021), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Issel W. H., (1967), “Ralph Borsodi and the Agrarian Response to Modern America”, *Agricultural History*, 41(2), 155-166.

İdem Ş., (2017), “Bölüm: Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm”, “Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar”, Liberte Yayınları, Ankara.

Jameson F., (1982), “Progress Versus Utopia; Or, Can We İmagine The Future?”, *Science Fiction Studies*, 147-158.

Jameson F., (2005), “Ütopya Denen Arzu”, Haz. Özge Çelik, (Çev. Ferit Burak Aydar, 2009) Metis Yayıncılık, İstanbul.

Jarzombek M., (1999), “Molecules, Money and Design: The Question of Sustainability's Role in Architectural Academe”, *Thresholds*, (18), 32-38.

Jendrysik M.S., (2020), “Utopia”, Polity Press, Cambridge.

Johns A., (2010), “Bölüm: Feminizm ve Ütopyacılık”, “Ütopya Edebiyatı”, (Çev., Zeynep Demirsü, 2017) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Kateb G., (1963)., “Utopia and Its Enemies”, Free Press of Glencoe, London.

Kayıhan K.S., (2006), “Sürdürülebilir Mimarlığın Yarı Nemli Marmara İkliminde Tasarlanacak Temel Eğitim Binalarında İrdelenmesi ve bir Yöntem Önerisi”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Keleş R., Hamamcı C., Çoban A., (2015), “Çevre Politikası”, İmge Kitapevi, Ankara.

Kenworthy J. R., (2006), “The Eco-City: Ten Key Transport and Planning Dimensions for Sustainable City Development”, Environment and Urbanization, 18(1), 67-85.

Keskin K., (2019), “Dişil Zaman Algısı: Sarmal Zaman”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Kirk A., (2001), “Appropriating Technology: The Whole Earth Catalog and Counterculture Environmental Politics”, Environmental History, 6(3), 374-394.

Kropotkin P. A., (1901), “Fields, Factories and Workshops”, G.P. Putnam’s Sons, New York.

Kropotkin P. A., (1902), Mutual Aid: A Factor of Evolution. McClure Phillips and Company, New York.

Kuban B., (2015), “Bölüm: Teknolojik Determinizm ve Teknolojinin Toplumsal Denetimi”, “Başka Bir Teknoloji Mümkün”, (Ed. Tayfun Özkaya), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Kumar K., (1987), “Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya”, Haz., Hakan Tanıttıran, (Çev., Ali Galip, 2006), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.

Kumar K., (1991), “Ütopyacılık”, (Çev., Ali Somel, 2005) İmge Kitabevi, Ankara.

Latour B., (2018), “Rota: Politikada Yönümüzü Nasıl Bulacağız?”, Haz. Eda Çaça, Çev. Orçun Türkay, Kolektif Kitap, İstanbul.

Leopold A., (1949), “A Sand County Almanac and Sketches Here and There”, Oxford University Press, New York.

Levitas R., (2010), “The Concept of Utopia”, International Academic Publishers, Berlin.

Levitas R., (2013), “Utopia as Method, The Imaginary Reconstitution of Society”, Palgrave Macmillan.

Litfin K., (2014), “Ekoköyler: Sürdürülebilir Bir Toplum İçin Dersler”, (Çev. Pınar Ercan), Alfa Araştırma, İstanbul.

Löwy M., Sayre R., (2016), “İsyan ve Melankoli”, (Çev. Işık Ergüden), Alfa İnceleme, İstanbul.

Luke T., (1988), “The Dreams of Deep Ecology”, *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, 76:65.

Malthus T. R., (1798)., “Nüfus İlkesi”, (Çev. Çağla Taşkın, 2017), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Mannheim K., (1929), “İdeoloji ve Ütopya, Haz. Mehmet Okyavuz ve M. Serdar Kayaoğlu, (Çev., Mehmet Okyavuz, 2002), Epos Yayınları, Ankara.

Manuel F., Manuel F., (1979), “Utopian Thought in the Western World”, Harvard University Press.

Marien M., (1977), “The Two Visions of Post-Industrial Society”, *Futures*, 9(5), 415-431.

Marx K., Engels F., (1845), “The German Ideology”, Prometheus Books (1998), New York.

Mc William N., (1993), *Sanat/Ütopya Mutluluk Hayalleri: Sosyal Sanat ve Fransız Solu (1830-1850)*, (Çev. Esin Soğancılar, 2011), İletişim Yayınları, İstanbul.

Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Behrens V.W., (1972) “Limits to Growth”, Universe Books, New York.

Meier R., (1978), “William Morris: The Marxist Dreamer”, C.1., The Harvester Press, Sussex.

Meijering, L., (2006), “Making a Place of Their Own: Rural İntentional Communities in Northwest Europe”, Doktora Tezi, University of Groningen.

Merchant C., (1989), “The Death of Nature: Woman, Ecology, and the Scientific Revolution” Harper&Row, New York.

Merriam S. B., Tisdell, E. J., (2015), “Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation”, John Wiley & Sons.

Miles M. B., Huberman A. M., (1994), “Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook”, Sage.

Miller T., (2013), “Bölüm: The Sixties-Era Communes”, *Imagine Nation* (s. 327-351). Routledge.

- Moore T., (1516), “Utopia”, (Çev. Ender Gürol, 2017) Cem Yayınevi, İstanbul.
- Morris W., (1890), “Hiçbir Yerden Haberler”, (Çev. Meral Alakuş, 2011), Say Yayınları, İstanbul.
- Morrison T., (2016). “Unbuilt Utopian Cities 1460 to 1900: Reconstructing Their Architecture and Political Philosophy”, Routledge.
- Moylan T., (1987), “Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination”, Methuen, New York.
- Mumford L., (1922), “The Story of Utopias”, Boni and Liveright, New York.
- Mumford L., (1934), “Teknik ve Uygarlık”, (Çev. Emre Can Ercan, 2017), Açılım Kitap, İstanbul.
- Mumford L., (1961), “Tarih Boyunca Kent”, (Çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, 2019), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mumford L., (1965), “Utopia, the City and the Machine” Daedalus, 94, No.2: 271-292
- Mychajluk L., (2017), “Learning to Live and Work Together in an Ecovillage Community of Practice”, European Journal for Research on the Education and Learning of Adults, 8(2), 179-194.
- Naess A., (1994), “Bölüm: Derin Ekolojinin Temelleri”, “Derin Ekoloji”, (Der: Günseli Tamkoç), Ege Yayıncılık, İzmir.
- Naess A., (1995), “The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects”, Deep Ecology for the Twenty-First Century içinde, (Ed. George Sessions), Shambhala Publications, Boston.
- Ndubisi F., (2002), Ecological Planning, “A Historical and Comparative Synthesis”, The John Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Norris R.P., (1976), “Back to the Land: The Post-Industrial Agrarianism of Ralph Borsodi and Austin Tappan Wright”, Doktora Tezi, University of Minnesota.
- Ostrom E., (1990), “Governing The Commons: The Evolution Of Institutions For Collective Action”, Cambridge University Press.
- Önder T., (2017), “Bölüm: Derin Ekoloji Üzerine”, “Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar”, Liberte Yayınları, Ankara.
- Özberk N., (2017)., “Politik Ekolojide Doğa-Toplum Diyalektik Birliğine Kuramsal Bir Bakış: Toplumsal Doğa ve Doğanın Kapitalist Üretimi Tezi”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 71-98.

Özkan S., (1972), “Paolo Soleri ve Görüntüsel Kentler Üzerine Düşünceler”, Mim. sayı 10: 50-52.

Özkaya T., (2020), “Başka Bir Teknoloji Mümkün”, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Parr A., (2012), Hijacking Sustainability, Mit Press, Massachusetts.

Pepper D., (1993)., “Ecosocialism: From Deep Ecology to Social Justice”, Routledge.

Pepper D., (1998), “Sustainable Development and Ecological Modernization: A Radical Homocentric Perspective”, Sustainable Development (6); 1–7.

Pepper D., (2002), “Eco-Socialism: From Deep Ecology To Social Justice”, Routledge.

Piercy M., (1976), “Zamanın Kıyısındaki Kadın”, (Çev. Füsün Tülek, 2019), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Platon, (1998), “Yasalar”, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Pohl N., (2010), “Bölüm: More’dan Sonra Ütopyaçılık: Rönesans ve Aydınlanma”, “Ütopya Edebiyatı”, (Çev., Zeynep Demirsü, 2017), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Ponting C., (1991) “Dünyanın Yeşil Tarihi”, (Çev. Ayşe Başçı, 2007), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Popper K., (1945) “Açık Toplum ve Düşmanları” C.1., (Çev., Mete Tunçay, 1989), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Porritt J., (1984), “Yeşil Politika”, (Çev. Alev Türker, 1989), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Radkau J., (2009), “Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi” (Çev.Nafiz Güder, 2017) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Rae R. A., (2016), “Arcology, Arcosanti and the Green Urbanism Vision”, Open House International.

Ragon M., (1986), “Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi, (Çev. Murat Aykaç Erginöz, 2010), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Rapoport E., (2014), “Utopian Visions and Real Estate Dreams: The Eco-City Past, Present and Future”, Geography Compass, 8(2), 137-149.

Register R., (1987), Ecocity Berkeley: Building Cities for a Healthy Future. North Atlantic Books, Kaliforniya.

Register R., (2006), "Ecocities: Rebuilding Cities in Balance with Nature", New Society Publishers.

Robert J., (2015), "Alternatif Teknoloji", "Başka Bir Teknoloji Mümkün", (Ed. Tayfun Özkaya), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Roelofs J., (1993), "Charles Fourier: Proto-red Green". Capitalism Nature Socialism, 4(3), 69-88.

Roemer K.M., (2010), "Bölüm: Dönüştürülmüş Cennet: Ondokuzuncu Yüzyıl Ütopyaları ve Çeşitleri", "Ütopya Edebiyatı", (Çev., Zeynep Demirsü, 2017) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Roszak T., (1969), "The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society And its Youthful Opposition", Doubleday, New York.

Rouessau J.J., (1755), "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökenleri", (Çev. Ertuğ Ergün, 2003), Yeryüzü Yayınevi, Ankara.

Roussopoulos D., (2017), "Politik Ekoloji: İklim Krizi ve Yeni Toplumsal Gündem", Çev. Fuat Dara Elhüseyni, Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Sadler S., (2006), "Drop City Revisited", Journal of Architectural Education, 59(3), 5-14.

Sale K., (1985), "Dwellers in the Land: The Bioregional Vision", Sierra Club Books, San Francisco.

Sargent L.T., (1994), "The Three Faces of Utopianism Revisited". Utopian Studies, c.5, s.1.

Sargın G.A., 2000, "Önsöz: Kent ve Kıra İlişkin Ekolojik Söylemler", Mimarlık, Tmmob Mimarlar Odası: Ankara, No:291.

Schumacher E.F., (1973), "Küçük Güzeldir: Önceliği İnsana Veren bir Ekonomi Anlayışı", (Çev., Osman Deniz Çağrıtekin, 2018), Varlık Yayınları, İstanbul.

Sergeant J., (1984), "Frank Lloyd Wright's Usonian Houses: Designs for Moderate Cost One-Family Homes", Watson-Guption Publications, New York.

Sevinç A., (2004), "Ütopya: Hayali Ahali Projesi", Okuyan Us Yayınları, İstanbul.

Sharifi A., (2016), From Garden City to Eco-Urbanism: The Quest for Sustainable Neighborhood Development. Sustainable Cities and Society, 20, 1-16.

Shelley M., (1818), "Frankenstein", (Çev. Orhan Yılmaz, 2021), İthaki Yayınları, İstanbul.

Silverberg R., (1971), "The World Inside", Doubleday, New York.

Skirberkk G., (1996), "Chapter: Marxism and Ecology", "The Greening of Marxism", (Ed: Ted Benton), The Guilford Press, New York.

Smith A., (2015), "Bölüm: Alternatif Teknoloji Hareketi: Çevre Analizi ve Teknoloji Geliştirme Üzerine Müzakereler", "Başka Bir Teknoloji Mümkün", (Ed. Tayfun Özkaya), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Smith N., (1984), "Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi", (Çev. Esin Soğancılar, 2017), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Soleri P., (1969), "Arcology: The City in the Image of Man", MIT Press.

Sorkin M., (2011), "Ötopya, Hemen Şimdi!" TMMOB Mimarlar Odası Şubesi, Dosya 24:4-18.

Stableford B., (2010), "Bölüm: Ekoloji ve Distopya", "Ütopya Edebiyatı", (Çev., Zeynep Demirsü, 2017), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Steele J., (2005)., "Ecological Architecture: A Critical History", Thames & Hudson, London.

Steffen W., Broadgate W., Deutsch L., Gaffney O., Ludwig C., (2015)., "The Trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration." The Anthropocene Review, 2(1), 81-98.

Sze J., (2015), "Fantasy Islands: Chinese Dreams and Ecological Fears in an Age of Climate Crisis", University of California Press.

Şahin Ü., (2017), "Bölüm: Yeşil Düşünce", "Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar", Liberte Yayınları, Ankara.

Tafuri M., (1976), "Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development", Çev. Barbara Luigia La Penta, MIT Press, Londra.

Tanyeli U., (1994), "Umutsuzluk Çağının Sahte İdeolojisi ya da Sürdürülebilir Mimarlık" Mimarlık Dergisi, Sayı:5, s:15-16.

Tanyeli U., (1997), "Bölüm: Ütopyaçı Mimarlık", "Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi C.3.", s:1858-1860, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Thanh N.C., and Thanh, T.T.L. (2015), "The Interconnection Between Interpretivist Paradigm and Qualitative Methods in Education", American Journal of Educational Science, Vol. 1 No. 2, pp. 24-27.

Thoreau H. D., (1854), “Walden”, (Ed. J. Lyndon Shanley, 1971), Princeton University Press, Princeton.

Toffler A., (1980), “The Third Wave “, William Morrow and Company Inc., New York.

Tolstoy L.N., (1899), “Diriliş”, (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, 2009), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Toska S., (2017), “Ekokurgu: Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat”, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Turner F., (2009), “Chapter: A Technocrat for the Counterculture”, “New Views on R. Buckminster Fuller”, (Ed. Hsiao-yun Chu, Roberto G. Trujillo), Stanford University Press.

Van der Ryn S., and Peter Calthrope., (1991) “Sustainable Communities: A New Design Synthesis for Cities, Suburbs and Towns”, Sierra Club Books, San Francisco.

Van Schyndel Kasper D., (2008)., Redefining Community in the Ecovillage. Human Ecology Review, 12-24.

Vieira F., (2010), “Bölüm: Ütopya Kavramı”, “Ütopya Edebiyatı”, (Çev., Zeynep Demirsü, 2017), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Wakeman R., (2016) “Ütopyayı Hayata Geçirmek: Yeni Şehir Hareketinin Düşünsel Tarihi”, Haz. Emre Ayvaz, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 2019), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Wall D., (2013), “Yeşil Politika”, Çev. İlknur Urkun Kelso, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Web 1, (2021), <https://en.wikipedia.org/wiki/Sforzinda>, (Erişim Tarihi: 20/04/2022).

Web 2, (2015) <http://hiddenarchitecture.net/alpine-architecture/>, (Erişim Tarihi: 23/04/2022).

Web 3, (2022), <https://www.e-skop.com/skopdergi/1918-alman-devrimi-ve-ekspresyonizm-bruno-tautun-ekspresyonist-mimarligi/6377> (e.t. 23/05/2022).

Web 4, (2022), <https://www.mutualart.com/Artwork/New-Babylon/C20B674D46C95E29>, (Erişim Tarihi: 24/04/2022).

Web 5, (2021), <https://www.theguardian.com/artanddesign/2021/jan/21/building-big-as-world-superstudio-anarchist-architects-who-foresaw-rampant-expansion-saudi-arabia-linear-city>, (Erişim Tarihi: 20/04/2022).

Web 6, (2020), <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 20/11/2020).

Web 7, (2020), “The Global Risks Report 2020”, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 26/11/2021).

Web 8, (2022), [https://stringfixer.com/tr/Arcadia_\(utopia\)](https://stringfixer.com/tr/Arcadia_(utopia)), (Erişim Tarihi: 22/04/2022).

Web 9, (2022), <https://hutters.uk/2017/03/14/the-hut-at-walden-pond/>, (Erişim Tarihi: 20/04/2022).

Web 10, (2022), <https://en.wikipedia.org/wiki/Bioregionalism>, (Erişim Tarihi: 18/05/2022).

Web 11, (2022), <https://centerforneweconomics.org/apply/the-commons-program/>, (Erişim Tarihi: 25/05/2022).

Web 12, <https://peacenews.info/node/3538/timeline-intentional-communities>, (Erişim Tarihi: 25/09/2022).

Web 13, (2016), <https://gaiadergi.com/golgede-birakilmis-bir-utopyaci-filozof-charles-fourier/>, (e.t. 22.09.2022)

Web 14, (2022), <https://publicdomainreview.org/essay/get-thee-to-a-phalanstery-or-how-fourier-can-still-teach-us-to-make-lemonade/>, (Erişim Tarihi: 21/09/2022).

Web 15, (2021), <https://www.transitionus.org/ralph-borsodi-and-transition-towns/>, (e.t. 21.09.2022).

Web 16, (2018), <https://alchetron.com/Ralph-Borsodi>, (Erişim Tarihi: 22/09/2022).

Web 17, (2022), <https://cityoftelosa.com/>, (Erişim Tarihi: 20/09/2022).

Web 18, (2011), <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2011/AccessToTools/> (Erişim Tarihi: 22/09/2022).

Web 19, (2014), <http://www.sanatatak.com/view/drop-citynin-oykusu>, (Erişim Tarihi: 20/09/2022).

Web 20, (2017), <https://metropolismag.com/wp-content/uploads/2021/07/Arcosanti-establishing-shot.jpg>, (Erişim Tarihi: 22/09/2022).

Web 21, (2017), <https://metropolismag.com/viewpoints/complicated-legacy-arcosanti-paolo-soleri/>, (e.t. 10.10.2022).

Web 22, (2022), <https://ecovillage.org/projects/what-is-an-ecovillage>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 23, (2022), <https://auroville.org/>, (Erişim Tarihi: 22/09/2022).

Web 24, (2022), <https://ecovillageithaca.org/>, (Erişim Tarihi: 22/09/2022).

Web 25, (2022), <https://www.ufafabrik.de/en>, (Erişim Tarihi: 22/09/2022).

Web 26, (2012), <https://www.arkitera.com/haber/ekolojik-koyler-baska-bir-dunyaya-giden-yol-mu/>, (Erişim Tarihi: 26/09/2022).

Web 27, (2018), <https://xxi.com.tr/i/gecis-hareketi-ve-gecis-kentleri>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 28, (2022), <https://transitionnetwork.org/>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 29, (2019), <https://www.robhopskins.net/2019/04/05/my-talk-at-the-celebration-of-the-life-and-times-of-the-totnes-pound/>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 30, (2013), <https://www.theguardian.com/environment/2013/jun/15/transition-towns-way-forward>, (e.t. 26.09.2022).

Web 31, (2022), <https://www.transitiontowntotnes.org/>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 32, (2022), <https://www.transitiontowntotnes.org/transition-homes/transition-homes-concept-document/>, (Erişim Tarihi: 25/09/2022).

Web 33., (2022), https://matematicasentumundo.es/CIUDAD/ciudad_lineal.htm, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 34, (2022), <https://architectureau.com/articles/is-this-roadtown/>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 35, (2022), <https://ecocitybuilders.org/origin-of-the-word-ecocity/>, (e.t. 30.09.2022).

Web 36, (2014), <https://masdarcity.ae/>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 37, (2011), <https://www.archdaily.com/102887/tianjin-eco-city-surbana-urban-planning-group>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 38, (2022), <https://www.neom.com/>, (Erişim Tarihi: 24/09/2022).

Web 39, (2022), <https://www.dezeen.com/2022/08/08/sustainability-liveability-the-line-saudi-170km-city-naive/>, (Erişim Tarihi: 29.09.2022).

Web 40, (2022), <https://www.archpaper.com/2022/08/visions-neom-saudi-arabia-contemporary-shortcomings-future-utopia/>, (Erişim Tarihi: 29.09.2022).

Web 41, (2022), <https://www.ft.com/content/04fcb9d4-5907-45b0-9388-f84b34bc4bea>, (Erişim Tarihi: 29.09.2022).

Web 42, (2022), <https://www.organism.earth/library/docs/paolo-soleri/arcology-babel2d>, (Erişim Tarihi: 30/09/2022).

Web 43, (2018), <https://franklloydwright.org/reading-broadacre/>, (Erişim Tarihi: 29.09.2022).

Web 44, (2013), <https://arquiscopio.com/archivo/2013/08/10/broadacre-city/?lang=it>, (Erişim Tarihi: 29.09.2022).

Web 45, (2022), <https://www.regenvillages.com/>, (Erişim Tarihi: 30.09.2022).

Web 46, (2020), <https://www.businessinsider.com/regen-villages-tesla-rural-sustainable-communities-2020-5>, (Erişim Tarihi: 17.09.2022).

Web 47, (2015), https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/622766_Ehrlich_Integrated%20village%20designs%20for%20thriving%20regenerative%20communities.pdf, (Erişim Tarihi: 17.09.2022).

Web 48, (2020), <https://www.domusweb.it/en/architecture/gallery/2020/05/27/where-will-the-hippy-communities-of-the-future-live-regen-villages-james-ehrllich.html>, (Erişim Tarihi : 17.09.2022).

Web 49, (2019), <https://www.moma.org/collection/works/82394>, (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

Web 50, (2007), <https://www.moma.org/collection/works/863>, (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

Web 51, (1983), <https://www.johngerstner.com/projects/the-civilization-of-cyberspace-buckminster-fullers-last-interview/>, (Erişim Tarihi: 22/08/2022).

Web 52, (2013), <https://www.archdaily.com/404803/ad-classics-habitat-67-moshe-safdie>, (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

Web 53, (2016), <https://globalecoguy.org/no-vertical-farms-wont-feed-the-world-5313e3e961c0>, (Erişim Tarihi 15.10.2022).

Web 54, (2015), https://www.youtube.com/results?search_query=bugbee+vertical+farm, (Erişim Tarihi 15.10.2022).

Web 55, (2017), <https://www.evolo.us/mashambas-skyscraper/>, (Erişim Tarihi: 22/08/2022).

Web 56, (2009), https://vincent.callebaut.org/object/090429_dragonfly/dragonfly/projects (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

Web 57, (2009), <https://inhabitat.com/grow-your-own-treehouse/fab-tree-hab-section-cut/>, (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

Web 58, (2009), <https://www.terreform.org/fab-tree-hab>, (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

Web 59, (2009), <http://www.vegetalcity.net/>, (Erişim Tarihi: 04/10/2022).

White L., (1967) “The Historical Roots of Our Ecologic Crisis” Science 155.3767: 1203-1207.

Wright F.L., (1945), “When Democracy Builds”, University of Chicago Press, Chicago.

Wright F.L., (1963), “The Living City”, Mentor Book, New York .

Yunusoğlu K.N., (2009), “William Morris’in Romantik ve Marksist Ütopyası: Hiçbirer’den Haberler’de Estetik, Ekonomi ve Ekoloji”, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 18. Sayı, 2009/1, 97-121.

Zelef H., (2000), “Ütopya Kent ve Doğa; Frank Lloyd Wright ve Broadacre”, Mimarlık, 291:15-18.

ÖZGEÇMİŞ

M. Cihangir BAŞ, 2018 yılında, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünden mezun olmuş, aynı yıl Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2020 yılından bu yana Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev almaktadır.

EKLER

Ek A: Tez Çalışması Kapsamında Yapılan Yayınlar

Baş M.C., Sevinç Kayıhan K., (2022), “Geleceği Solarpunk Gibi Düşlemek: Ütopyacılığa Ekoloji Üzerinden Bir Bakış”, Ege Mimarlık, 113 (1); 70-77.

